

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική - Σχεδιασμός του Χώρου
Σχεδιασμός - Χώρος - Πολιτισμός
Ακαδ. Έτος: 2014-2015

Διπλωματική εργασία

Ο χώρος ως πεδίο διαπραγμάτευσης της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας.

Η περίπτωση των τρανς γυναικών στην Αθήνα.

Μαρία Ντέτσικα

Επιβλέπων καθηγητής: Σταύρος Σταυρίδης

Ιούλιος 2015, Αθήνα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το φύλο ως κανονιστικό πρόταγμα παράγει ιεραρχικά διαμορφωμένες θέσεις κοινωνικής ζωής, θέσεις «εντός» και «εκτός» της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας. Τι σημαίνει όμως αυτός ο συν τοις άλλοις σαφής χωρικός διαχωρισμός μεταξύ «εντός» και «εκτός», όταν αναφέρεται στις πραγματικές ζωές των ανθρώπων; Είναι ο χώρος ένα άδειο δοχείο με προκαθορισμένες θέσεις για τα έμφυλα υποκείμενα όπως συχνά έχει υποστηριχτεί από διάφορους θεωρητικούς του δομισμού¹; Υπάρχει ένα χωρικό «εκτός» για αυτές και αυτούς που δεν επιβεβαιώνουν την κυρίαρχη έμφυλη νόρμα ή ο χώρος βρίσκεται διαρκώς υπό διαπραγμάτευση; Πού εν τέλει βρίσκονται αυτές οι «μη κατοικήσιμες» ζώνες του κοινωνικού, όπως τις αναφέρει η Μπάτλερ;

Εκκινώντας από τα παραπάνω ερωτήματα και θέτοντας την έννοια της «δημόσιας εμφάνισης», όπως αναφέρεται σ' αυτήν η Άρεντ, ως αναλυτική κατηγορία στην παρούσα έρευνα θα επιχειρηθεί η διερεύνηση της σχέσης του χώρου με την συγκρότηση αλλά και την διατήρηση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας. Η έρευνα θα επικεντρωθεί στην μελέτη των τρόπων που βιώνεται, χαρτογραφείται και σωματοποιείται καθημερινά ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης από εκείνα τα υποκείμενα που αντιμετωπίζονται ως «ξένα σώματα» στην ανθρώπινη βιοκοινωνικότητα². Πιο συγκεκριμένα εστιάζω στις εμπειρίες και τα βιώματα των τρανς γυναικών στην χωρική επικράτεια της Αθήνας χρησιμοποιώντας ως υλικό τις αφηγήσεις των ίδιων των υποκειμένων καθώς, την βιβλιογραφική και την επιτόπια έρευνα. Κύριος στόχος αποτελεί μέσα από τα θραύσματα των εμπειριών αυτών των «ξένων σωμάτων» να αναδειχθεί η πολυπλοκότητα των συνδέσεων ανάμεσα στον χώρο και την συγκρότηση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας.

¹ Ντορρήν Μάσσεϋ, «Για τον Χώρο», Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 2008, σελ.69.

² Αθηνά Αθανασίου, «Ζωή στο Όριο. Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική», Αθήνα: Εκκρεμές, 2007, σελ. 10.

ABSTRACT

Gender as a regulatory project produces hierarchical positions for social life, positions both "inside" and "outside" of the dominant gender norm. But what does this spatial segregation between 'inside' and 'outside' do, when referring to real people's lives? Is the place an empty container with predetermined locations for gendered subjects as is quite often supported by the various theorists of structuralism? Is there a spatial "outside" for those who do not confirm the dominant gendered norm or is the space constantly being negotiated? And finally, where are these "uninhabitable" zones of the social located, as Butler states?

Starting from these questions and positing Arendt's concept of 'public appearance' as an analytical category, I investigate the relationship between space and the setting up and reproduction of the dominant gender norm. This thesis focuses on the study of how the spaces of public appearance of those subjects who are treated as 'foreign' human biosociality are experienced, mapped and embodied. I will focus more specifically on the experiences and lived worlds of trans women in the spatial domain of Athens using as material the narratives of the subjects themselves as well as based on existing literature and fieldwork observations. The main objective is to highlight the complexity of the connections between the space and the creation of the dominant gender norm through the fragments of the experiences of these "foreign bodies".

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ.....6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A.ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....9

B.ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

A.ΧΩΡΟΣ

Εννοιολογικές προσεγγίσεις του χώρου μέσα στον χρόνο.....16

B.ΤΟ ΦΥΛΟ

1.Το φύλο ως κανονιστικό πρόταγμα.....21

2.Παράφωνες επιτελέσεις.....23

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

A.Ο ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ

1.Η ορατότητα ως προϋπόθεση ύπαρξης της έμφυλης νόρμας αλλά και των αντιστάσεων...27

2.Ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης.....28

B.ΤΡΑΝΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

1.Τρανς γυναίκες. Οι άλλες των Άλλων.....29

2.Η τρανς κοινότητα στην Αθήνα – Σύνομη ιστορική αναδρομή.....31

Γ.ΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΕΤΑΙ Ο ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΗ ΕΜΦΥΛΗ ΝΟΡΜΑ

1.Καθιστώντας τες αόρατες. Η εξ-αφάνιση των τρανς γυναικών από τον δημόσιο χώρο.....37

2.Τοποθετώντας τις τρανς γυναίκες στις «θέσεις»τους.....45

3.Passability ή η δυνατότητα δημόσιας εμφάνισης.....52

Δ.Η ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΕΜΦΥΛΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

1.Παρεμβαίνοντας στιγμιαία στον χώρο της δημόσιας εμφάνισης.....57

2.Παράγοντας τους «δικούς» τους χώρους

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ.....69

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....72

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΦΟΡΟΥΝ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΣΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Αρκετοί από τους όρους που χρησιμοποιούνται στην παρούσα έρευνα έχουν προκύψει σχετικά πρόσφατα και βρίσκονται υπό συνεχή διαπραγμάτευση, «βαδίζουν μαζί με την εξέλιξη και την πορεία των κινημάτων»³, όπως γράφει η πρόεδρος του ΣΥΔ Μαρίνα Γαλανού. Το γεγονός αυτό καθιστά αναγκαία την προσπάθεια ορισμού των παραπάνω όρων όπως εμφανίζονται στο συγκεκριμένο κείμενο, αφού η χρήση τους συχνά διαφέρει ανάλογα με τα υποκείμενα που τους εκφέρουν. Παράλληλα, αυτοί οι ορισμοί έχουν ως στόχο να αναδείξουν ένα σύνολο κοινωνικο-ιστορικών πληροφοριών τις οποίες φέρουν και οι οποίες συντελούν στην εις βάθος κατανόηση του πλαισίου διεξαγωγής της έρευνας⁴. Τέλος, βασική αιτία του παρόντος σημειώματος αποτέλεσε η δυσκολία που αντιμετώπισα στην μετάφραση κάποιων αγγλικών όρων, τους οποίους η ελληνική βιβλιογραφία αντιμετωπίζει ακόμα με κάποια σχετική αμηχανία.

Ο όρος *διεμφυλική-ός ή τρανς (transgender)* έχει αναδυθεί τα τελευταία χρόνια μέσα από κινηματικές διαδικασίες, που αρχικά έλαβαν χώρα στις ΗΠΑ, και σύμφωνα με τον Valentine ήρθε ως απάντηση στις γκέι και λεσβιακές πολιτικές αφομοίωσης εκείνης της εποχής και στην αυξανόμενη ανάγκη για διεκδίκηση ορατότητας του «Τ» του ΛΟΑΤ κινήματος που μέχρι τότε ήτανε εξαιρετικά περιορισμένη⁵. Ως όρος που βρίσκεται υπό διαρκή διαπραγμάτευση δεν είναι εύκολο, ούτε και επιθυμητό στην προκειμένη περίπτωση, να αποδοθεί μέσα από αυστηρούς ορισμούς που θα υποθήκευαν οποιαδήποτε μελλοντική σημασιοδότηση. Εξάλλου το νόημα των λέξεων αλλάζει στο χώρο και στον χρόνο και αυτή η διαπίστωση είναι που ανοίγει το πεδίο στις πολιτικές διαπραγματεύσεις.

Αποδεχόμενες λοιπόν ότι ο όρος τρανς άτομο δεν χρησιμοποιείται από όλες και όλους με τον ίδιο τρόπο, θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε την παραπάνω έννοια χωρίς καμία αξίωση για καθολικότητα. Σύμφωνα με τον Valentine ο όρος τρανς χρησιμοποιείται για να περιγράψει «ένα άτομο στο οποίο έχει ανατεθεί ένα κοινωνικό φύλο, το οποίο το ίδιο το άτομο δεν επιτελεί ή δεν ταυτίζεται και έχει κάνει κάποια βήματα, προσωρινά ή

³ Μαρίνα Γαλανού, «Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι», Αθήνα: Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, 2014, σ.11

⁴ E. Courtney Cameron, ““I am not alone in this”: An ethnographic exploration of transgender community in Calgary, Alberta, Canada”, Master’s (two years) Thesis in Social Studies of Gender, Major in Social Anthropology, Supervisor: Tova Hodjestrang, Lund University, 2012, p. 6.

⁵ David Valentine, “Imagining transgender: an ethnography of a category”, Durham: Duke University Press, 2007, p.147.

μόνιμα, για να παρουσιάζεται με άλλο φύλο»⁶. Αυτός ο όρος-ομπρέλα περικλείει ένα σύνολο από κοινωνικές ταυτότητες, χωρίς όμως να περιορίζεται σ' αυτές, όπως: διαφυλική-ός (transsexual), drag queen, drag king, τραβεστί (tranvestite), παρενδυτικός (cross-dresser), μεσοφυλικός (intersex)⁷. Τα όρια της κατηγορίας δεν είναι ξεκάθαρα, αφού όπως γράφει η Loan δεν αντιλαμβάνονται όλα τα μεσοφυλικά (intersex) άτομα τις εαυτές τους ή τους εαυτούς τους ως διεμφυλικά ή τρανς άτομα, αλλά είναι αρκετά αυτά που το κάνουν.⁸

Ο όρος διεμφυλικός έχει υποστεί κριτική από ορισμένα μέλη της τρανς κοινότητας ως όρος που συνδέει την τρανς κατάσταση με την βιολογική διάσταση του ανθρώπινου σώματος, αφού αποτελεί μετάφραση του αγγλικού όρου transsexual, και επίσης ως ιατρικοποιημένος όρος. Στο εξής θα χρησιμοποιώ τον όρο τρανς, ο οποίος αποτελεί την «επιθυμητή ορολογία»⁹, σύμφωνα με το βιβλίο που πρόσφατα κυκλοφόρησε από το Σωματεία Υποστήριξης Διεμφυλικών, ενώ παράλληλα αποτελεί και τον όρο που χρησιμοποιούν στα πλαίσια του αυτοπροσδιορισμού τους οι συνεντευξιζόμενες.

Ο όρος *cisgender* ή *cis* χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα μη τρανς άτομα. Ο επιθετικός προσδιορισμός *cis* σημαίνει «από το ίδιο μέρος» σε αντίθεση με το *trans* που σημαίνει «από την άλλη μεριά». Ο όρος *cisgender* αναδύθηκε κινηματικά μέσα από τις τρανς και queer κοινότητες έτσι ώστε η μη τρανς κατάσταση να πάψει να θεωρείται περισσότερο «φυσική» και γι' αυτό άνευ ανάγκης προσδιορισμού. Ή, όπως αναφέρεται σε κείμενο που μοιράστηκε από την ομάδα QueerTrans, «για να δείξει στα μη-τρανς άτομα ότι δεν είναι «τα φυσιολογικά», αλλά απλά μια μερίδα του πληθυσμού»¹⁰.

Ο όρος *τρανς κοινότητα* (trans community) χρησιμοποιείται στην παρούσα έρευνα με βάση τις παρακάτω παραδοχές: αρχικά, ο όρος κοινότητα δεν αναφέρεται σε μια ομοιογενή, οριοθετημένη, δίχως εσωτερικές αντιφάσεις και αντιθέσεις οντότητα, αλλά στο κοινό αίσθημα το οποίο αναφέρονται τα υποκείμενα, ότι δηλαδή μοιράζονται μια κοινή εμπειρία στην βάση της έμφυλης ταυτότητάς τους, όπως επίσης και στις διάφορες υλικές

⁶ David Valentine, "The calculus of pain': Violence, anthropological ethics and the category of transgender", in *Ethnos: Journal of Anthropology*, Volume: 68, Number:1, p. 27-28.

⁷ Οι μεταφράσεις των όρων έγιναν με βάση το βιβλίο «Σεξουαλικότητα. Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας».

⁸ Petra L. Doan, "The tyranny of gendered spaces – reflections from beyond the gender dichotomy", in *Gender, Place & Culture: A Journal of feminist geography*, Volume 17, Number 5, p. 636.

⁹ Μαρίνα Γαλανού, *όπ.π.*, σ.26.

¹⁰ Κείμενο που μεταφράστηκε και μοιράστηκε από την ομάδα QueerTrans με τίτλο «Εισαγωγή στο τρανς ζήτημα, αλλά όχι αυτή που ξέρει η μαμά σου». Το αρχικό κείμενο είναι γραμμένο από τον Asher Bauer και βρίσκεται ολόκληρο δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα: <http://tranarchism.com/2010/11/26/not-your-moms-trans-101/>

πρακτικές (συνελεύσεις, συγκεντρώσεις, πάρτι) που το συνοδεύουν.¹¹ Επιπλέον, χρειάζεται να τονίσουμε ότι δεν αντιλαμβάνονται όλα τα τρανς άτομα τις εαυτές τους ή τους εαυτούς τους ως κομμάτι αυτής της κοινότητας, πράγμα που καθιστά σαφή την εμπρόθετη επιλογή των υποκειμένων που αυτοπροσδιορίζονται ως μέλη της.

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας όλοι οι όροι, όταν αναφέρονται σε συγκεκριμένα υποκείμενα, ορίζονται και εφαρμόζονται με τον τρόπο που χρησιμοποιούνται από τα ίδια.

¹¹ E. Courtney Cameron, όπ.π., σελ.6.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

A.ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το φύλο ως κανονιστικό πρόταγμα παράγει ιεραρχικά διαμορφωμένες θέσεις κοινωνικής ζωής, θέσεις «εντός» και «εκτός» της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας. Τι σημαίνει όμως αυτός ο συν τοις άλλοις σαφής χωρικός διαχωρισμός μεταξύ «εντός» και «εκτός», όταν αναφέρεται στις πραγματικές ζωές των ανθρώπων; Είναι ο χώρος ένα άδειο δοχείο με προκαθορισμένες θέσεις για τα έμφυλα υποκείμενα όπως συχνά έχει υποστηριχτεί από διάφορους θεωρητικούς του δομισμού¹²; Υπάρχει ένα χωρικό «εκτός» για αυτές και αυτούς που δεν επιβεβαιώνουν την κυρίαρχη έμφυλη νόρμα ή ο χώρος βρίσκεται διαρκώς υπό διαπραγμάτευση; Πού εν τέλει βρίσκονται αυτές οι «μη κατοικήσιμες» ζώνες του κοινωνικού, όπως τις αναφέρει η Μπάτλερ; Αυτά αποτέλεσαν τα αρχικά ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας έρευνας τα οποία έθεσα όχι τόσο με μια διάθεση απαντητική αλλά κυρίως με μια πρόθεση περαιτέρω διερεύνησης.

Σύντομα η βιβλιογραφική έρευνα με οδήγησε στον γάλλο φιλόσοφο Μισέλ Φουκώ, ο οποίος σε μια συζήτηση με τον Paul Rabinow με θέμα «Χώρος, γνώση και εξουσία» αναφέρει ότι «ο χώρος είναι βασικός σε κάθε μορφή κοινής ζωής, ο χώρος είναι βασικός σε κάθε σχέση εξουσίας»¹³. Αν και ο ίδιος δεν είναι θεωρητικός του χώρου φαίνεται να εντοπίζει την σημασία του συνδέοντας μάλιστα τον χώρο άμεσα αφενός με την πρωταρχική ανάγκη συγκρότησης ενός υποκειμένου μέσω της συνάντησης με τον Άλλο και αφετέρου με την παραγωγή και την διατήρηση των κυρίαρχων νορμών. Τι είναι όμως αυτό που καθιστά τον χώρο βασικό στην συγκρότηση του έμφυλου υποκειμένου αλλά και της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας;

Ένα νέο ερώτημα αναδύεται όχι για να ακυρώσει τα προηγούμενα αλλά για να αποτελέσει ένα επιπλέον κομμάτι στην διερευνητική διαδικασία, το οποίο με την σειρά του κατευθύνει την έρευνα στην Χάννα Άρεντ και στον «χώρο της δημόσιας εμφάνισης». Η γερμανίδα φιλόσοφος συνδέει τον χώρο με την δυνατότητα δημόσιας εμφάνισης, την οποία η ίδια θεωρεί απαραίτητη στην διαδικασία συγκρότησης του υποκειμένου. «Χωρίς ένα χώρο δημόσιας εμφάνισης [...] ούτε η πραγματικότητα του ατόμου και της ταυτότητάς του ούτε η πραγματικότητα του περιβάλλοντος κόσμου είναι δυνατό να εδραιωθεί πέραν

¹² Ντορρήν Μάσσεϋ, «Για τον Χώρο», Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 2008, σελ.69.

¹³ Μισέλ Φουκώ, «Εξουσία, Γνώση και Ηθική», Αθήνα: ύψιλον/βιβλία, 1987, σελ.65.

πάσης αμφιβολίας»¹⁴, γράφει χαρακτηριστικά. Άρα χωρίς έναν χώρο δημόσιας εμφάνισης δεν μπορεί να συγκροτηθεί το έμφυλο υποκείμενο και κατ' επέκταση και η κυρίαρχη έμφυλη νόρμα. Ένας επιπλέον παράγοντας εμφανίζεται και είναι αυτός της δημόσιας εμφάνισης ή αλλιώς την ορατότητας, όπως συχνά χρησιμοποιείται από το ΛΟΑΤΚ κίνημα.

Η έννοια λοιπόν της «δημόσιας εμφάνισης», όπως την θέτει η Άρεντ, θα αποτελέσει στην παρούσα έρευνα την αναλυτική κατηγορία μέσα από την οποία θα επιχειρήσω να διερευνήσω την σχέση του χώρου με την συγκρότηση αλλά και την διατήρηση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας. Η έρευνα λοιπόν θα επικεντρωθεί στην μελέτη των τρόπων που βιώνεται, χαρτογραφείται και σωματοποιείται καθημερινά ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης από εκείνα τα υποκείμενα που αντιμετωπίζονται ως «ξένα σώματα» στην ανθρώπινη βιοκοινωνικότητα¹⁵. Πιο συγκεκριμένα θα εστιάσω στις εμπειρίες και τα βιώματα των τρανς γυναικών στην χωρική επικράτεια της Αθήνας χρησιμοποιώντας ως υλικό τις αφηγήσεις των ίδιων των υποκειμένων καθώς, την βιβλιογραφική και την επιτόπια έρευνα.

B.ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

«Η φεμινιστική θεωρία της γνώσης, γνωστή και ως «τοποθετημένη επιστημολογία» έχει δείξει ότι όλες οι προσπάθειες για παραγωγή γνώσης είναι ενσώματες και ιστορικά, κοινωνικά και πολιτικά τοποθετημένες, αυτό σημαίνει ότι το «υποκείμενο» της γνώσης, πάντα στέκεται σε μια συγκεκριμένη αντικειμενική θέση»¹⁶

Η μεθοδολογική προσέγγιση έχει αποτελέσει και συνεχίζει να αποτελεί πεδίο έντονων συζητήσεων και διαφωνιών στον κλάδο των κοινωνικών επιστημών, όπως εξάλλου σημειώνει και η Irigaray «η μέθοδος δεν είναι ποτέ τόσο απλή όσο ομολογεί και η ίδια στον

¹⁴ Χάνα Άρεντ, «Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa)», Αθήνα: «γνώση», 2008, σ. 284.

¹⁵ Αθηνά Αθανασίου, «Ζωή στο Όριο. Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική», Αθήνα: Εκκρεμές, 2007, σελ. 10.

¹⁶ Marnelakis Giorgos, "Crossing methods, crossing epistemologies: how to make the research of the city perfectly queer", in Anastasia- Sasa Lada (edit.), Teaching gender, diversity and urban space. An intersectional approach between gender studies and spatial disciplines, Utrecht: ATHENA3 Advanced Thematic Network in Women's Studies in Europe, the Graduate Gender Programme at Utrecht University and the Center of gender Studies, Utrecht University, 2009, p.41.

εαυτό της»¹⁷. Η φεμινιστική παράδοση εισήγαγε την απαίτηση για τοποθέτηση της ερευνήτριας ή του ερευνητή αμφισβητώντας την αντικειμενικότητα, με την έννοια της αφ υψηλού θέασης του αντικειμένου της έρευνας χωρίς καμία μεροληψία. Για την Haraway αυτή η παραδοχή της μερικότητας κάνει την διαδικασία παραγωγής γνώσης αξιόπιστη και διαυγή, ενώ παράλληλα δημιουργεί το πεδίο ανάδυσης μιας «ενσώματης αντικειμενικότητας»¹⁸. Αν λοιπόν η μέθοδος αποτελεί την «οδό προς την γνώση»¹⁹ είναι απαραίτητη η αναφορά στο σημείο εκκίνησης αλλά και στην διαδρομή. Αυτή λοιπόν την χαρτογράφηση της διαδικασίας παραγωγής γνώσης θα επιχειρήσω να προσεγγίσω μέσα από την περιγραφή των διαφόρων σταδίων της έρευνας.

Σύμφωνα με την Γκέφου- Μαδιανού, «η «διπλή οπτική» της ανθρωπολογίας μας αναγκάζει να αναγνωρίσουμε ότι η διερεύνηση του «άλλου» ουσιαστικά οδηγεί στην εξέταση του ίδιου του εαυτού»²⁰. Έτσι και εγώ πολλές φορές κατά την διάρκεια αυτής της έρευνας κλήθηκα να απαντήσω στο ερώτημα για την επιλογή αυτού του θέματος χωρίς ωστόσο να καταφέρω να φωτίσω πλήρως τα κίνητρα. Η συγκεκριμένη επιλογή δεν έγινε σε καμία περίπτωση τυχαία όμως αυτό δεν σημαίνει ότι γνώριζα εξ αρχής ή ακόμα και στο τέλος της έρευνας το σύνολο των παραμέτρων που με οδήγησαν σ' αυτή. Βέβαια κατά την διάρκεια του εγχειρήματος φωτίστηκαν κάποια βιογραφικά στιγμιότυπα που αποτέλεσαν κομμάτι της διαδρομής προς αυτή την κατεύθυνση: διάφορα πρωταρχικά ερωτήματα περί «σωστής» έμφυλης επιτέλεσης στον δημόσιο χώρο, που ούτε εγώ θυμάμαι από πότε τα κουβαλάω σε συνδυασμό με μια εσωτερικευμένη ανάγκη ενός έμφυλου ανήκειν με όλο τον φόβο μιας τυχόν αποτυχίας που θα επέφερε τον κοινωνικό αποκλεισμό. Έχοντας πια ολοκληρώσει την έρευνα συνειδητοποιώ ότι αυτά αποτέλεσαν τα κύρια θέματα που προσπάθησα να διαπραγματευτώ μέσα από την μελέτη του χώρου της δημόσιας εμφάνισης των τρανς γυναικών.

¹⁷ Luce Irigaray, *Αυτό το φύλο που δεν είναι ένα: Ερωτήσεις*, στο Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική, Αθήνα: Εκδ. νήσος, 2006, σ.217.

¹⁸ Donna J. Haraway, "Situated Knowledges: The science question in feminism and the partial perspective." In *Simians, Cyborgs, and Women : The reinvention of nature*, London: Free Association Books, 1991, p. 194.

¹⁹ Luce Irigaray, *Αυτό το φύλο που δεν είναι ένα: Ερωτήσεις*, στο Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική, σελ.216.

²⁰ Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, «Ανθρωπολογία, ψυχανάλυση και η συγκρότηση του (ανθρωπολογικού) υποκειμένου», στο περιοδικό *Εκ των Υστέρων*, τ.14, 2006, σελ. 138.

Κάποια περάσματα από την Συγγρού, η συγκινητική πρώτη συνάντηση με το «Κράξιμο»²¹, το αυτοβιογραφικό βιβλίο της τρανς γυναίκας Μπέττυς Βακαλίδου με τίτλο «Μπέττυ. Καπετάνιος της ψυχής μου»²², τα πρώτα Gay Pride, οι «Κούκλες»²³, το βιβλιοπωλείο «Πολύχρωμος Πλανήτης»²⁴ που βρίσκονταν ακριβώς απέναντι από την πλαϊνή είσοδο του πανεπιστημίου που τότε φοιτούσα, συνθέτουν ένα κομμάτι των αναπαραστάσεων που έφερα για τις τρανς γυναίκες πριν ξεκινήσω την έρευνα. Μάλλον είναι αυτές οι αναπαραστάσεις που ασυνείδητα «έψαξα» να βρω ερχόμενη στην Αθήνα για σπουδές, όπου ο χώρος δημόσιας εμφάνισης για τις τρανς γυναίκες δεν περιορίζεται μόνο στην οθόνη της τηλεόρασης και στα διάφορα ανά καιρούς σκάνδαλα που παρουσιάζουν τα τρανς άτομα, στην καλύτερη των περιπτώσεων, ως ψυχικά ασθενή. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι όλες αυτές οι κυρίαρχες αναπαραστάσεις που χρόνια έχουν συσσωρευτεί στο πίσω μέρος του μυαλού μου εξαφανίστηκαν δια παντός.

Κατά την διάρκεια της έρευνας βρέθηκα συχνά αντιμέτωπη με τις δικές μου προκαταλήψεις, οι οποίες στέκονταν εμπόδιο στην προσπάθεια επικοινωνίας και διαλόγου. Στην αρχή δυσκολεύτηκα λίγο να αντιληφθώ τα προνόμια που φέρω ως cisgender ετεροφυλόφιλη γυναίκα καθώς είχα συνηθίσει να αντιλαμβάνομαι το προνόμιο ως κάτι που δεν συμβάδιζε με την θέση μου ως γυναίκα στην κυρίαρχη έμφυλη ιεραρχία των σωμάτων. Μάλιστα θυμάμαι χαρακτηριστικά το ανοίκειο αίσθημα που ένιωσα σε μια από τις συνεντεύξεις όπου η συνεντευξιζόμενη συστήνεται λέγοντας μου «Με λένε ..., είμαι τρανς γυναίκα και λεσβία. Εσύ;». Αργότερα κατά την διάρκεια των απομαγνητοφωνήσεων συνειδητοποίησα ότι με κάποιο τρόπο σε όλες τις συνεντεύξεις χρειάστηκε να αναφερθώ στην θέση από την οποία μιλάω. Τα ίδια τα υποκείμενα μου ζητούσαν να τοποθετήσω τον λόγο μου, είτε θέτοντας μου κάποια ερωτήματα, όπως παραπάνω, είτε χρησιμοποιώντας χαρακτηρισμούς όπως cis γυναίκα όταν αναφέρονταν σε εμένα. Έτσι οι συνεντεύξεις αποτέλεσαν και για εμένα ένα πεδίο έντονης έκθεσης, όπου διάφορες αμήχανες στιγμές έλαβαν χώρα ευτυχώς όμως χωρίς να αποτελούν την κύρια αίσθηση της συζήτησης. Η συνάντηση ήρθε εν τέλει μέσα από την αποδοχή και κατανόηση των διαφορετικών

²¹ Περιοδικό που εκδίδεται από το 1981 έως το 1993 από την «εκδιδόμενη τραβεστί Πάολα», όπως αναφέρεται στο εξώφυλλο, και αυτοχαρακτηρίζονταν ως «περιοδικό επαναστατικής ομοφυλόφιλης έκφρασης».

²² Μπέττυ Βακαλίδου, «Μπέττυ. Καπετάνιος της ψυχής μου», Αθήνα: τυπωθήτω, 2007.

²³ Οι «Κούκλες» είναι ένα club, όπως αναφέρεται στην ιστοσελίδα του μαγαζιού, το οποίο λειτουργεί τα τελευταία 20 χρόνια σε έναν κάθετο δρόμο της Συγγρού, ανήκει σε μια τρανς γυναίκα και φημίζεται για τα drug show του.

²⁴ Εκδοτικός Οίκος και Βιβλιοπωλείο που δημιουργήθηκε το 2004 από την τωρινή πρόεδρο του Συλλόγου Υποστήριξης Διεμφυλικών, Μαρίνα Γαλανού.

βιωμάτων αλλά και την παραδοχή κάποιων κοινών στόχων, όσων αφορά την αμφισβήτηση της κυρίαρχης έμφυλης κανονικότητας.

Συνολικά μίλησα με τέσσερις τρανς γυναίκες, οι τρεις εκ των οποίων ήταν από 30-33 χρονών ενώ η τέταρτη ήταν περίπου 20 χρόνια μεγαλύτερη, με διαφορετικές ταξικές καταβολές ή καθεμιά. Οι χώροι των συνεντεύξεων επιλέχθηκαν από τα ίδια τα υποκείμενα, έτσι δύο από αυτές λάβανε χώρα σε μια καφετέρια στα Εξάρχεια, ενώ οι άλλες δυο γίνανε στα σπίτια των συνεντευξιζόμενων. Επιπλέον μια πέμπτη συνέντευξη είχε κανονιστεί στην γειτονιά μιας τρανς γυναίκας εκτός κέντρου, η οποία όμως δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ αφού η συνεντευξιζόμενη δεν εμφανίστηκε και ούτε απάντησε ξανά στο τηλέφωνο. Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονίσω ότι τα ονόματα που χρησιμοποίησα δεν είναι τα πραγματικά ονόματα των ατόμων που συνομίλησα, αλλά τυχαία ονόματα που επέλεξα προσπαθώντας όσο μπορούσα να μην ταιριάζουν με αυτά των διαφόρων τρανς γυναικών που συνάντησα κατά την διάρκεια της έρευνας.

Οι συνεντεύξεις είχαν ανεπίσημο ύφος και ήταν ελάχιστα δομημένες. Ο κύριος λόγος που επέλεξα να μην θέσω τα ίδια ερωτήματα σε κάθε συνέντευξη ήταν το γεγονός ότι ήθελα καθεμιά να αναφερθεί στους «δικούς» της χώρους. Συνήθως ξεκινούσα με γενικές ερωτήσεις περί δημόσιου χώρου και ορατότητας και όταν αναφέρονταν από τις ίδιες κάποιο παράδειγμα προσπαθούσα να εμβαθύνω ζητώντας περαιτέρω διευκρινίσεις. Σκοπός των συνεντεύξεων αποτέλεσε η παραγωγή δεδομένων από τα ίδια τα υποκείμενα και όχι η αρνητική ή καταφατική απάντηση σε δικές μου υποθέσεις. Είναι σημαντικό σ' αυτό το σημείο να υπογραμμίσω ότι όλα τα άτομα με τα οποία ήρθα σε επαφή αναγνωρίζουν τις εαυτές τους κατά κάποιον ως κομμάτι της τρανς κοινότητας. Όπως βέβαια αναφέρω και στις σημειώσεις για την ορολογία²⁵, η τρανς κοινότητα δεν αποτελεί ένα ομοιογενές σύνολο με κοινές απόψεις και κοινά αιτήματα. Έτσι καθ' όλη την διάρκεια της έρευνας αναδύθηκαν διάφορες εσωτερικές εντάσεις και αντιθέσεις, τις οποίες προσπάθησα όσο μου επέτρεπε η εξωτερική μου θέση να κατανοήσω και να αποτυπώσω.

Μια από τις δυσκολίες, ίσως η μεγαλύτερη, που αντιμετώπισα όσων αφορά τις συνεντεύξεις ήταν η εύρεση των ατόμων. Παρόλο που απευθύνθηκα με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους και στις συλλογικότητες και στα ίδια τα υποκείμενα οι απαντήσεις που πήρα ήταν ελάχιστες. Όταν ρώτησα κάποια από τις συνεντευξιζόμενες τους λόγους που η ίδια θεωρεί ότι δεν υπήρξε ανταπόκριση μου είπε ότι έχει δώσει δυο συνεντεύξεις

²⁵ Οι σημειώσεις για τους χρησιμοποιηθέντες όρους βρίσκονται στην σελίδα 5 της παρούσας έρευνας.

μέσα σε ένα μήνα και ότι πρόσφατα είδε σε μια έρευνα, στην οποία είχε συμμετάσχει, να αναφέρονται τα προσωπικά της στοιχεία και τα λόγια της να είναι παραποιημένα κατά βούληση της ερευνήτριας. Μετά από αυτή την αφοπλιστική απάντηση συνειδητοποίησα ότι για να χτίσω περαιτέρω σχέσεις εμπιστοσύνης θα χρειαζότανε ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα το οποίο όμως ξεφεύγει από τα πλαίσια μιας μεταπτυχιακής εργασίας. Έτσι αποφάσισα συμπληρωματικά να χρησιμοποιήσω υλικό από συνεντεύξεις που βρήκα στον έντυπο τύπο ή σε διάφορες τηλεοπτικές εκπομπές, πάντα αναφερόμενη στις πηγές, καθώς και διάφορα αυτοβιογραφικά λογοτεχνικά αφηγήματα, τα οποία έχουσε παραχθεί από τρανς γυναίκες.

Σημαντικό μέρος της έρευνας αποτέλεσε και η συμμετοχική παρατήρηση, τα χρονικά όρια της οποίας δεν μπορώ σαφώς να προσδιορίσω, αφού η συμμετοχή μου σε διάφορες εκδηλώσεις της ευρύτερης τρανς κοινότητας στην Αθήνα ξεκινάει με τον ερχομό μου στην συγκεκριμένη πόλη για σπουδές το 2004. Σε καμία περίπτωση βέβαια δεν υποστηρίζω ότι μελετώ την τρανς κοινότητα τα τελευταία δέκα χρόνια, απλά ότι διάφορες σκέψεις και ερωτήματα που αποτυπώνονται στην συγκεκριμένη έρευνα φέρουν τις ρίζες τους σε παρατηρήσεις που λάβανε χώρα όχι από την θέση της ερευνήτριας αλλά της αλληλέγγυας. Ωστόσο από την στιγμή που επέλεξα το συγκεκριμένο θέμα για την πτυχιακή μου εργασία, δηλαδή από τον Νοέμβριο του 2013 έως το καλοκαίρι του 2014, προσπάθησα να παρευρεθώ σε αρκετές ανοιχτές εκδηλώσεις οργανωμένες είτε από ομάδες είτε από μέλη της κοινότητας, στις οποίες αναφέρομαι εκτενώς στα παρακάτω κεφάλαια.

Κατά την διάρκεια της επιτόπιας έρευνας συχνά «τοποθετούμουν» σε διαφορετικές θέσεις από τα ίδια τα υποκείμενα ανάλογα με τον χώρο της συνάντησής μας. Για παράδειγμα, στις εκδηλώσεις που διοργάνωσε η ομάδα QueerTrans σε διάφορους κοινωνικούς χώρους εκτός της ΛΟΑΤΚ κοινότητας ήμουν «σύμμαχη», σε αυτές που αφορούσαν την ΛΟΑΤΚ κοινότητα έπαιρνα την θέση της «αλληλέγγυας», ενώ δύο φορές που παρευρέθηκα στις ανοιχτές συνελεύσεις της ομάδας ένιωθα ότι υπήρχε μεγαλύτερη επιφυλακτικότητα και ο ρόλος της «ερευνήτριας» ήταν ο κυρίαρχος. Κατά κάποιον τρόπο ένιωθα κάθε φορά να συγκροτούμαι και εγώ μέσα από τις σχέσεις μου με τις Άλλες όντας «ταυτόχρονη και συγκαϊρινή»²⁶ με αυτές. Αυτή η εναλλαγή των θέσεων, η οποία μου δημιουργούσε διάφορα αντιφατικά συναισθήματα καθότι μεταβάλλονταν διαρκώς τα όρια της εγγύτητας, αποτέλεσε εν τέλει πεδίο αναστοχασμού για τον κάθε ρόλο ξεχωριστά αλλά και για την δυνατότητα συνύπαρξής τους.

²⁶ Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, «Ανθρωπολογία, ψυχανάλυση και η συγκρότηση του (ανθρωπολογικού) υποκειμένου», στο περιοδικό *Εκ των Υστέρων*, τ.14, 2006, σελ. 141.

Τέλος, επιστρέφοντας στο αρχικό ερώτημα περί γνώσης, η συγκεκριμένη έρευνα δεν επιχειρεί σε καμία περίπτωση την καταγραφή μιας πλήρους εικόνας των τρόπων που διαμορφώνεται ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης για τις τρανς γυναίκες στην Αθήνα. Κύριος στόχος είναι μέσα από τα θραύσματα των εμπειριών αυτών των «ξένων σωμάτων» να αναδειχθεί η πολυπλοκότητα των συνδέσεων ανάμεσα στον χώρο και την συγκρότηση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας. Ανοιχτά ερωτήματα κυρίως προς διερεύνηση και δευτερευόντως προς απάντηση με μια προσπάθεια σεβασμού αυτού του περισσεύματος εμπειρίας από την συνάντηση με τις Άλλες το οποίο δεν χωράει στον λόγο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ/ ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

A.Ο ΧΩΡΟΣ

Εννοιολογικές προσεγγίσεις της έννοιας του χώρου μέσα στον χρόνο

Από την πλήρη περιφρόνηση του χώρου και την αντιμετώπισή του ως «αντιδραστικού» μέχρι την ανάδυση των «ανυπολόγιστων χωρογραφιών»²⁷ που προτείνει ο Πτεριντά το σίγουρο είναι ότι η έννοια αυτή έχει αποτελέσει και συνεχίζει να αποτελεί ένα πεδίο συγκρούσεων και διαπραγματεύσεων. Μια αναλυτική περιγραφή αυτών των – όχι ανυπολόγιστων, αλλά σίγουρα πολλών – χωρο-γραφιών δεν είναι ούτε επιθυμητό ούτε δυνατό να επιχειρηθεί στην παρούσα εργασία. Αυτό που μπορεί όμως και είναι απαραίτητο να γίνει, είναι η αναφορά σε μια σύντομη γενεαλογία των σύγχρονων θεωρητικών προσεγγίσεων του χώρου, η οποία αποσκοπεί σε μια πολύπλευρη και εις βάθος κατανόηση αυτής της τόσο αμφιλεγόμενης έννοιας. Η επιλογή των περισσότερων εξ αυτών έγινε με κύριο κριτήριο όχι την οριστική απαντητική τους δυνατότητα στο ερώτημα του χώρου αλλά την συνεισφορά τους στο άνοιγμα αυτού.

Στη δομιστική σκέψη, σύμφωνα με την Massey²⁸, ο χώρος συνδέθηκε με ιδέες δομής και συστήματος, απόστασης και ολοκληρωμένης ανάλυσης, ολότητας και ολοκλήρωσης. Η ιδέα ότι μπορούμε για μια στιγμή να σταματήσουμε τον κόσμο και να αναλύσουμε την δομή του αποτέλεσε το έδαφος πάνω στο οποίο αναπτύχθηκαν διάφορες θεωρίες που επηρέασαν καθοριστικά την σύγχρονη σκέψη. Μπορεί βέβαια στόχος των δομιστών να αποτελούσε η τοποθέτηση του χώρου, αντί του χρόνου, ως κεντρικό ζήτημα στις φιλοσοφικές αναζητήσεις της περιόδου και να έγινε με τις καλύτερες προθέσεις, όμως άφησε μια κληρονομιά ιδεών που εμπεριέχουν μια σειρά από προβληματικές.

Ο χώρος των δομιστών παρουσιάζεται ως ένα κλειστό σύστημα, ως ένα δοχείο, του οποίου τα χαρακτηριστικά παραμένουν αμετάβλητα. Μιλάμε δηλαδή για έναν χώρο που του λείπει η κίνηση, έναν χώρο του «είναι». Και ενώ σύμφωνα με τον Fabian²⁹ για τον Levi-Strauss ο χώρος αυτός θα μπορούσε να σημαίνει τον πραγματικό χώρο, για τη Massey δεν

²⁷ Jacques Derrida, "Points...Interviews, 1974-1994", CA: Stanford University Press, 1995, p. 108.

²⁸ Doreen Massey, «Για τον Χώρο», Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 2008, σ. 69.

²⁹ Johannes Fabian, "Time and the Other: how anthropology makes its object", New York: Columbia University Press, 1983.

αποτελεί παρά μία ακόμα σύγχυση αυτού με την αναπαράσταση³⁰. Μια αναπαράσταση που του αφαιρεί την ζωή και την κίνηση, οι οποίες αποτελούν βασικά συστατικά του. Πώς εξάλλου θα μπορούσε να υπάρξει ο πραγματικός χώρος, τόσο ερμητικά κλειστός και ανεπηρέαστος από τα υποκείμενα που το κατοικούν;

Παράλληλα οι δομές για τις οποίες κάνουν λόγο οι δομιστές αφαιρούν από τα υποκείμενα την οποιαδήποτε δυνατότητα παρέμβασης στον χώρο, διαμορφώνοντας γι' αυτά συγκεκριμένες θέσεις, εκεί όπου τα τοποθετεί μια προκατασκευασμένη και ταυτόχρονα κανονιστική αντίληψη για την «κοινωνία». Υποκείμενα που οι πράξεις τους και οι τρόποι που κατοικούν τον χώρο δεν δύναται να επιφέρουν καμία αλλαγή σ' αυτόν. Εξάλλου η έννοια της δομής εξ ορισμού εμπεριέχει κάτι το αμετάβλητο, κάτι το οποίο υπάρχει εγγενώς και εξαιτίας αυτού δεν επιδέχεται μεταβολές.

Αν και οι δομιστές, επικεντρώνοντας στη μελέτη των σχέσεων, άνοιξαν έναν δρόμο για μια πιο δημιουργική σύλληψη του χώρου ως υποχρεωτική συνθήκη για την ύπαρξη των όποιων σχέσεων, η ταυτόχρονη κατανόησή τους με έναν ιδιαίτερα συγκεκριμένο τρόπο λειτούργησε προς την αντίθετη κατεύθυνση³¹. Σύμφωνα μάλιστα με τους Prigogine και Stengers, « η δομική ανθρωπολογία παραχωρεί προνόμια σ' αυτές τις όψεις της κοινωνίας όπου τα εργαλεία της λογικής και των τετελεσμένων μαθηματικών μπορούν να χρησιμοποιηθούν»³². Μπορεί όμως η κοινωνική πραγματικότητα να αποδοθεί μ' αυτούς τους όρους μέσα από κλειστά συστήματα χωρίς να απωλέσει την ζωτικότητά της, το άνοιγμα στο τυχαίο και εν τέλει το άνοιγμα στο μέλλον;

Αυτή η ανάδειξη του χώρου ως μιας ασύνδετης ολότητας, ως δηλαδή το άθροισμα ενός συνόλου κλειστών συστημάτων και εν τέλει ως μίας σφαίρας ακινησίας, αποτέλεσε τον κύριο λόγο για την αντιμετώπισή του από πολλούς θεωρητικούς ως μη πολιτικός³³. Η παραπάνω στάση γίνεται πλήρως κατανοητή αν σκεφτούμε ότι κομμάτι της πολιτικής αποτελούν οι συνεχείς διαπραγματεύσεις, οι μετατοπίσεις και οι αλλαγές. Έτσι ο χρόνος και η ιστορία διεκδίκησαν κατ' αποκλειστικότητα την πολιτική ενώ ο χώρος τέθηκε εκτός του πολιτικού πεδίου. Χαρακτηριστικά ο Φουκώ γράφει ότι «ο χώρος αντιμετωπιζόταν ως το νεκρό, το πάγιο, το μη διαλεκτικό, το ακίνητο. Αντίθετα ο χρόνος ήταν αφθονία,

³⁰ Dorren Massey, όπ.π., σ. 72.

³¹ Όπ.π., σ.74.

³² Όπ.π..

³³ Όπ.π., σ.78.

γονιμότητα, ζωή, διαλεκτική»³⁴. Μπορεί όμως ο χρόνος να παραμένει ανοικτός αν ο χώρος είναι εξ ορισμού ορμητικά κλειστός και αμετάβλητος;

Η παραπάνω προσέγγιση του χώρου αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί σημείο έντονης κριτικής και αντιπαράθεσης για διαφορετικούς σε κάθε περίπτωση λόγους στην μεταμοντέρνα θεωρία, τη ριζοσπαστική γεωγραφία, τον φεμινισμό και την *queer theory*. Έτσι αναδύθηκε ένα σύνολο διαφορετικών προσεγγίσεων του χώρου οι οποίες αντιλαμβάνονται την μελέτη του χώρου ως αδιαχώριστη από την μελέτη της υποκειμενικότητας και των υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας και τον χώρο ως ανοιχτό και μεταβαλλόμενο.

Για πολλούς θεωρητικούς, ο μεταδομισμός αποτέλεσε μια στροφή προς την χωρικότητα. Στην έννοια της *differance*, όπως παρουσιάστηκε από τον Ντερριντά, η αντικατάσταση του “e” της γαλλικής λέξης *difference* (διαφορά) από το “a” προσθέτει χρόνο στο χώρο. Σύμφωνα μάλιστα με την Μάσσευ, «αυτή η κινητοποίηση και θραύση των δομών αμφισβητεί διεκδικήσεις για ακεραιότητα και αυτοπαρουσίαση»³⁵ και παράλληλα ορίζει το γεγονός του χώρου ως το αποδομητικό στοιχείο. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, ο χώρος παύει να αποτελεί κλειστό σύστημα και μετατρέπεται σε κομβικό στοιχείο της αλλαγής.

Αυτή η εννοιολογική προσέγγιση του χώρου, η οποία ακολούθησε εκείνη του δομισμού, ενώ επιχειρεί μια διάνοιξη του όρου προς μια κατεύθυνση πολιτική εγκλωβίζεται, σύμφωνα με την Μάσσευ, από τον τρόπο που συσχετίζεται άμεσα το κείμενο και ο χώρος. Η ίδια υποστηρίζει ότι με την αυξανόμενη ικανότητα για γενίκευση που προκύπτει μέσα από την εξέλιξη της γλώσσας και του επιχειρήματος στην αποδόμηση, ο ισχυρισμός που παράγεται είναι ο εξής: «ο κόσμος είναι σαν ένα κείμενο». Αυτή η πρόταση, και όχι η αντίστροφη «τα κείμενα είναι όπως ο υπόλοιπος κόσμος», διαμορφώνει μια συνθήκη υποταγής του χωρικού στο κείμενο. Εξάλλου ο ίδιος ο Ντερριντά αναφέρει ότι «το αποτέλεσμα της χωρικότητας ήδη υπονοεί μια κειμενοποίηση»³⁶. Ενώ λοιπόν η αποδόμηση επαναπροσδιορίζει προς όφελος του χώρου την σχέση του με τον χρόνο, η σχέση που αναπτύσσει μεταξύ κειμένου και χώρου δημιουργεί κατά κάποιον τρόπο έναν νέο εγκλωβισμό για τον δεύτερο.

³⁴ Michel Foucault, “Questions on geography”, in *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1977*, London: Harvester Wheatsheaf, 1980, p.70.

³⁵ Doreen Massey, *όπ.π.*, σ.89.

³⁶ Jacques Derrida, “The spatial arts: an interview with Jacques Derrida”, in P. Brunette and D. Willis, *Deconstruction and the visual arts: art, media, architecture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p.15, όπως αναφέρεται στο Doreen Massey, «Για τον χώρο».

Την δεκαετία του '70, μια γενιά από μαρξίστριες και μαρξιστές γεωγράφους, επιδιώκοντας να ασκήσει κριτική στην μέχρι πρότινος θετικιστική αντίληψη του χώρου, υποστήριξε ότι ο χώρος είναι μια κοινωνική κατασκευή, δηλαδή απεικονίζει το σύνολο των κοινωνικών διεργασιών που λαμβάνουν χώρα σ' αυτόν. Αυτή η προσέγγιση, ενώ άνοιγε τον χώρο στην δημιουργική και αναμορφωτική παρέμβαση των υποκειμένων, παράλληλα τον αντιμετώπιζε, όπως γράφει η Massey, ως «τελικό προϊόν»³⁷. Μια δεκαετία αργότερα θα προστεθεί στην παραπάνω πρόταση και το υπόλοιπο κομμάτι της, ότι δηλαδή και το κοινωνικό είναι χωρικά κατασκευασμένο, αναγνωρίζοντας την συνδιαμορφωτική σχέση του χώρου με την κοινωνία, και κατ' επέκταση και με τα υποκείμενα.

Από την σκοπιά τους οι φεμινίστριες θεωρητικοί ασχολήθηκαν με την μορφή που πήρε η σχέση του χώρου με τον χρόνο. Η διχοτομική μορφή του τύπου A- όχι A, η οποία ορίζεται με όρους παρουσίας και απουσίας συνδέθηκε από τις φεμινίστριες θεωρητικούς με την διχοτομική διάκριση των φύλων, τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο καθένα από αυτά και τις έμφυλες σχέσεις εξουσίας³⁸. Ο χρόνος πηγαίνει μαζί με την Ιστορία, τον Πολιτισμό, την Πολιτική, την Επιστήμη, την Πρόοδο και την Λογική, «πομπώδη πράγματα με βαρύτητα και κεφαλαία γράμματα», όπως χαρακτηριστικά γράφει η Μάσσευ³⁹. Από την άλλη μεριά, ο χώρος έρχεται να συνδεθεί με την στασιμότητα, την αναπαραγωγή, το συναίσθημα, το σώμα, τις αισθήσεις και ό,τι σ' αυτό το διχοτομικό ταξινομητικό σύστημα παραπέμπει στο θηλυκό. Αυτός ο τρόπος συσχετισμού πέρα από το ότι δεν επιτρέπει την δυνατότητα οποιασδήποτε άλλης μορφής προσέγγισης και μελέτης του κοινωνικού, ταυτόχρονα ορίζει θετικά μόνο τον έναν εκ των δύο όρων της σχέσης, δηλαδή το A και στην συγκεκριμένη περίπτωση τον χρόνο. Ο άλλος όρος, εν προκειμένω ο χώρος, ορίζεται μόνο σε σχέση με τον πρώτο και παραμένει πάντα ελλειπτικός. Για τις φεμινίστριες θεωρητικούς αυτή η προσέγγιση είναι βαθιά προβληματική και για την κατανόηση αλλά και για την αλλαγή του κόσμου.

Ο Φουκώ, αν και ο χώρος δεν αποτελεί το καθεαυτό αντικείμενο της δουλειάς του χρησιμοποιεί ένα έντονα χωρικό λεξιλόγιο κατά την ανάλυση της χωρικής και χρονικής σύστασης της εξουσίας. Στο έργο του συναντάμε όρους όπως διαδρομές εξουσίας, κανάλια ρυθμίσεων σημεία ελέγχου, διαγράμματα και γεωμετρικές δυνάμεις⁴⁰. Έξω από και η έννοια της τάξης, η οποία διαπερνά στο σύνολό του το έργο του και αποτελεί κεντρικό σημείο της

³⁷ Doreen Massey, "Space, place, gender", Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994, p. 254.

³⁸ Οπ.π., σ.256.

³⁹ Οπ.π., σ.257.

⁴⁰ Ντίνα Βαΐου και Κωστής Χατζημιχάλης, «Ο χώρος στην αριστερή σκέψη», Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς|νήσος, 2012, σ.207.

σκέψης του, είναι «βαθιά ποτισμένη από την εμπειρία του χώρου»⁴¹, όπως χαρακτηριστικά γράφει ο Σταυρίδης. Σκοπός του Φουκώ είναι μέσα από την χρήση αυτών των εννοιών να αναδείξει τον χώρο ως βασικό κομμάτι των σχέσεων εξουσίας και ως συγκροτητικό στοιχείο των κοινωνικών υποκειμένων⁴². Το έργο του έχει επηρεάσει και συνεχίζει να επηρεάζει πολλές και πολλούς θεωρητικούς του χώρου ιδίως από την λεγόμενη πολιτισμική στροφή και έπειτα.

Για να κλείσουμε αυτήν την ιδιότυπη γενεαλογία επιλέξαμε την Μάσσεϋ, η οποία σαφώς επηρεασμένη από τις παραπάνω θεωρίες και προσθέτοντας το δικό της πολύ ιδιαίτερο στίγμα αποτελεί κομβικό σταθμό, όχι με την έννοια της στάσης αλλά της βαρύτητας, για την έννοια του χώρου. Σύμφωνα με την Μάσσεϋ, αν ο χρόνος είναι ανοιχτός, τότε και ο χώρος πρέπει να είναι ανοιχτός. Άλλωστε η ίδια γράφει ότι «η διανοητική σύλληψη του χώρου ως ανοιχτού, πολλαπλού και σχεσιακού, ημιτελούς και πάντοτε γινομένου αποτελεί μια προϋπόθεση για την ανοικτότητα της ιστορίας και επομένως μια προϋπόθεση για την πιθανότητα της πολιτικής»⁴³. Η αγγλίδα γεωγράφος στο βιβλίο της «Για τον Χώρο» αναφέρεται σε τρεις προτάσεις που συνοψίζουν τον απόηχο των πρόσφατων θεωρητικών μετακινήσεων ως προς την αντίληψη του χώρου. Πρώτον, ο χώρος αποτελεί προϊόν αλληλοσυσχετισμών και είναι παράλληλα αναπόσπαστο κομμάτι και παράγωγο της διαδικασίας συγκρότησης ταυτοτήτων και υποκειμένων. Δεύτερον, ο χώρος αποτελεί «τη σφαίρα πιθανότητας ύπαρξης της πολλαπλότητας»⁴⁴, δηλαδή το εν δυνάμει πεδίο για την ταυτόχρονη συνύπαρξη διαφορετικών και συχνά αντίθετων τροχιών. Δεν υπάρχει λοιπόν η Τροχιά, η Ιστορία, όπως συχνά έχει υποστηριχθεί από τις διάφορες θεωρίες ολικής εξήγησης του κόσμου, αλλά πολλαπλές τροχιές και ιστορίες που διαπλέκονται μεταξύ τους. Τρίτον, εξαιτίας των πιο πάνω, ο χώρος βρίσκεται διαρκώς «εν τω γίνεσθαι», δεν ολοκληρώνεται ποτέ ούτε κλείνει. Αυτή η χειρονομία διάνοιξης των δυνατοτήτων του μέλλοντος συντελεί καθοριστικά στην αντιμετώπιση του χώρου ως πεδίο διαπραγματεύσεων, δηλαδή ως πεδίο πολιτικής, και διαπερνά το σύνολο της παρούσας εργασίας.

⁴¹ Σταύρος Σταυρίδης, «Ο Χώρος της Τάξης και οι Ετεροτοπίες: ο Φουκώ ως Γεωγράφος της Ετερότητας», στο Ουτοπία: διμηνιαία έκδοση θεωρίας και πολιτισμού, τεύχος: 72, 2006, σ.145.

⁴² Μισέλ Φουκώ, «Εξουσία, γνώση και ηθική», Αθήνα: ύψιλον, 1987, σ.65.

⁴³ Doreen Massey, «Για τον χώρο», όπ.π., σ.105.

⁴⁴ Doreen Massey, «Για τον χώρο», όπ.π., σ.27.

Β.ΤΟ ΦΥΛΟ

1.Το φύλο ως κανονιστικό πρόταγμα

Το έργο του Φουκώ αποτέλεσε και συνεχίζει να αποτελεί πηγή έμπνευσης για την μελέτη του φύλου και της σεξουαλικότητας όχι ως «φυσικές» αναπόδραστες αλήθειες αλλά ως ρυθμιστικές κατηγορίες. Ο ίδιος, στο έργο του *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, μέσα από μια κριτική γενεαλογία της κατηγορίας του σεξ αναδεικνύει το ρόλο της ως «πειθαρχικής τεχνολογίας κανονικοποίησης, δηλαδή συγκρότησης και ρύθμισης του πεδίου του διανοητού, του δυνατού και του επιτρεπτού»⁴⁵. Μέσα από αυτήν την χειρονομία ιστορικοποίησης ο Φουκώ δεν επιχειρεί να μελετήσει την κατηγορία του σεξ καθαυτή αλλά τις ιστορικά τοποθετημένες σχέσεις εξουσίας οι οποίες την ανέδειξαν ως κατηγορία, αποκρύπτοντας όμως τον μηχανισμό της ίδιας τους της ιστορικότητας. Μέσα στην φουκωική ανάλυση το υποκείμενο χάνει την ακεραιότητα που του προσδίδουν οι θεωρίες του κλασσικού φιλελευθερισμού και γίνεται αντιληπτό ταυτόχρονα ως υποτελής και ως φορέας δράσης. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι το υποκείμενο δεν υφίσταται πριν και πέρα από τις σχέσεις εξουσίας αλλά συγκροτείται παράλληλα και μέσα από αυτές. Παρομοίως, το φύλο και η σεξουαλικότητα αναδύονται ως ιστορικές και πολιτισμικές μεταβλητές που κι αυτές με την σειρά τους δεν προϋπάρχουν των σχέσεων εξουσίας⁴⁶.

Αν και ο Φουκώ δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με το φύλο καθαυτό ως αναλυτική κατηγορία στο έργο του, τα μεθοδολογικά εργαλεία που ανέπτυξε επηρέασαν πολλές φεμινίστριες θεωρητικούς στην προσπάθεια ανάδειξης των «τεχνολογιών του φύλου»⁴⁷. Μια από τις πιο σημαντικές εξ αυτών, η Τζούντιθ Μπάτλερ, υπογράμμισε τις σχέσεις εξουσίας που παράγουν και παγιώνουν το διπολικό σύστημα του φύλου ως καθεστώς αλήθειας, ενώ παράλληλα στα πλαίσια της θεωρίας της επιτελεστικότητας που ανέπτυξε, θεωρητικοποίησε το φύλο πέρα από πειθαρχική τεχνολογία και ως προϊόν μίμησης⁴⁸.

Η Μπάτλερ αμφισβήτησε έντονα την ριζική διάκριση μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου, η οποία υπήρξε αποτέλεσμα διεκδικήσεων πολλών φεμινιστριών από την δεκαετία του 70, καθότι όπως υποστήριξε δεν μπορούμε να συλλάβουμε τι είναι βιολογικό φύλο έξω από την ήδη διαμορφωμένη εμπειρία του κοινωνικού φύλου. Η ίδια

⁴⁵ Αθηνά Αθανασίου, «Εισαγωγή: Φύλο, εξουσία και υποκειμενικότητα μετά το 'δεύτερο κύμα'», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα: νήσος, 2006, σ.87.

⁴⁶ Οπ. π., σ.88.

⁴⁷ Όρος που χρησιμοποιήθηκε από την Teresa de Lauretis στο «Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction», Bloomington: Indiana University Press, 1987.

⁴⁸ Οπ.π., σ.98.

μάλιστα γράφει ότι «δεν υπάρχει καταφυγή σε ένα σώμα το οποίο δεν έχει ανέκαθεν ερμηνευτεί ήδη από πολιτισμικά νοήματα· το βιολογικό φύλο δεν μπορεί, επομένως, να θεωρηθεί προλογοθετική ανατομική γεγονικότητα»⁴⁹. Σπάει κατ' αυτόν τον τρόπο την κανονιστική συνέχεια μεταξύ βιολογικού και κοινωνικού φύλου η οποία μεταφράζεται στο «γεννιέσαι θηλυκό και γίνεσαι γυναίκα», αφού για την Μπάτλερ η κοινωνική κατηγορία «γυναίκα» δεν είναι απαραίτητο να ανταποκρίνεται στο αντίστοιχο ανατομικά καθορισμένο σώμα⁵⁰.

Η ίδια βέβαια κάνει ένα βήμα πιο πέρα βάζοντας και την σεξουαλικότητα στην ίδια συζήτηση με το φύλο καθώς εισάγει την έννοια της «ετεροφυλόφιλης μήτρας», με την οποία περιγράφει «ένα κανονιστικό και ρυθμιστικό σύστημα που εγκαθιδρύει, νομιμοποιεί και αναπαράγει την ετεροφυλοφιλία ως την αυτονόητα «φυσική» και «κανονιστική» μορφή σεξουαλικότητας»⁵¹. Σύμφωνα με την Μπάτλερ, αυτό το σύστημα «αναγκαστικής ετεροφυλοφιλίας» είναι που διαμορφώνει το διπολικό σύστημα φύλου άντρας – γυναίκα και παράλληλα ορίζει το πλαίσιο εντός του οποίου καθίστανται πολιτισμικά βιώσιμα τα έμφυλα υποκείμενα. Είναι λοιπόν αυτή η «κανονική» σεξουαλικότητα που αποτελεί την προϋπόθεση για την παραγωγή των «κανονικών» κοινωνικών φύλων και όχι κάποια ερμηνεία στην βάση του βιολογικού φύλου.

Η Μπάτλερ αναδεικνύοντας τις σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνουν την κυρίαρχη έμφυλη πραγματικότητα ανατρέπει την «αναγκαστική τάξη» που ορίζει με όρους συνέχειας και ενότητας το βιολογικό φύλο, το κοινωνικό φύλο και την σεξουαλική επιθυμία. Παράλληλα η ίδια εισάγει την θεωρία της επιτελεστικότητας του φύλου κατά την οποία το φύλο νοείται ως το ασταθές και ατελές αποτέλεσμα μιας στυλιζαρισμένης επανάληψης κινήσεων και πράξεων. Το σύνολο των χαρακτηριστικών του φύλου είναι αποτέλεσμα αυτών των επαναλαμβανόμενων πράξεων και όχι κάποιας αυθεντικής έμφυλης ταυτότητας. Μάλιστα γράφει χαρακτηριστικά ότι «πράξεις και χειρονομίες, αρθρωμένες και υλοποιημένες επιθυμίες, δημιουργούν την ψευδαίσθηση ενός εσωτερικού και οργανωτικού έμφυλου πυρήνα, ψευδαίσθηση που συντηρείται λογοθετικά για τους σκοπούς της ρύθμισης της σεξουαλικότητας εντός του υποχρεωτικού πλαισίου της αναπαραγωγικής

⁴⁹ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας», Αθήνα: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2009, σ.33.

⁵⁰ Μαρνελάκης Γιώργος, «Μεταλλαγές των ιδεών για την έννοια του φύλου», συλλογή άρθρων για το μάθημα «Έμφυλες Πολιτισμικές Προσεγγίσεις του Αστικού Χώρου» που διδάσκεται στο ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του Χώρου της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ στην κατεύθυνση Πολεοδομία και Χωροταξία, σ.11.

⁵¹ Οπ.π..

ετεροφυλοφιλίας»⁵². Η επιτελεστικότητα λοιπόν μπορεί να γίνει κατανοητή ως μια τελετουργική διαδικασία ρυθμισμένης επαναληψιμότητας υπό συγκεκριμένους περιορισμούς και απαγορεύσεις μέσω των οποίων κυρίως συντηρείται παρά οριοθετείται⁵³. Έτσι καθίσταται σαφές ότι τα χαρακτηριστικά του φύλου δεν επιτελούνται επαναληπτικά από τα ήδη διαμορφωμένα έμφυλα υποκείμενα, αλλά η επανάληψή τους αποτελεί όρο για την ύπαρξη του ίδιου του υποκειμένου, αποτελεί δηλαδή συνθήκη ένταξής του στην κοινωνική ζωή.

Η ανένα επιτελεστική επανεπιβεβαίωση αυτού του κανονιστικού προτύπου λειτουργεί ιζηματοποιητικά και συσσωρευτικά για το «φύλο» διαμορφώνοντας τις πολιτισμικά διανοήσιμες μορφές, ενώ παράλληλα παράγει και τα «ξένα» σώματα της ανθρώπινης βιοκοινωνικότητας, τα «σώματα χωρίς σημασία». Όπως εξάλλου γράφει η Μπάτλερ, «η πολιτισμική μήτρα μέσω της οποίας έχει καταστεί διανοητή η έμφυλη ταυτότητα προβλέπει ότι ορισμένα είδη «ταυτοτήτων» δεν μπορούν να «υπάρχουν» - εκείνα, δηλαδή, στα οποία το κοινωνικό φύλο δεν έπεται του βιολογικού φύλου κι εκείνα στα οποία οι πρακτικές της επιθυμίας δεν έπονται είτε του βιολογικού φύλου είτε του κοινωνικού φύλου»⁵⁴. Μέσω λοιπόν της υλοποίησης του κανονιστικού προτάγματος του φύλου τα υποκείμενα τοποθετούνται εντός της πολιτισμικής επικράτειας αυτού που ορίζεται ως ανθρώπινο. Αυτή η διαδικασία ένταξης και καθυπόταξης παράλληλα, συγκροτεί και αναγνωρίζει τα διανοητά υποκείμενα, τις αξιοβίωτες ζωές, την ίδια στιγμή που ορίζει την επικράτεια των αποβλήτων. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι ο τόπος του αποκλεισμού παράγεται ως δυνατότητα στην καρδιά της συγκροτητικής διαδικασίας του υποκειμένου και η διάκλεισή του αποτελεί αναγκαίο όρο για τη συγκρότηση κανονικόμορφων έμφυλων υποκειμένων⁵⁵.

Σ' αυτό το σημείο είναι βασικό να διευκρινίσουμε ότι για την Μπάτλερ δεν υπάρχει κάποια στιγμή που το υποκείμενο «επιλέγει» το φύλο του συνειδητά, διότι το εγώ που θα ήταν υποκείμενο αυτής της επιλογής είναι πάντα ήδη μέσα στην επιτελεστική διαδικασία. Η επιτελεστικότητα είναι μια διαδικασία η οποία συγκροτεί το ίδιο το υποκείμενο, οπότε δεν δύναται να υπάρχει υποκείμενο το οποίο να μην είναι ήδη έμφυλο. Όπως άλλωστε σημειώνει και η ίδια, «το φύλο δεν είναι μια παράσταση που ένα προϋπάρχον υποκείμενο

⁵² Τζούντιθ Μπάτλερ, «Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας», όπ.π., σ.178.

⁵³ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο», Αθήνα: ΕΚΚΡΕΜΕΣ, 2008, σ.204.

⁵⁴ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας», όπ.π., σ.44.

⁵⁵ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο», όπ.π., σ.45.

επιλέγει να παίξει, αλλά το φύλο είναι επιτελεστικό με την έννοια ότι συγκροτεί σαν αποτέλεσμα το υποκείμενο ακριβώς εκείνο που φαίνεται να εκφράζει»⁵⁶. Πρόκειται για ένα λεπτό αλλά πολύ βασικό σημείο στην θεωρία της επιτελεστικότητας, το οποίο απαντά στις διάφορες θεωρίες που υπονοούν ένα είδος «εθελοντισμού» από το υποκείμενα κατά την «επιλογή» της έμφυλης θέσης τους.

Η Μπάτλερ θεωρητικοποιεί το φύλο ως ένα κοινωνικά καθιερωμένο καθεστώς αλήθειας, το οποίο δομεί την ενότητά του μέσα από ένα σύνολο απαρνημένων μορφών ταύτισης και δυνατοτήτων επιθυμίας. Αυτό το καθεστώς αλήθειας θέτει τα όρια αυτού που γίνεται αποδεκτό ως πεδίο γνώσης και διαμορφώνει τους «κανονικούς- κανονιστικούς» τρόπους έμφυλης επιτέλεσης. Ορίζει θα λέγαμε το διανοητό πεδίο του ανθρώπινου με όλες τις υλικές και μη συνέπειες που αυτό μπορεί να επιφέρει στα υποκείμενα που δεν αναγνωρίζονται ως τέτοια στην βάση του συγκεκριμένου κανονιστικού προτάγματος. Έτσι η ίδια αναρωτιέται, «τι συμβαίνει όταν γίνομαι αυτό για το οποίο δεν υπάρχει χώρος στο συγκεκριμένο καθεστώς αλήθειας;»⁵⁷.

2.Παράφωνες επιτελεστικότητες⁵⁸ του φύλου

«Το έργο μας, λοιπόν θα είναι να μην εννοιολογούνται τούτη η απειλή και η αποδιάρθρωση ως αιώνια αντιδικία με τις κοινωνικές νόρμες, καταδικασμένη εσαεί στα πάθη της αποτυχίας, αλλά αντίθετα ως κρίσιμο εφόδιο στον αγώνα για την αναδιάρθρωση των ίδιων των όρων που συγκροτούν τη συμβολική νομιμότητα και το διανοητό.»⁵⁹

Οι «μη κατοικίσιμες» ζώνες της κοινωνικής ζωής, που παράγονται κατά την διαδικασία συγκρότησης των «κανονικών» έμφυλων υποκειμένων είναι πυκνοκατοικημένες από αυτές και αυτούς που δεν χώρεσαν στο κανονιστικό πρόταγμα της ετεροκανονικότητας. Αυτά τα κοινωνικά υποκείμενα πέρα από τις κυρωτικές συνέπειες που αντιμετωπίζουν σε καθημερινή βάση βιώνουν και μια διαρκή ακύρωση της

⁵⁶ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Από-μίμηση και έμφυλη ανυπακοή» στο Κώστας Γιαννακόπουλος (επιμ.), Σεξουαλικότητα. Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας, Αθήνα: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2006, σ.237.

⁵⁷ Judith Butler, "Doing justice to someone. Sex reassignment and allegories of transsexuality" in GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies, Volume 7, Number 4, 2001, p.621.

⁵⁸ Ο όρος παράφωνα επιτελεστικότητα (dissonant performativity) χρησιμοποιείται από την Αθανασίου στο άρθρο "Who' is that name" που δημοσιεύτηκε στο European Journal of English Studies, Volume 16, Number 3, p. 202.

⁵⁹ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο», όπ.π., σ.45.

πραγματικότητας τους⁶⁰. Η Μπάτλερ γράφει, « το να αποκαλείσαι μη πραγματική ή μη πραγματικός και να πρέπει να αντιμετωπίσεις αυτή την ονομασία ως θεσμοθετημένη μορφή διαφορετικής μεταχείρισης ισοδυναμεί με το να γίνεσαι ο άλλος εναντίον του οποίου το ανθρώπινο συγκροτείται»⁶¹.

Αυτή την θεσμοθετημένη μορφή έμφυλου αποκλεισμού που παράγει ένα σύνολο από «αβίωτες» ζωές επιζητεί να διαρρήξει η Μπάτλερ αναστοχαζόμενη τις «μη κανονικές» έμφυλες επιτελέσεις. Για την ίδια, αυτές οι ζωές, οι οποίες βρίσκονται εκτός της νόρμας αλλά εντός του «κανονικού» υποκειμένου με την μορφή αδιανόητων και αβίωτων εκδοχών αποκειμενικότητας, αποτελούν ρωγμές στην φαινομενική ομοιομορφία και σταθερότητα των έμφυλων θέσεων⁶². «Η απαρνημένη αποκειμενοποίηση θα απειλεί κάθε στιγμή να εκθέσει τις αυτοθεμελιωτικές παραδοχές του έμφυλου υποκειμένου, αφού αυτό το υποκείμενο θεμελιώνεται σε μια απόρριψη που της συνέπειές της δεν μπορεί να ελέγξει πλήρως»⁶³, γράφει χαρακτηριστικά. Αυτή την ρωγμή - δυνατότητα η οποία βρίσκεται εντός της διαδικασίας υποκειμενοποίησης μας καλεί η Αθανασίου να σκεφτούμε όχι μόνο ως απώλεια και ως αμφισβήτηση, αλλά και ως αμφισβήτηση στην καρδιά της απώλειας⁶⁴. Ως ένα σημείο δηλαδή, το οποίο διαρρηγνύει τις παραδοχές πάνω στις οποίες έχει αυτοθεμελιωθεί το οικοδόμημα της ετεροκανονικότητας και μπορεί να αποτελέσει εφόδιο στην αμφισβήτηση της κυρίαρχης έμφυλης μήτρας σχέσεων. Εκεί λοιπόν σ' αυτή την περιοχή της επίφοβης ταύτισης, η οποία υφίσταται διαρκώς σθεναρή απάρνηση, και στις αμφίθυμες διαδικασίες υποκειμενοποίησης που λαμβάνουν χώρα εντός της στρέφεται το ενδιαφέρον των δυο θεωρητικών. Η Αθανασίου μάλιστα χρησιμοποιεί τον όρο έμφυλη αντίσταση (gender resistance) για να ονομάσει αυτές τις άλλες υποκειμενοποιητικές διαδικασίες⁶⁵.

Σ' αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι ούτε η Μπάτλερ ούτε η Αθανασίου θεωρούν ότι οποιαδήποτε μορφή «μη κανονικής» έμφυλης επιτέλεσης είναι από μόνη της ανατρεπτική και ότι θα μας απελευθερώσει από το κανονοστικό πρόταγμα

⁶⁰ Αθηνά Αθανασίου, «Εισαγωγή: Φύλο, εξουσία και υποκειμενικότητα μετά το 'δεύτερο κύμα'», όπ.π., σ.101.

⁶¹ Judith Butler, "Undoing Gender", New York: Routledge, 2004, σ.217-218 όπως παρατίθεται στο Αθηνά Αθανασίου, «Εισαγωγή: Φύλο, εξουσία και υποκειμενικότητα μετά το 'δεύτερο κύμα'», όπ.π., σ.101.

⁶² Τζούντιθ Μπάτλερ, «Από-μίμηση και έμφυλη ανυπακοή», όπ.π., σ.238.

⁶³ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο», όπ.π., σ.45.

⁶⁴ Athena Athanasiou, "Who' is that name" in European Journal of English Studies, Volume 16, Number 3, p. 201.

⁶⁵ Όπ.π., σ.199.

των Λόγων περί φύλου⁶⁶. Εξάλλου κάτι τέτοιο απαιτεί μια εκ νέου ουσιοκρατική ανάγνωση των «μη κανονικών» έμφυλων θέσεων αυτή την φορά. Αυτό όμως που υποστηρίζουν είναι ότι οι παράφωνες έμφυλες επιτελεστικότητες, οι οποίες διαρρηγνύουν τις κοινές βεβαιότητες και τις εξιδανικευμένες μυθοπλασίες που συγκροτούν την έμφυλη κανονικότητα, μπορούν να παράξουν απρόσμενα νοήματα και τροπικότητες σημασιοδότησης του φύλου.

Μέσα λοιπόν από την δυνατότητα των παράφωνων επιτελέσεων να διασαλεύουν την κυρίαρχη έμφυλη κανονικότητα αναδύεται η σχεσιακή συγκρότηση της έμφυλης νόρμας με τα έμφυλα υποκείμενα. Η έμφυλη νόρμα δεν είναι αυθύπαρκτη, συγκροτείται εκ νέου κάθε φορά μέσα από την διαρκή διαπραγμάτευση των ορίων της από εκείνα τα έμφυλα υποκείμενα που δεν έχουν «χώρο». Έτσι στην παρούσα έρευνα θα προσπαθήσω να εντοπίσω τους τρόπους που λαμβάνει χώρα η έμφυλη νόρμα επικεντρώνοντας στην εμπειρία των τρανς γυναικών, μελετώντας παράλληλα και αυτή την δυνατότητα των παράφωνων επιτελέσεων να διαταράζουν την έμφυλη κανονικότητα. Πού τοποθετεί αυτές που δεν επιτελούνε «σωστά» το φύλο τους το κυρίαρχο ετεροσεξιστικό σύστημα έμφυλης ιεραρχίας και ποιες θέσεις διεκδικούν τα ίδια τα υποκείμενα για τις εαυτές τους;

⁶⁶ Οπ.π., σ.203.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Α. Ο ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ

1. Η ορατότητα ως προϋπόθεση ύπαρξης της έμφυλης νόρμας αλλά και των διαφόρων αντιστάσεων

«Χωρίς ένα χώρο δημόσιας εμφάνισης και χωρίς την εμπιστοσύνη στην πράξη και την ομιλία ως τρόπο συμβίωσης ούτε η πραγματικότητα του ατόμου και της ταυτότητάς του ούτε η πραγματικότητα του περιβάλλοντος κόσμου είναι δυνατό να εδραιωθεί πέραν πάσης αμφιβολίας»⁶⁷

Η έννοια της ορατότητας έχει αποτελέσει κεντρικό σημείο στο έργο του γάλλου φιλόσοφου Μισέλ Φουκώ *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής* αλλά και γενικότερα. Ο ίδιος αναδεικνύει στο παραπάνω έργο του τις διαφορετικές μορφές ορατότητας που έχουν λάβει χώρα και χώρο, όπως θα εξηγήσουμε παρακάτω, μέσα στον χρόνο. Σύμφωνα λοιπόν με τον Φουκώ αν η κυριαρχική εξουσία θέτει ως μοναδικό υποκείμενο θέασης τον μονάρχη, η πειθαρχική εξουσία καθιερώνει την υποχρεωτική ορατότητα των υπηκόων⁶⁸. Επεκτείνοντας την παραπάνω ανάλυση των δυο διαφορετικών μορφών ορατότητας, που σε καμία περίπτωση δεν νοούνται ως αλληλοαποκλειόμενες, στον τρόπο λειτουργίας της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας, καθίσταται σαφής ο ρόλος της ορατότητας όσων αφορά την επιτήρηση και τις διάφορες άλλες τεχνικές πειθάρχησης των έμφυλων υποκειμένων.

Η ορατότητα όμως -με την έννοια του να σε βλέπουν και να ακούγεται η φωνή σου- πέρα από την πειθαρχική της διάσταση, αποτελεί επίσης σημαντικό συστατικό όλων των άλλων μορφών εξουσίας, που συζητήθηκαν από τον Φουκώ. «Οι διάφορες πρακτικές Λόγου παραμένουν χωρίς νόημα και χάνουν την κανονιστική τους ισχύ αν δεν είναι ορατές»⁶⁹, γράφει χαρακτηριστικά ο Gordon. Η Μπάτλερ ενισχύει το παραπάνω επιχείρημα μέσα από την θεωρία της για την έμφυλη επιτελεστικότητα, με την οποία αναδεικνύει ξεκάθαρα τους τρόπους που η κυρίαρχη ορατότητα συγκεκριμένων μορφών έμφυλης επιτέλεσης συντελεί στην εσωτερίκευση από την μεριά των υποκειμένων και εν τέλει στην εγκαθίδρυση του παρόντος διπολικού συστήματος έμφυλης ταξινόμησης. Γίνεται λοιπόν

⁶⁷ Χάννα Άρεντ, «Η ανθρώπινη κατάσταση (Vita Activa)», Αθήνα: «γνώση», 2008, σ. 284.

⁶⁸ Μισέλ Φουκώ, «Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής», Αθήνα: Πλέθρον, 2011, σ.249.

⁶⁹ Neve Gordon, "On visibility and power: an Arendtian corrective of Foucault", in *Human Studies*, vol.25, 2002, p.132.

σαφές ότι η έμφυλη κανονικότητα, για να υφίσταται ως τέτοια, απαραίτητη προϋπόθεση αποτελεί να καθίσταται ορατή⁷⁰.

Η ιδέα ότι η ορατότητα δεν αποτελεί μόνο αποτέλεσμα των διάφορων πρακτικών Λόγου αλλά και προϋπόθεση της δυνατότητάς τους, καθιστά την οποιαδήποτε νόρμα ανοιχτή στην ανθρώπινη δρώσα υποκειμενικότητα. Με άλλα λόγια, αυτή η εξάρτηση της κυρίαρχης νόρμας από την ορατότητα προσφέρει την δυνατότητα ανάδυσης και της οποιαδήποτε αντίστασης σ' αυτήν. Όπως εξάλλου αναφέρθηκε παραπάνω, αν έχει διαμορφωθεί ένας κανονιστικός τρόπος έμφυλης επιτέλεσης υπάρχει πάντα η δυνατότητα της παράφωνης, εμπρόθετης ή μη, επιτέλεσης, η οποία όμως για να λειτουργήσει ως αντίσταση χρειάζεται να γίνει ορατή. Χωρίς ορατότητα, ή όπως αναφέρει η Άρεντ στο παραπάνω απόσπασμα χωρίς έναν «χώρο δημόσιας εμφάνισης», η πραγματικότητα της ταυτότητας ενός ατόμου είναι αδύνατο να εδραιωθεί πέραν πάσης αμφιβολίας. Ίσως έτσι γίνεται κατανοητό το συνεχές και επίμονο αίτημα των ΛΟΑΤΚ κινημάτων για ορατότητα. Μια ορατότητα που θα άρει το α-διανόητο της ύπαρξής τους και θα θέσει υπό διερώτηση τα θεμέλια της κυρίαρχης έμφυλης κανονικότητας μαζί με τις βιαιότητες και τους αποκλεισμούς που παράγει.

2.0 «χώρος της δημόσιας εμφάνισης»

Η ορατότητα, όπως γίνεται κατανοητό, είναι άμεσα συνδεδεμένη με τον χώρο αφού ο τελευταίος αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να συμβεί. Η Άρεντ μάλιστα κάνει λόγο για τον «χώρο της δημόσιας εμφάνισης» που «γεννιέται εκεί όπου οι άνθρωποι συνευρίσκονται διαμέσου της ομιλίας και της πράξης»⁷¹, εκεί δηλαδή όπου λαμβάνει «χώρα» η πολιτική δράση. Ο χώρος αυτός, σύμφωνα με την ίδια, «επειδή τελικά ανήκει στην πράξη και στην ομιλία δεν χάνει ποτέ τον δυνητικό του χαρακτήρα»⁷². Έτσι αν η δυνατότητα εμφάνισης του εκάστοτε έμφυλου υποκειμένου εξαρτάται από το αν επιβεβαιώνει την κυρίαρχη έμφυλη νόρμα με την πράξη και την ομιλία του και αν η ίδια η νόρμα εξαρτάται για την διατήρησή της από την εμφάνιση της, καθίσταται σαφής η σημασία αυτού του χώρου, τον οποίο μας περιγράφει η Άρεντ. Η χρήση μάλιστα του όρου εμφάνιση αποτελεί σύμφωνα με την Αθανασίου μια χειρονομία «διάνοιξης στην πολιτική υποκειμενικότητα», δηλαδή στην εμπρόθετη δράση των υποκειμένων. Η ίδια γράφει χαρακτηριστικά, «η πρόκληση είναι να κινητοποιήσουμε την «εμφάνιση» χωρίς να παίρνουμε τοις μετρητοίς τις φυσικοποιημένες επιστημολογικές βάσεις της – ορατότητα,

⁷⁰ Οπ.π..

⁷¹ Χάννα Άρεντ, σ.272.

⁷² Οπ.π., σ.173.

διαφάνεια- οι οποίες έχουνε χρησιμοποιηθεί απλόχερα ώστε να πραγματοποιήσουν την πολιτική υποκειμενικότητα»⁷³.

Η έννοια της «δημόσιας εμφάνισης», όπως την θέτει η Άρεντ στο παραπάνω απόσπασμα θα αποτελέσει στην παρούσα έρευνα την αναλυτική κατηγορία μέσα από την οποία θα διερευνήσουμε την σχέση του χώρου με την συγκρότηση και διατήρηση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι να μελετήσουμε τις διαφορετικές δυνατότητες εμφάνισης που λαμβάνουν χώρο και χώρα σ' αυτόν που η Άρεντ αναφέρει ως «χώρο της δημόσιας εμφάνισης». Πώς χωρικοποιούνται αυτές οι μορφές (α)ορατότητας για τις Άλλες της έμφυλης κανονικότητας;

B. ΤΡΑΝΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ

1. Τρανς γυναίκες. Οι άλλες των Άλλων

«Το "τρανς" είναι κατασκευή, μια χρήσιμη πολιτική ταυτότητα για να εκφέρουμε επιχειρηματολογία.»⁷⁴

«Από την άλλη επειδή το γυναικείο φύλο αντιμετωπίζεται σαν κατώτερο, είναι δύσκολο να γίνει κατανοητό το γιατί μια τρανς γυναίκα εγκαταλείπει μαζί με το αντρικό φύλο και το αντρικό προνόμιο, δηλαδή στα μάτια των cis ατόμων υποβιβάζεται στη «Β έμφυλη κατηγορία.»⁷⁵

Η παθολογικοποίηση της τρανς εμπειρίας αποτελεί ένα φαινόμενο αρκετά διευρυμένο στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, όπως εξάλλου διαφαίνεται ξεκάθαρα από την θέση που καταλαμβάνει στα δυο συστήματα κατηγοριοποίησης των ψυχικών διαταραχών που χρησιμοποιούνται ευρέως στις ΗΠΑ και την Ευρώπη. Στο Διαγνωστικό και Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών (Diagnostic and Statistical Manual of Mental

⁷³ Judith Butler and Athena Athanasiou, "Dispossession: the performative in the political", Cambridge: Polity Press, 2013, p.195.

⁷⁴ Από κείμενο που μοιράστηκε από την ομάδα QueerTrans με τίτλο «Για τις κοινότητες και τα κινήματα». Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα της ομάδας: <https://queertrans.espio.net/index.php?slab=slabid-8>

⁷⁵ Julia Serano, "Psychology, Sexualization and Trans-Invalidations", keynote talk at the 2009 Philadelphia Trans-Health Conference. Το κείμενο, μεταφρασμένο από την ομάδα QueerTrans, αποτέλεσε την παρέμβαση της ομάδας στην εκδήλωση για την Ημέρα Μνήμης Διεμφυλικών που έλαβε χώρα στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων στις 23-24 Νοεμβρίου 2013. Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα: <http://www.juliaserano.com/TSetiology.html>.

Disorders), γνωστό και ως «DSM»⁷⁶, που εκδίδεται από την Αμερικάνικη Ψυχιατρική Ένωση, αναφερόταν μέχρι το 2013 ως «διαταραχή της ταυτότητας φύλου» ενώ στην τελευταία έκδοση εμφανίζεται με πιο εκλεπτυσμένη μορφή ως «δυσφορία φύλου». Παρόμοια θέση καταλαμβάνει και στη Διεθνή Στατιστική Ταξινόμηση των Ασθενειών και των Σχετικών Προβλημάτων Υγείας (ICD), στην οποία αναφέρεται ως μια ψυχική διαταραχή και διαταραχή συμπεριφοράς.

Οι όροι που χρησιμοποιούνται στις παραπάνω διαγνωστικές κατηγορίες δεν αφήνουν χώρο για οποιαδήποτε αμφιβολία. «Δυσφορία» και «διαταραχή», για αυτές και για αυτούς που «αποτυγχάνουν» να επιτελέσουν την επιβεβλημένη συνέχεια μεταξύ κοινωνικού και βιολογικού φύλου. Η τοποθέτηση της τρανς εμπειρίας στις ακραίες θέσεις του φάσματος των «παράφωνων» έμφυλων επιτελέσεων είναι απαραίτητη για την διατήρηση της έμφυλης «τάξης». Ζωές αόρατες ή ορατές μόνο για να υπενθυμίζουν τα όρια των «κανονικών» έμφυλων επιτελέσεων, οι ζωές των τρανς ατόμων, ιδωμένες μέσα από αυτό το πρίσμα, στιγματίζονται σε καθημερινή βάση. Ακόμα και στους κατά τα άλλα αναμενόμενα φιλικούς χώρους των ΛΟΑΤΚ ομάδων η ορατότητα των τρανς ατόμων για πολλά χρόνια υπήρξε από ελάχιστη ως μηδενική. «Οι συζητήσεις είναι για το γκέι μόνο. Δεν συζητιέται το τρανς καθόλου. Και στην ΛΟΑ⁷⁷ γίναμε κώλος πέρσι για το τρανς. Δεν είναι αορατότητα. Ορατότητα είναι. Απλά δεν γουστάρουμε να παραδεχτούμε ότι δεν είναι στον πάτο του προνομίου», αναφέρει η Εύη κατά την διάρκεια της συνέντευξης μιλώντας για τους αποκλεισμούς που η ίδια βιώνει μέσα στο ΛΟΑΤΚ κίνημα, αλλά και ως μέρος ενός υποκειμένου (δηλαδή μιας ομάδας τρανς ατόμων με πολιτικά χαρακτηριστικά).

Σε αυτό το ιατροκοιμημένο και παθολογικοποιημένο πλαίσιο οι τρανς γυναίκες διασαλεύουν επιπρόσθετα την κυρίαρχη έμφυλη τάξη μεταβαίνοντας από το παραδοσιακά «ισχυρό» φυλό στο κυρίαρχα νοούμενο ως «ασθενές». «Εγώ βλέπω ότι υπάρχει μια ξεκάθαρη υποβάθμισή μου ως τα πάντα λόγω της τρανς κατάστασης. Δηλαδή πέραν της πρώτης και πολύ εύκολα αναγνωρίσιμης που λέμε ότι «αρσενικό θηλυκό, θηλυκό λίγο πιο κάτω», πέραν αυτού που υπάρχει ως δεδομένο, υπάρχει μια γενικότερη υποβάθμισή μου ως άτομο», υπογραμμίζει η Ελένη. Αυτή η μετάβαση στη «B έμφυλη κατηγορία», όπως

⁷⁶ Το DSM αποτελεί το επίσημο εγχειρίδιο για την διάγνωση των νοούμενων ως ψυχικών διαταραχών στις ΗΠΑ, αλλά η χρήση του είναι αρκετά διευρυμένη στην Ευρώπη και γενικότερα σε παγκόσμιο επίπεδο. Απαριθμεί 374 ψυχικές διαταραχές, τα συμπτώματά τους καθώς και προτεινόμενες θεραπείες και μετράει μέχρι σήμερα πέντε εκδόσεις με τελευταία αυτή του 2013. Το DSM έχει υποστεί μεγάλη κριτική από διάφορους κοινωνικούς επιστήμονες και ψυχιάτρους όπως και από κινηματικές ομάδες ατόμων που εμπίπτουν στις κατηγορίες των ψυχικών διαταραχών που περιγράφει όπως ομοφυλόφιλοι, λεσβίες και άτομα με αυτισμό.

⁷⁷ Λεσβιακή Ομάδα Αθηνών

χαρακτηριστικά την αποκαλεί η Serano στο παραπάνω απόσπασμα, σε συνδυασμό με την τρανς εμπειρία τοποθετεί τις τρανς γυναίκες στις χαμηλότερες θέσεις στην ιεραρχία των έμφυλων σωμάτων που παράγει το κυρίαρχο ετεροσεξιστικό μοντέλο αντίληψης του φύλου.

Έτσι, αν και τα τελευταία χρόνια η ταυτοτική πολιτική έχει υποστεί μεγάλη κριτική, η οποία θέτει πραγματικά ζητήματα, η παρούσα έρευνα εκκινεί από την επίκληση της γυναικείας τρανς ταυτότητας αναγνωρίζοντας την ανάγκη ύπαρξης ενός σημείου στο τώρα για λόγους στρατηγικής⁷⁸. Χωρίς την ψευδαίσθηση της καθολικότητας και με σαφή την επιρροή του ταξικού, φυλετικού και εθνικού παράγοντα στην διαδικασία υποκειμενοποίησης των συνεντευξιζόμενων θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε πώς διαμορφώνεται ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης για τις «άλλες των άλλων» της έμφυλης κανονικότητας στην Αθήνα.

2. Η τρανς κοινότητα στην Αθήνα – Σύντομη ιστορική αναδρομή

Η τρανς ταυτότητα έγινε ορατή στην Ελλάδα πρώτη φορά στα τέλη της δεκαετίας του '70, παράλληλα με την άνθιση του ΛΟΑΤ κινήματος που έλαβε «χώρο» μέσα στο δυναμικό μεταπολιτευτικό κλίμα. Κομβικό σημείο αποτέλεσε η ίδρυση το φθινόπωρο του 1976 του Απελευθερωτικού Κινήματος Ομοφυλοφίλων Αθήνας (ΑΚΟΕ), μιας αυτόνομης ομάδας με αναφορές στην μη σταλινική αριστερά και την αυτονομία. Την αφορμή για τη δημιουργία του ΑΚΟΕ έδωσε το νομοσχέδιο «Περί της εξ αφροδισίων νόσων προστασίας και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων», το οποίο προέβλεπε, στην αρχική του μορφή, διώξεις, φυλάκιση ακόμα και εξορία των ομοφυλοφίλων και των «τραβεστί». Μάλιστα την ημέρα συζήτησης του νομοσχεδίου στις 26 Ιανουαρίου 1981 έλαβε χώρα η πρώτη δημόσια διαδήλωση στα προπύλαια, όπου συμμετείχαν «πολλά μέλη του ΑΚΟΕ – με μάσκες τα πιο πολλά – πολλοί τραβεστί, καθώς και πολλά παιδιά αντιεξουσιαστικών ομάδων»⁷⁹, σύμφωνα με τις διηγήσεις του Λουκά Θεοδωρακόπουλου ο οποίος ήταν από τα ιδρυτικά μέλη του ΑΚΟΕ.

Η παρουσία των «τραβεστί» στο κίνημα ήταν αρκετά έντονη σύμφωνα με τις μαρτυρίες ανθρώπων που συμμετείχαν. Όπως διηγείται η Μπέττυ Βακαλίδου «το νομοσχέδιο έθιγε πρώτα από όλα τις τραβεστί, οι οποίες εκείνη την εποχή δεν κάνανε τίποτα άλλο μόνο εκπορνεύονταν. Ήταν η μόνη διέξοδος. Έτσι συναντήσαμε κάποιες από

⁷⁸ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Από-μίμηση και έμφυλη ανυπακοή», όπ.π., σ.230.

⁷⁹ Από συνέντευξη του Λουκά Θεοδωρακόπουλου, η οποία δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Lifo στις 2.2.2013.

εμάς κάποια παιδιά, φοιτητές σκηνοθέτες, οι οποίοι είχαν σπουδάσει στο εξωτερικό κυρίως Ιταλία και Γαλλία και καταλάβαμε ότι δεν μιλούσαμε σε ώτα μη ακουόντων. Καταλάβαμε αμέσως ότι ήταν παιδιά πρόθυμα να μας συμπαρασταθούν και ήταν των παιδιών, των ομοφυλόφιλων η αρχική ιδέα να δημιουργηθεί ένα κίνημα, γιατί εμείς δεν ξέραμε»⁸⁰. Έτσι με την συνεργασία του ΑΚΟΕ και μιας ομάδας τρανς γυναικών τον Απρίλιο του 1977 και με αφορμή τον ίδιο νόμο διοργανώθηκε η ιστορικής σημασίας εκδήλωση στο θέατρο «Λουζιτάνια», στην οποία την κεντρική ομιλία εκφώνησε η Μπέττυ Βακαλίδου. Οι φωτογραφίες από την ομιλία όπως και η ομιλία καθεαυτή πήρε μεγάλη δημοσιότητα στον τύπο της εποχής καθότι ήταν η πρώτη φορά που η ΛΟΑΤ κοινότητα οργάνωνε μια εκδήλωση με μεγάλη μάλιστα επιτυχία. «Όταν ήρθε η ώρα της εκδήλωσης υπήρχε ένα θέμα γιατί κανείς από τους ομοφυλόφιλους δεν ήθελε να βγει μπροστά και να μιλήσει και ο κλήρος έπεσε σε εμένα. Δεν είχα τίποτα να χάσω και έκανα την κεντρική ομιλία»⁸¹ αναφέρει η Βακαλίδου, καθιστώντας σαφές το πλαίσιο της εποχής.

Το 1979 βγαίνει η ταινία μικρού μήκους «Μπέττυ» του Δημήτρη Σταύρακα, η οποία βασίζεται στο αυτοβιογραφικό βιβλίο της Ελισάβετ Βακαλίδου με τίτλο «Μπέττυ. Καπετάνιος της ψυχής μου» το οποίο εκδόθηκε έναν χρόνο αργότερα. Η ταινία αποσπά τα πρώτα βραβεία στα φεστιβάλ Θεσσαλονίκης, Δράμας και Λάρισας, ενώ το βιβλίο, παρ' όλο που απαγορεύεται δικαστικώς, πουλάει πολλά αντίτυπα και αποσπά διθυραμβικές κριτικές. Ακολουθούν ένα ακόμα βιβλίο από την ίδια με τίτλο «Πόσο πάει» στο οποίο περιγράφονται οι πραγματικές ιστορίες τεσσάρων τραβεστί και το περιοδικό «Το Κράξιμο» που εκδίδεται από την «εκδιδόμενη τραβεστί Πάολα», όπως αναφέρεται στο εξώφυλλο. «Το Κράξιμο» κυκλοφόρησε από το 1981 έως το 1993 σε πολλά κεντρικά περίπτερα, πουλούσε από 3000-6000 τεύχη και η «βλάσφημη» θεματολογία του – το περιοδικό αυτοχαρακτηριζόταν ως «περιοδικό επαναστατικής ομοφυλόφιλης έκφρασης» – αποτέλεσε αιτία για τετράμηνη καταδίκη σε φυλάκιση της εκδότριάς του. Αυτά τα εκδοτικά εγχειρήματα παρουσιάζουν τις εμπειρίες των τρανς γυναικών από άτομα της ίδιας της κοινότητας μέσα από ένα κατεξοχήν ριζοσπαστικό βλέμμα χωρίς καμία διάθεση εξιδανίκευσης.

Η αποτυχία όμως σύνδεσης του προοδευτικού πολιτικού χώρου με τα ζητήματα του σεξουαλικού προσανατολισμού και της ταυτότητας φύλου σε συνδυασμό με την

⁸⁰ Από την εκδήλωση με θέμα «Η σκληρή δεκαετία του 1980 στην πιάτσα της Λεωφόρου Συγγρού και το Ανεξάρτητο Κίνημα Ομοφυλοφίλων Ελλάδας (ΑΚΟΕ)» όπου διεξήχθει στις 8 Δεκεμβρίου 2011 στον χώρο πολιτισμού PASSPORT.

⁸¹ Οπ.π.

επικράτηση του πασοκικού λαϊκισμού ως μαζικής κουλτούρας στα μέσα του '80 και την επέλαση του AIDS αποτέλεσαν τους κύριους παράγοντες σύμφωνα με τον Παπανικολάου για την οπισθοδρόμηση του ΛΟΑΤ κινήματος στην Ελλάδα⁸². Ενώ λοιπόν στα τέλη της δεκαετίας του '70 έως τις αρχές του '80 τα ζητήματα της τρανς κοινότητας άνοιξαν με έναν έντονα ανατρεπτικό λόγο από τις ίδιες τις τρανς και αγκαλιάστηκαν από μια αρκετά μεγάλη μερίδα του τότε ριζοσπαστικού χώρου, τα χρόνια που ακολούθησαν κυριάρχησαν οι λαϊκίστικες αναπαραστάσεις των τρανς γυναικών στην τηλεόραση και ένας διάχυτος φόβος για αυτό που αποκαλούνταν «περιθώριο» από τον κυρίαρχο λόγο. Το δρόμο για αυτή την αλλαγή έστρωσαν αρκετά άρθρα που δημοσιεύτηκαν στον συντηρητικό τύπο της εποχής και δυο βιβλία/ρεπορτάζ, το «Πεζοδρόμιο. Ομοφυλόφιλοι, τραβεστί, εγχειρισμένες, λεσβίες, διαφθορεία- πόρνες, προστάτες» του Φώτη Σιούμπουρα και το «Αγόρια στην πορνεία» του Κώστα Τσαρουχά⁸³, στα οποία γίνεται λόγος για τους «μεταμφιεσμένους» της λεωφόρου Συγγρού⁸⁴ και για «το «φρούτο της εποχής» που λέγεται «τραβεστί»»⁸⁵. Μετατρέπεται έτσι, όπως γράφει ο Παπανικολάου, η συζήτηση για την ομοφυλοφιλία και την ταυτότητα φύλου «σε μελόδραμα κοινωνικής καταγγελίας με μια σχετική πορνογραφική πινελιά»⁸⁶.

Στο ίδιο μοτίβο εμφανίζεται το 1982 η ταινία «Άγγελος» του Γιώργου Κατακουζηνού η οποία σημειώνει μεγάλη εισπρακτική επιτυχία (περίπου 300.000 εισιτήρια σε Αθήνα και Πειραιά) και αποτελεί μια ακόμα μελοδραματική γεμάτη αρνητικά κλισέ προσέγγιση της ζωής των ομοφυλόφιλων και των τρανς. Η Πάολα γράφει χαρακτηριστικά σχολιάζοντας την ταινία «Πάθη, έρωτες, μητέρες πόρνες, αυτοκτονίες, εγκλήματα όλα μαζί στην κατάλληλη δόση και έχουμε τον «Άγγελο».[...] Και ρίχνει βία ο Κατακουζηνός, σαν μπαχαρικό σ' ανατολίτικη κουζίνα. Πώς αλλιώς θα συγκινηθεί ο θεατής και θα ταυτίσει την ομοφυλοφιλία με το έγκλημα;»⁸⁷. Η ταινία βασίζεται στην ιστορία του Χρήστου Ρούσσου την οποία όμως μεταμορφώνει αυθαίρετα ο σκηνοθέτης προσθέτοντας τραγικές λεπτομέρειες. Έτσι ο πρωταγωνιστής γίνεται τραβεστί επειδή τον πιέζει ο σύντροφός του και ο πατέρας του αυτοκτονεί όταν μαθαίνει ότι ο γιός του είναι ομοφυλόφιλος. Η εικόνα

⁸² Δημήτρης Παπανικολάου, «Στρέλλα: μια ταινία για όλη την οικογένεια», στο Πάνος Χ. Κούτρας και Παναγιώτης Ευαγγελίδης, Στρέλλα, Αθήνα: ΠΟΛΥΧΡΩΜΟΣ ΠΛΑΝΗΤΗΣ, 2010, σ.21.

⁸³ Κώστας Τσαρούχας, «Αγόρια στην πορνεία», Αθήνα: Δωδώνη, 1995 (α' εκδ.1981).

⁸⁴ Φώτη Σιούμπουρα, «Πεζοδρόμιο. Ομοφυλόφιλοι, τραβεστί, εγχειρισμένες, λεσβίες, διαφθορεία-πόρνες, προστάτες», Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ, 1980, σ.17.

⁸⁵ Οπ.π., σ.21.

⁸⁶ Δημήτρης Παπανικολάου, όπ.π., σ.22.

⁸⁷ Πάολα Ρεβενιώτη, «Κορίτσια ο... Κατακουζηνός», από Το Κράξιμο. Περιοδικό επαναστατικής ομοφυλόφιλης έκφρασης. 1981-1993, Θεσσαλονίκη: Γοργώ, 1983, σ.38-39.

των επαναστατημένων τραβεστί που παράγουν ριζοσπαστικό λόγο αντικαθίσταται πια από αναπαραστάσεις μελοδραματικές και έντονα συντηρητικές⁸⁸.

Η ιστορία συνεχίζεται με τις βραδινές trash-tv εκπομπές, που μετέπειτα έγιναν και μεσημεριανές, της ιδιωτικής τηλεόρασης την δεκαετία του '90 όπου οι ζωές των τρανς γυναικών, πάντα ως εκδιδόμενων, αποτελούν συχνό θέαμα. Οι όροι όμως της αποδοχής αυτής της ορατότητας στο εθνικό δίκτυο είναι αυτοί που θέτουν η ταινία «Άγγελος» και τα προαναφερθέντα βιβλία και σε καμία περίπτωση αυτοί που έθεσε «Το Κράξιμο» ή η συγκέντρωση στο «Λουιζιτάνια»⁸⁹. Την ίδια περίοδο, τον Δεκέμβριο του 1991 για την ακρίβεια, το περιοδικό ΚΛΙΚ αναφερόμενο στα κεκτημένα του ΛΟΑΤ κινήματος γράφει «αδελφές ενωμένες ποτέ νικημένες», «θεωρώντας μάλλον πως η όποια σημερινή απελευθέρωση ήρθε από το... υπερπέραν»⁹⁰, όπως σχολιάζεται σε κείμενο στο «Κράξιμο».

Σ' αυτό το κλίμα έγιναν κάποιες προσπάθειες να οργανωθεί και πάλι η κοινότητα των τρανς οι οποίες όμως δεν απέδωσαν παρά μόνο το 2003. Η Εύα Κουμαριανού, οι οποία συμμετείχε σ' αυτές γράφει στην αυτοβιογραφία της, «όταν στα τέλη της δεκαετίας του '90, κοντά στο 1997-98 αν θυμάμαι καλά, έγιναν δειλά οι πρώτες προσπάθειες για να συσπειρωθεί ο χώρος των τρανς, κάτω από τα κυνηγητά που είχαμε από την αστυνομία, βρέθηκα κοντά. Δεν ήμασταν πολλές ακόμη, [...]προσπαθήσαμε τότε να υπάρξει ένας πρώτος πυρήνας συνειδητοποίησης, αντίστασης [...]. Δυστυχώς όμως, όπως αποδείχτηκε, δεν ήταν ακόμη ώριμες οι συνθήκες»⁹¹.

Στις 2 Απριλίου 2003 λοιπόν και αφού έχει προηγηθεί η έκδοση των δύο πολυσυζητημένων αυτοβιογραφικών βιβλίων της Τζένης Χειλουδάκη «Οι Άγγελοι δεν έχουν φύλο» το 2002 και «Η μαύρη βίβλος: Η αποκάλυψη του Ιωάννη» το 2003, ιδρύθηκε το Σωματείο Αλληλεγγύης Τραβεστί Τρανσέξουαλ Ελλάδος (Σ.Α.Τ.Τ.Ε.). Το Σ.Α.Τ.Τ.Ε. διεκδικεί, σύμφωνα με κείμενό του, «τον καθορισμό πλαισίου για την συμβατική και σεξουαλική εργασία των τρανσέξουαλ, κοινωνική πρόνοια, πρόβλεψη δήλωσης του κοινωνικού φύλου στην αστυνομική ταυτότητα, εκστρατεία στο σχολείο και στα ΜΜΕ για εμπέδωση του όρου «κοινωνικό φύλο» σε αντιδιαστολή με τον όρο «βιολογικό φύλο» και τέλος το δικαίωμα στην πολιτική ένωση των ομοφυλόφιλων ζευγαριών»⁹². «Οι δέκα είχαμε γίνει τριάντα και

⁸⁸ Δημήτρης Παπανικολάου, όπ.π..

⁸⁹ Όπ.π., σ.23.

⁹⁰ Πάολα Ρεβενιώτη, ««Κλικ» και ομοφυλόφιλοι. Μια διαχρονική απάντηση», από Το Κράξιμο. Περιοδικό επαναστατικής ομοφυλόφιλης έκφρασης. 1981-1993, σ.122.

⁹¹ Εύα Κουμαριανού, «Το ταξίδι της ζωής μου», Αθήνα: ΠΟΛΥΧΡΩΜΟΣ ΠΛΑΝΗΤΗΣ, 2012, σ. 152.

⁹² Το κείμενο του Σ.Α.Τ.Τ.Ε. βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα:
<http://queertrans.espiv.net/forum/index.php?topic=53.0>

σαράντα»⁹³ γράφει χαρακτηριστικά η Κουμαριανού περιγράφοντας την ανοδική πορεία της ομάδας. Το Σ.Α.Τ.Τ.Ε. έφτασε να έχει 150 μέλη σύμφωνα με αναφορές ανθρώπων που συμμετείχαν, όμως έντονες εσωτερικές συγκρούσεις το αδρανοποίησαν, σε τέτοιο βαθμό που σήμερα, αν και δεν έχει επισήμως διαλυθεί, δεν φαίνεται να έχει κάποια δράση⁹⁴.

Το 2004, την χρονιά που οργανώθηκε το πρώτο Φεστιβάλ Υπερηφάνειας (Gay Pride) στην Αθήνα δημιουργήθηκε και ο Πολύχρωμος Πλανήτης, βιβλιοπωλείο και εκδοτικός οίκος ταυτόχρονα, από την Μαρίνα Γαλανού, πρώην μέλος του Σ.Α.Τ.Τ.Ε.. Η ίδια λέει περιγράφοντας τον εγχείρημα «κυρίως ήθελα να αναδείξω αυτό που λέμε ΛΟΑΤ κουλτούρα και πνεύμα, να δείξουμε ότι αυτό που θα μπορούσαμε να σχηματοποιήσουμε ως ΛΟΑΤ κουλτούρα δεν έχει καμία σχέση με το ροζ που προβάλλουν τα ΜΜΕ στην Ελλάδα.»⁹⁵. Διαμορφώνεται λοιπόν ένας χώρος σε κεντρικό σημείο της πόλης που «ανήκει στην κοινότητα», όπως συμπληρώνει η ίδια, με πολλαπλούς τρόπους.

Μετά τον Δεκέμβρη του 2008, ημερομηνία ορόσημο για τις κινηματικές διαδικασίες και τις συναντήσεις που έλαβαν χώρο, το ζήτημα της ταυτότητας φύλο αναδύθηκε διεκδικώντας επιπλέον ορατότητα. Η συγκεκριμένη συγκυρία σε συνδυασμό με τον ήδη στρωμένο δρόμο από τα προαναφερθέντα εγχειρήματα έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στην δημιουργία διάφορων ομάδων που ασχολούνται αποκλειστικά ή παράλληλα και με την ανάδειξη των ζητημάτων της τρανς κοινότητας στην Ελλάδα. Το 2009 συγκροτείται η ομάδα QueerTrans, η οποία «αποτελείται από Τρανς ανθρώπους, και σύμμαχες»⁹⁶, όπως γράφουν στο κείμενο αυτοπροσδιορισμού τους που μοιράστηκε στο τριήμερο What Queer Fest τον Νοέμβριο του 2010, και εμπνέονται από την queer θεωρία, τον Τρανσφεμινισμό, τους φεμινισμούς του τρίτου κύματος, τις αντιεραρχικές αρχές οργάνωσης και τον ακτιβισμό. Περίπου ένα χρόνο αργότερα, τον Μάρτιο του 2010, κάνει την εμφάνιση του το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών (Σ.Υ.Δ.) από τους κύριους σκοπούς του οποίου είναι «η προώθηση και υποστήριξη της ισονομίας, ισότητας και της ίσης μεταχείρισης των ευρισκόμενων στην Ελληνική Επικράτεια διαφυλικών και διεμφυλικών ατόμων (τραβεστί, παρενδυτικών ανδρών και γυναικών, τρανσέξουαλ, ερμαφρόδιτων και μεσοφυλικών

⁹³ Εύα Κουμαριανού, όπ.π..

⁹⁴ Από κείμενο που βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα:
<https://queertrans.espiv.net/forum/index.php?topic=53.0>

⁹⁵ Από απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη της Μαρίνας Γαλανού στην διαδικτυακή ραδιοφωνική εκπομπή «Over the Rainbow» στις 13 Σεπτεμβρίου 2014. Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται στην ιστοσελίδα: <http://listenagain.mycyradio.eu/index.php?id=2925>

⁹⁶ Ολόκληρη η ανακοίνωση βρίσκεται στην ιστοσελίδα:
<http://queertrans.espiv.net/index.php?slab=slabid-8>

ατόμων)»⁹⁷, όπως αναφέρεται στο καταστατικό του. Η δράση του Σ.Υ.Δ. είναι πολυεπίπεδη καθότι πέρα από την διεκδίκηση ισότητας για τους τρανς ανθρώπους σε κοινωνικό επίπεδο και την ένταξη της ταυτότητας φύλου στην «πολιτική ατζέντα» ιδιαίτερο βάρος δίνει στην οργάνωση δομών αλληλεγγύης εντός της τρανς κοινότητας. Τον ίδιο χρόνο δημιουργείται και η ομάδα *Ομοφοβία στην Εκπαίδευση*, η οποία επικεντρώνεται στην ανάδειξη του ζητήματος της ομοφοβίας και της τρανσφοβίας στο σχολείο και την δημιουργία και διανομή βοηθητικού πληροφοριακού υλικού για τις/τους εκπαιδευτικούς. Τέλος το 2010 κάνει την εμφάνισή της η Color Youth, μια ομάδα LGBTQ νέων έως 30 χρονών που έχει ως στόχους, ανάμεσα σε άλλους, «την ενημέρωση και τον προβληματισμό της κοινωνίας για τα ζητήματα που αφορούν την LGBTQ νεολαία και παράλληλα την αλληλοϋποστήριξη και προσωπική ανάπτυξη των μελών της»⁹⁸.

Τέλος μια σημαντική στιγμή των τελευταίων χρόνων για την τρανς κοινότητα υπήρξε η αναγνώριση της ταυτότητας φύλου σε νομοθετικό επίπεδο ύστερα από πολύχρονους αγώνες του ΣΥΔ και άλλων ομάδων και μελών της ΛΟΑΤΚ κοινότητας. Τον Μάρτιο του 2013 στον νόμο: «περί εξαρτησιογόνων ουσιών και άλλες διατάξεις», στο Κεφάλαιο που αφορά τις Τροποποιήσεις του Ποινικού Κώδικα, Άρθρο 66, αναφέρεται,

«Η τέλεση πράξης από μίσος εθνοτικό, φυλετικό, θρησκευτικό ή μίσος λόγω διαφορετικού σεξουαλικού προσανατολισμού ή *ταυτότητας φύλου* κατά του παθόντος συνιστά επιβαρυντική περίπτωση και η ποινή δεν αναστέλλεται.»⁹⁹

Σύμφωνα μάλιστα με την σχετική ανακοίνωση του ΣΥΔ «είναι η πρώτη φορά που αναφέρεται ρητώς η ταυτότητα φύλου στο Ελληνικό δικαϊκό σύστημα και ως εκ τούτου μία πρώτη νίκη της τρανς κοινότητας.» Στην συνέχεια ακολούθησαν άλλες δυο νομοθεσίες που εμφανίζεται η ταυτότητα φύλου: η νομοθεσία για την διερεύνηση της αστυνομικής αυθαιρεσίας (Μάρτιος 2014) και η νομοθεσία για την ποινικοποίηση του λόγου που

⁹⁷ Ολόκληρο το καταστατικό του Σ.Υ.Δ. βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα του Σωματείου: <http://transgendersupportassociation.wordpress.com/%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF-%CF%83%CF%89%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B5%CE%B9%CE%BF%CF%85-%CF%85%CF%80%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CE%BE%CE%B7%CF%83-%CE%B4/>

⁹⁸ Ολόκληρη η ανακοίνωση της Colour Youth βρίσκεται αναρτημένη στην ιστοσελίδα της ομάδας: <http://www.colouryouth.gr/>

⁹⁹ Από την ανακοίνωση του ΣΥΔ στις 7 Μαρτίου 2013 με τίτλο «Προστέθηκε η ταυτότητα φύλου στην νομοθεσία για τα εγκλήματα μίσους». Ολόκληρη η ανακοίνωση βρίσκεται αναρτημένη στην ιστοσελίδα του Σωματείου: <http://www.transgender-association.gr/καταστατικο-σωματειου-υποστηριξης-δ/>

υποκινεί σε βία ή σε μίσος, γνωστός και ως «Αντιρατσιστικός νόμος» (Σεπτέμβριος 2014). Η επίτευξη της ορατότητας της ταυτότητας φύλου σε νομοθετικό επίπεδο επαναδιαμορφώνει τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης για τα τρανς άτομα αφού πια αναγνωρίζονται ως τέτοια, δηλαδή «υπάρχουν», καθίστανται διανοητά. Σε ποιο επίπεδο αυτό διαταράσσει την υφιστάμενη έμφυλη νόρμα και την ιδέα περί «κανονικής» έμφυλης επιτέλεσης αποτελεί ένα κομβικό ερώτημα το οποίο όμως ξεφεύγει από τους σκοπούς της παρούσας έρευνας.

Γ. ΠΩΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΝΕΤΑΙ Ο ΧΩΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΥΡΙΑΡΧΗ ΕΜΦΥΛΗ ΝΟΡΜΑ

Έχοντας αναλύσει εκτενώς παραπάνω την σημασία του χώρου της δημόσιας εμφάνισης για την εγκαθίδρυση και την διατήρηση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας, στο παρόν κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τους τρόπους που διαμορφώνεται ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης για τις τρανς γυναίκες. Μπορούν να εμφανίζονται ανά πάσα στιγμή; Υπάρχουν συγκεκριμένες θέσεις για τις άλλες τις έμφυλης κανονικότητας; Και αν ναι ποιες είναι αυτές και γιατί; Αυτά αποτελούν τα κύρια ερωτήματα τα οποία θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε μέσα από τις εμπειρίες, τα βιώματα και τον λόγο που παράγουν τα ίδια τα υποκείμενα.

1.Καθιστώντας τες αόρατες. Η εξ-αφάνιση των τρανς γυναικών από τον δημόσιο χώρο.

«Η βία της αναπαράσταση και της σωματικής βλάβης, του συναισθηματικού και σωματικού τραύματος, είναι δύσκολο να εξεταστούν ξεχωριστά ακριβώς επειδή μπορούν να βιωθούν και να αφηγηθούν ταυτόχρονα.»¹⁰⁰

«Τις πρώτες πρωινές ώρες της 16^{ης} Ιουλίου, τρανς γυναίκα έπεσε θύμα ρατσιστικής απόπειρας ανθρωποκτονίας», διαβάζουμε σε Δελτίο Τύπου του ΣΥΔ μαζί με διάφορες ανατριχιαστικές λεπτομέρειες για την ακραία βιαιότητα της επίθεσης. Δυο χρόνια νωρίτερα, σε άλλο Δελτίο Τύπου του ίδιου σωματείου γίνεται λόγος για την απόπειρα καψίματος μιας τρανς μαθήτριας από συμμαθητές της σε κάποιο εσπερινό σχολείο της Αττικής. Ακραίες επιθέσεις, που αρκετές φορές κατέληξαν στον θάνατο. Αυτή η ήδη

¹⁰⁰ David Valentine, “‘The calculus of pain’: Violence, anthropological ethics and the category of transgender”, όπ.π., p.31.

ασκημένη βία ή ο φόβος για μια ενδεχόμενη βία αποτελεί ένα κοινό νήμα που συνδέει όλες τις συνεντεύξεις και όλες τις αφηγήσεις ζωών που συγκεντρώθηκαν για την παρούσα έρευνα. Εξάλλου ο Valentine γράφει ότι η βία παίζει κομβικό ρόλο στην εγκαθίδρυση της κατηγορίας transgender τα τελευταία χρόνια, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι διαμορφώνεται αποκλειστικά από αυτήν¹⁰¹. Από την λεκτική βία μέχρι την σωματική, που στην ακραία της μορφή επιθυμεί και επιδιώκει τον θάνατο, δηλαδή την εξαφάνιση, των τρανς γυναικών, οι ζωές αυτών που βρίσκονται στην «άλλη» πλευρά του «κανονικού» διαποτίζονται από αυτήν.

Η κατηγορία της βίας, για τον Valentine, είναι δύσκολο να οριστεί με την έννοια ότι είναι αρκετά πολύπλοκοι οι τρόποι με τους οποίους όλες και οποιαδήποτε πράξη μπορεί να βιωθεί ως βία στα πλαίσια εκείνων των ζωών που ακόμα και το να περπατάνε απλά στον δρόμο συχνά είναι ανασφαλής εμπειρία¹⁰². Στα πλαίσια αυτής της έρευνας ως βίαιο θεωρείται οτιδήποτε εκλαμβάνεται ως τέτοιο από τα υποκείμενα που το υφίστανται και το οποίο έχει αρνητικές επιπτώσεις στις ζωές τους.

Σε κείμενο της ομάδας QueerTrans διαβάζουμε

«Την Παρασκευή 17 Ιανουαρίου, παρέα τρανς γυναικών δέχτηκε προσβλητική τρανσφοβική λεκτική επίθεση από ομάδα ατόμων στο κέντρο των Αθηνών στα Εξάρχεια, ενώ την επόμενη ημέρα, τρανς γυναίκα δέχτηκε στην αρχή λεκτική και στη συνέχεια και σωματική επίθεση από ομάδα ανδρών σε συρμό του μετρό στη στάση «Πανεπιστήμιο». Οι αστυνομικοί που επιλήφθηκαν, μόλις αντιλήφθηκαν ότι επρόκειτο για τρανς, προσπάθησαν να την αποθαρρύνουν από το να καταθέσει μήνυση και δεν ενέργησαν ώστε να σταματήσει η επίθεση σε βάρος της. Αντίθετα, οι δράστες εξακολούθησαν ανενόχλητοι, ενώπιον μαρτύρων – περαστικών, την τρανσφοβική τους εξύβριση, ενώ οι μόνες νοθεσίες απευθύνονταν προς το θύμα, προς το οποίο σύστηναν να σταματήσει να διαμαρτύρεται για τα σε βάρος της αδικήματα.»

Η Εύη αναφερόμενη στο πρώτο περιστατικό λέει

«εμείς έχουμε συνέλευση τις Τετάρτες. Την Τετάρτη κατά τις 11 πήγανε να φάνε φαλάφελ τρία μέλη, τρεις τρανς κοπελιές. Φάγανε βρίσιμο, ξέχεσμα, «τραβέλια θα σας γαμήσουμε» και τα λοιπά. Γυρίσανε ταραγμένες, τρέμοντας στην ομάδα και

¹⁰¹ Όπ.π., σ.32.

¹⁰² Όπ.π.

λένε «παιδιά έγινε αυτό». Και εμείς είμαστε σε φάση «αυτό δεν γίνεται να περάσει». Είμαστε δέκα βήματα από την πλατεία».

Είναι βασικό στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι η εν λόγω «πλατεία» είναι η πλατεία των Εξαρχείων, η οποία για χρόνια έχει αποτελέσει και συνεχίζει να αποτελεί κομβικό μέρος συνάντησης και ζύμωσης των ριζοσπαστικών κινημάτων στο κέντρο της Αθήνας.

Όπως γίνεται σαφές, η εμφάνιση στον δημόσιο χώρο μιας τρανς γυναίκας προκαλεί συχνά βίαιες αντιδράσεις ακόμα και σε μέρη που θεωρούνται «πιο φιλικά» όπως «η πλατεία» για την οποία κάνει λόγο η Εύη. Επιθέσεις που μπορούν να γίνουν σε πολυσύχναστα σημεία ή ακόμα και υπό την παρουσία αυτών που «φροντίζουν για την τάξη». Επιθέσεις που «νομιμοποιούνται» καθότι επαναφέρουν την «τάξη», αυτή την κυρίαρχη έμφυλη τάξη, όπου οι τρανς γυναίκες χωράνε ως ήδη εκτοπισμένες ή εν δυνάμει. Εξάλλου η άσκηση ή η δυνατότητα άσκησης βίας ανά πάσα στιγμή και οπουδήποτε σε αυτές, που βρίσκονται «εκτός» της έμφυλης νόρμας, είναι αυτό που καθιστά κυρίαρχη την συγκεκριμένη νόρμα ενώ παράλληλα αποτελεί κομβικό τρόπο παραδειγματισμού για αυτές και αυτούς που βρίσκονται «εντός» της.

«Ένωθα φόβο σε διάφορες φάσεις, ένιωθα φόβο ότι τώρα εγώ θα περπατήσω με τα τακούνια από τα Εξάρχεια στην Καλλιθέα τρεις η ώρα την νύχτα και τι δεν θα γίνει τίποτα, δεν θα ασχοληθεί άνθρωπος μαζί μου. Με τα δεδομένα που έχουμε πόσο πιθανό είναι; Δεν συνέβη. Δεν συνέβη. Και καμιά φορά σκέφτομαι ότι όλα αυτά που δεν συνέβησαν θα μου έρθουν μαζεμένα. Καμιά φορά μιλάω με φίλους και μου λένε εμένα αυτό και τούτο και το άλλο και εγώ δεν έχω να πω ποτέ τίποτα. Και λέω «κοίτα να δεις, που θα μου έρθει εμένα ένα και καλό.». Θα είναι ένα ας πούμε και θα γίνει χαμός. Το νιώθω σαν ενοχή ότι δεν μου έχει συμβεί. Το λέω για να το ξορκίσω κιόλας. Κατάλαβες;», λέει η Ελένη.

Η εμφάνιση της στον δημόσιο χώρο συνοδεύεται από δεύτερες σκέψεις για το τι μπορεί να συμβεί, τι μπορεί να προκληθεί, δεν κινείται ανέμελα. Η διαρκής επισφάλεια, ο φόβος και η απειλή αποτελούν κοινές πειθαρχικές πρακτικές που συντελούν στην διατήρηση της τάξης. Παράλληλα βέβαια γίνεται ξεκάθαρο ότι οι βίαιες εμπειρίες στον δρόμο, «αυτό και τούτο και το άλλο» αποτελούν ένα συνηθισμένο φαινόμενο για τις τρανς γυναίκες, σχεδόν καταστατικό κομμάτι της τρανς ταυτότητάς τους, τόσο που η απουσία τους να δημιουργεί ενοχές.

Πιο επισφαλής με διαφορετικούς κάθε φορά τρόπους γίνεται η εμφάνιση στον δημόσιο χώρο κατά την διάρκεια της μετάβασης (transition), όπου τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στα «δύο φύλα» μπερδεύονται με τρόπους που καθιστούν τα υποκείμενα μην κατηγοριοποιήσιμα στο κυρίαρχο διπολικό σχήμα. Η Εύη αναφέρει ότι «όσο ήμουνα στο transition που έμοιαζα ανάμεσα σε φύλα ή ενδιάμεσο φύλο ήταν πολύ εχθρικά. Στην Ελλάδα και έξω. Δηλαδή έχω δεχτεί επίθεση, έχω δεχτεί βρίσιμο, έχω δεχτεί απειλές». Ένα σαφώς διαφορετικό βαθμό βίας, αυτό του «καχύποπτου βλέμματος» που δεν παραμένει βέβαια μόνο στο οπτικό επίπεδο αλλά εκφράζεται κιόλας, περιγράφει η Ελένη:

«Όταν ξεκίνησα το transition δούλευα σε ένα τηλεφωνικό κέντρο, άρχισε ο κόσμος να με βλέπει με μια καχυποψία, γιατί έβλεπε κάποια χαρακτηριστικά να αλλάζουν. Πολύ αργά βέβαια γιατί έτσι κι αλλιώς το έκανα πολύ προστατευμένα. Χωρίς βέβαια να καταλαβαίνουν ότι έκανα transition μου έλεγαν πράγματα τύπου «Τι έχεις πάθει και είσαι έτσι; Μα εσύ είχες πάντα μια εμφάνιση κάπως; Έχεις παραμελήσει τον εαυτό σου; Τι συμβαίνει;» Εγώ καταλάβαινα γιατί μπορεί να με κοιτάνε καχύποπτα, αλλά δεν καταλάβαινα γιατί μου το λένε».

Η Αθηνά, η οποία κατοικεί όλα αυτά τα χρόνια σε μια λαϊκή συνοικία του Πειραιά, εντοπίζει κι αυτή μια δυσκολία στην έκθεση της στον δημόσιο χώρο, την οποία αποδίδει στο γεγονός της οικειότητας με τον κόσμο της περιοχής, όπου όλοι γνωρίζουν για την μετάβαση (transition). «Κουλ δεν είμαι. Δεν είμαι κουλ να ντυθώ και να βγω έξω από την πόρτα. Ακόμα και τώρα¹⁰³, έχω θέματα λέω να σηκωθώ να φύγω να πάω κάπου που να μην με ξέρουνε. Είναι ασφυκτικά. Είναι άσχημο να νιώθεις στιγματισμένος». Η ίδια θεωρεί πως το γεγονός ότι οι άνθρωποι εκεί γνωρίζουν την ιστορία της τους δίνει την δυνατότητα να της φέρονται βίαια δημιουργώντας της πρόβλημα στην καθημερινότητά της.

«Στο σούπερ μάρκετ, που με ξέρουν όλοι από πριν, δεν αισθάνομαι ασφάλεια. Μία ας πούμε στα αλλαντικά μου μίλησε στο αρσενικό. Απαράδεκτα πράγματα. Μου λέει «έτοιμος». «Έτοιμη» της λέω, την διόρθωσα. Είχε πέσει μιλητό. Η λεκτική βία που ασκείται πολλές φορές στα τρανς άτομα είναι τρομερή. Άλλο να 'ρθούνε να σε χτυπήσουνε, αλλά και η λεκτική βία είναι συγκλονιστική βία, εξουθενωτική πολλές φορές. Για μένα βία είναι να μου αμφισβητήσουν το φύλο. Τρομερή βία. Τρομερή».

Λίγο αργότερα στην κουβέντα η Αθηνά αναφέρει κι ένα άλλο παρόμοιο περιστατικό:

¹⁰³ Η Αθηνά αναφέρεται στο γεγονός ότι εδώ και δυο χρόνια έχει γυναικεία ταυτότητα.

«Κάτι που μου έτυχε πρόσφατα όταν πήγα στο ΚΕΠ να πάρω μια βεβαίωση, που έλεγε ο τάδε διαγράφεται από των αρένων και αντικαθίσταται το σωστό όνομα ..., γιατί ήμουν στην διαδικασία που άλλαξα την ταυτότητα και ενώ η υπάλληλος έβλεπε ότι πήγα για να κάνω αλλαγή ταυτότητας μου είπε «να, τώρα εδώ η κοπέλα, το παλικάρι».

Η προσφώνηση με «ανδρικό» όνομα στις δημόσιες υπηρεσίες, στις τράπεζες, ακόμα και σε κέντρα διασκέδασης ή σε μαγαζιά με ρούχα αποτελεί εξαιρετικά συχνό φαινόμενο, ιδίως για τις τρανς γυναίκες που δεν έχουν γυναικεία ταυτότητα. Όλες σχεδόν κάνουν λόγο για τέτοιου είδους δυσκολίες που καλούνται να αντιμετωπίσουν στην καθημερινότητά τους. «Θα σκουνηθούν. Κι αν δεν πουν κάτι. Αν δεν σου πουν εσένα κάτι. Θα κάνουνε ένα βλέμμα στον άλλον ή θα πάρουνε το χαρτί που τους έχεις πάει και πριν πάνε εκεί που πρέπει να ελεγχθεί το χαρτί θα περάσουν από έναν κολλητό τους ή μια κολλητή τους», λέει η Diorella¹⁰⁴. Αν λοιπόν η Μπάτλερ γράφει ότι «με μια εντελώς πραγματική έννοια, δεν μπορούμε να επιβιώσουμε χωρίς να μας απευθύνονται»¹⁰⁵ και η Άρεντ υπογραμμίζει την ανάγκη ενός χώρου δημόσιας εμφάνισης για να εδραιωθεί η πραγματικότητα του ατόμου και της ταυτότητας του πέραν πάσης αμφιβολίας¹⁰⁶, τι συμβαίνει όταν σε πολλούς χώρους της καθημερινότητας σου απευθύνονται σε «λάθος» φύλο; Η πρόεδρος του ΣΥΔ, Μαρίνα Γαλανού περιγράφει χαρακτηριστικά,

«το να μην σε αναγνωρίζουν, να μην αναγνωρίζουν την ύπαρξη σου. Τι μου λες τώρα; Είναι δυνατόν. Όταν εγώ έχω την εμφάνιση γυναίκας, η ταυτότητά μου έχει αντρικά στοιχεία καταλαβαίνεις καθημερινά ότι περνάω μια ανάκριση από όλους, από τον περιπτερά της γειτονιάς μου μέχρι την συνδιαλλαγή που θα έχω στην τράπεζα. Κι αυτό μάλιστα έχει τύχει σε τρανς που είναι στην τράπεζα να θέλει να σηκώσει χρήματα από τον λογαριασμό της και να της φέρουν την αστυνομία. Αυτό ξέρεις τι είναι για την ψυχή της καθεμιάς να έρχεται αντιμέτωπη καθημερινά, να απολογείται»¹⁰⁷.

¹⁰⁴ Απόσπασμα από βίντεο που έγινε σε συνεργασία του ΣΥΔ με την Colour Youth και παρουσιάστηκε στην διημερίδα για την Παγκόσμια Ημέρα Μνήμης Διεμφυλικών στις 20-21 Νοεμβρίου 2012 στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων.

¹⁰⁵ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Λογοδοτώντας για τον εαυτό», Αθήνα: ΕΚΚΡΕΜΕΣ, 2009, σ.82.

¹⁰⁶ Χάννα Άρεντ, όπ.π, σ.284.

¹⁰⁷ Από απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη της Μαρίνας Γαλανού στην διαδικτυακή ραδιοφωνική εκπομπή «Over the Rainbow» στις 13 Σεπτεμβρίου 2014. Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται στην ιστοσελίδα: <http://listenagain.mycyradio.eu/index.php?id=2925>

Μέσω της απεύθυνσης στο αρσενικό γραμματικό γένος το υποκείμενο παύει να υφίσταται, αποϋποκειμενοποιείται, εξαφανίζεται. Η έμφυλη νόρμα που αναγνωρίζει το κοινωνικό φύλο ως συνέχεια του βιολογικού υπερισχύει των διαδικασιών υποκειμενοποίησης των τρανς γυναικών καθιστώντας τις εκείνη την στιγμή άορατες. Μέσω λοιπόν μιας προσφώνησης που δεν αναγνωρίζουν οι ίδιες τις εαυτές τους σ' αυτήν ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης καταργείται.

Παράλληλα η Εύη κάνει λόγο για την ανασφάλεια που συνοδεύει αυτή την «λάθος» απεύθυνση,

«είναι μέρος του cis προνομίου. όταν σου μιλάνε στο λάθος φύλο ας πούμε να το παίρνεις ως «οκ, λάθος έκανε» θα γυρίσω θα με δει 100% θα πει «συγγνώμη που σε είπα παλικάρι Μαρία μου, χίλια συγγνώμη» και θα φύγει. Όταν είσαι τρανς άτομο, μπορεί κάποιος να μου πει «παλικάρι ή φίλε» ή να κάνει λάθος την αντωνυμία ή να βάλει σε άλλο φύλο τον προσδιορισμό κι εγώ να είμαι σε φάση «σκατά, δεν είμαι ασφαλής» και κοιτάω κατευθείαν για κόσμο που θα μπορούσε να μου επιτεθεί. Χρυσαιγίτες. Παρέες αγοριών. Παρέες κοριτσιών. Γιατί και τα έφηβα κορίτσια είναι πολύ θέμα για τις τρανς γυναίκες».

Ο χώρος παύει να βιώνεται ως ασφαλής από την στιγμή που είτε από αμέλεια είτε τις περισσότερες φορές από πρόθεση δεν αναγνωρίζεται το υποκείμενο με τους όρους που αυτό θέτει για την εαυτή της. Ο φόβος για μια επικείμενη επίθεση και η αίσθηση της ανοικειότητας, που περιγράφει η Εύη, αναδεικνύει πώς ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης παράγεται ως εν δυνάμει επιθετικός για τις τρανς γυναίκες.

Για αυτές μάλιστα, που δεν έχουν αστυνομική ταυτότητα στην οποία αναγράφονται με γυναικείο όνομα, η εμφάνιση στον δημόσιο χώρο και κυρίως στα μέρη όπου η επίδειξη της ταυτότητας κρίνεται απαραίτητη οι δυσκολίες είναι αυξημένες. Σε άρθρο δημοσιευμένο σε ιστοσελίδα που αυτοπροσδιορίζεται ως «transsexual portal» διαβάζουμε την παρακάτω χαρακτηριστική περιγραφή από μέλος του ΣΥΔ,

«Πήγα, λοιπόν, να καταθέσω κάποιο ποσό στην τράπεζα. Ο ταμίας ζήτησε ταυτότητα. Η εικόνα μου καθαρά γυναικεία, τα στοιχεία μου καθαρά αντρικά, από το μητρώο αρρένων, αφού αγόρι γεννήθηκα, ε; Αυτό δεν λέει η λογική; Το ποιου η λογική το λέει αυτό, θα το συναντήσουμε παρακάτω. Δεν πίστευε ότι είμαι εγώ, φώναζε το όνομά μου δυνατά, το αντρικό φυσικά, αφού αυτό αναγνώριζε λόγω ταυτότητας, με αποτέλεσμα να με κοιτούν όλοι σαν ένα εξωγήινο πλάσμα. Ήρθε ο

διευθυντής. Με πρόσβαλε έντονα, ότι έχω κλέψει την ταυτότητα κάποιου για να του πάρω τα χρήματα. Για κατάθεση πήγα, αλλά δεν έχει σημασία. Ήμουν έτοιμη και το πρότεινα, να γδυθώ μπροστά του για να διαπιστώσει ότι είμαι άντρας! Φανταστείτε το οξύμωρο του πράγματος. Τον προκάλεσα να φωνάξει την αστυνομία. Το έπραξε. Πήρα όλα μου τα χρήματα και όσα συγγνώμη και αν προσπάθησε να ζητήσει είχαν πέσει στον βρόντο. Είχα ξεφτιλιστεί πρώτα στον ίδιο μου τον εαυτό»¹⁰⁸.

Η τρανς ταυτότητα στην παραπάνω περίπτωση γίνεται αντιληπτή ως «κλεμμένη ταυτότητα», ως ψευδής, ως μια προσπάθεια εξαπάτησης. Εξάλλου το νομοθετικό σύστημα έχει μεριμνήσει για την διαφύλαξη της ετεροκανονικής βιοπολιτικής τάξης μην επιτρέποντας την επιλογή της ταυτότητας φύλου στα επίσημα έγγραφα της καθημιάς και του καθένα «χωρίς την προϋπόθεση επέμβασης ή άλλων προϋποθέσεων στείρωσης»¹⁰⁹. Έτσι αν πιο πάνω έγινε λόγος για την εξαναγκασμένη αορατότητα μέσω της προσφώνησης στο λάθος φύλο εδώ η ύπαρξη της τρανς ταυτότητας θεωρείται αδιανόητη. Την ίδια στιγμή μάλιστα το υποκείμενο καλείται να «απολογηθεί», «ανακρίνεται» και αντιμετωπίζεται ως «εξωγήινο πλάσμα», όπως αναφέρουν οι συνεντευξιαζόμενες. Καλείται με άλλα λόγια να δικαιολογήσει την ταραχή που παράγει στην κυρίαρχη νόρμα, την εμφάνισή του στον δημόσιο χώρο, την «αδιανόητη» ύπαρξή του.

Οι τρανς μαθήτριες, που δεν δικαιούνται νομικά να αλλάξουν τα χαρτιά τους ώστε να αναφέρονται στο επιθυμητό φύλο και όνομα, έρχονται καθημερινά αντιμέτωπες μ' αυτή την αποσιώπηση κατά την διάρκεια που «παίρνονται οι απουσίες». Το απουσιολόγιο όπως και η διαδικασία καταμέτρησης των παρουσιών και των απουσιών αποτελεί μια καθημερινή διαδικασία ελέγχου στα σχολεία, η οποία παράλληλα ταυτοποιεί τους μαθητές και τις μαθήτριες με τα ονόματά τους. Έτσι η εκάστοτε μαθήτρια καλείται, αν βρίσκεται στην τάξη, να δηλώσει «παρούσα» ή «παρών» μετά την προσφώνηση του ονόματός της. Για τα τρανς άτομα αυτή η διαδικασία, ανεξαρτήτως φυσικής παρουσίας στην τάξη, καταγράφει στην πραγματικότητα μια μόνιμη απουσία. Την απουσία του επιλεγμένου ονόματος, της επιλεγμένης ταυτότητας φύλου. Η Αθηνά κατά την διάρκεια της κουβέντας αναφέρεται στις προσπάθειές της να γραφτεί παράλληλα και το γυναικείο όνομα που επέλεξε αυτή για την εαυτή της, δηλαδή στις προσπάθειές της να υπάρξει.

¹⁰⁸ Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα:

<http://www.trans.gr/news1.php?nid=2836>

¹⁰⁹ Από την ομιλία της προέδρου του ΣΥΔ στην 2^η Ημέρα Τρανς Μνήμης 2014 που έλαβε χώρα στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων. Ολόκληρη η ομιλία βρίσκεται αναρτημένη στο διαδίκτυο.

«Κατά τα άλλα εγώ είπα στους ανθρώπους ότι είμαι σ' αυτή την διαδικασία και άμα γίνεται να με διευκολύνουνε στο απουσιολόγιο να με εγγράψουνε με κάποιο τρόπο, με γυναικείο όνομα. Αυτό θέλω πάρα πολύ αν γίνεται να βγει προς τα έξω. Το ίδιο είχα κάνει και στο σχολείο βέβαια. Είχε δουλέψει βάζανε στο απουσιολόγιο δίπλα από το αντρικό όνομα σε παρένθεση Γιάννα. Και το ίδιο πάνω κάτω κάνανε και οι άνθρωποι στο ΙΕΚ.»

Αυτή η προσπάθεια αποσιώπησης -ορατότητας της τρανς ταυτότητας από την κυρίαρχη νόρμα συνοδεύει αυτές που δεν είχαν την δυνατότητα να αλλάξουν τα επίσημα έγγραφά τους ως το τέλος της ζωής τους. Με τελετές που διεξάγονται αναφερόμενες σε ονόματα που δεν «έζησαν» πάρα μόνο σε επίσημα έγγραφα, η πραγματική ζωή των ανθρώπων αυτών περνάει στην λήθη. «Η δημόσια σφαίρα της μνήμης συγκροτείται μέσα από την απώθηση και την αποκήρυξη ονομάτων, σωμάτων, αισθημάτων, αφηγήσεων και μαρτυριών», αναφέρει η Αθανασίου σε ομιλία της στο διήμερο εκδηλώσεων για την Παγκόσμια Ημέρα Μνήμης Διεμφυλικών¹¹⁰. Ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης καταργείται και πάλι για αυτές που δεν «χωράνε» στις κανονιστικές προσταγές της κυρίαρχης νόρμας, αφού η επιλεγμένη ταυτότητα τους αποσιωπάται για άλλη μια φορά οριστικά.

Μέσα από τις παραπάνω αφηγήσεις των τρανς γυναικών για τις ζωές τους γίνεται κατανοητό πώς μέσα από ένα σύνολο πειθαρχικών τεχνικών που ενέχουν βία, εκφοβισμό και κοινωνικό αποκλεισμό εγκαθιδρύεται η κυρίαρχη έμφυλη τάξη. Η κυρίαρχη νόρμα διατηρώντας το προνόμιο να αποφασίζει ποια έμφυλα υποκείμενα επιτρέπεται να εμφανίζονται στον δημόσιο χώρο και ποιανών η ορατότητα δεν είναι επιθυμητή ή ακόμα κρίνεται ως εχθρική διαμορφώνει τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης. Έτσι η σωματική και η λεκτική βία στον δρόμο, τα βλέμματα στις δημόσιες υπηρεσίες, τα προβλήματα στην τράπεζα, οι επικήδεις τελετές σε «ακατοίκητα» ονόματα, ο φόβος κατά την μετακίνηση αποτελούν κομμάτια της πραγματικότητας των τρανς γυναικών που αναδεικνύουν κάποιες από τις διαδικασίες μέσω των οποίων ο χώρος παράγεται στα πλαίσια της έμφυλης κανονικότητας ως χώρος εχθρικός για τα τρανς υποκείμενα.

¹¹⁰ Η βιντεοσκοπημένη ομιλία βρίσκεται αναρτημένη στο διαδίκτυο: <https://www.youtube.com/watch?v=9dyc5YBrveg>

2. Τοποθετώντας τις τρανς γυναίκες στις «θέσεις» τους

Η διατήρηση της έμφυλης τάξης πέρα από την κατασταλτική της πλευρά που εξετάστηκε παραπάνω εμπεριέχει και την παραγωγική ακόμα και για αυτές που δεν αναγνωρίζει ως «κανονικές». Εξάλλου μια από τις βασικές διαδικασίες που προσδίδει συνοχή στις νεωτερικές κοινωνίες αποτελεί ο προσδιορισμός και η σαφής ανάδειξη του Άλλου, του έτερου, εκείνου δηλαδή που δεν ανήκει σ' αυτό που ορίζεται κοινωνικά ως «κανονικό», «κυρίαρχο», «νόρμα». Σύμφωνα μάλιστα με τον Σταυρίδη η ταξινόμηση του κοινωνικού σαν¹¹¹ να προϋποθέτει ένα καταστατικό άλλο και ταυτόχρονα ένα καταστατικό αλλού, όπου εν-τοπίζεται η έξω από την ταξινόμηση ετερότητα¹¹². Αν λοιπόν πιο πάνω είδαμε τους τρόπους που καταργείται ή περιορίζεται ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης για τις τρανς γυναίκες, στο συγκεκριμένο κομμάτι της έρευνας θα μελετήσουμε πώς η έμφυλη κανονικότητα παράγει τις «θέσεις» και πού τοπο-θετεί τα υποκείμενα που η ίδια κατατάσσει «εκτός» της.

Η Συγγρού

Η σεξουαλικοποίηση των τρανς γυναικών αποτελεί βασικό ζήτημα που έχει απασχολήσει και συνεχίζει να απασχολεί την τρανς κοινότητα στην Ελλάδα και αλλού. Μεγάλη δημοσιότητα διεθνώς έχει λάβει η εμπειρία της Αφροαμερικανίδας τρανς ακτιβίστριας Monica Jones, που πρόσφατα καταδικάστηκε για πορνεία στην Αριζόνα των ΗΠΑ επειδή δέχτηκε να ανέβει στην μηχανή ενός αστυνομικού με πολιτική περιβολή στα πλαίσια αστυνομικής επιχείρησης ενάντια στην πορνεία. Η ίδια μιλώντας για το περιστατικό αναφέρει ότι «αποτελεί κοινή εμπειρία για την κοινότητα των τρανς γυναικών να παρενοχλούνται και να βρίσκονται αντιμέτωπες με βίαιες συμπεριφορές ή συλλήψεις, επειδή είναι τρανς και συχνά θεωρούνται σεξ εργάτριες»¹¹³. Μάλιστα στην κοινότητα των τρανς χρησιμοποιείται ο όρος «Walking while trans», ο οποίος αναφέρεται στις συχνές και έντονες παρενοχλήσεις καθώς και στην στοχοποίηση που βιώνουν καθημερινά τα τρανς

¹¹¹ Ο Σταυρίδης όταν γράφει παραπάνω «σαν να προϋποθέτει» αφήνει ανοιχτά τα περιθώρια να σκεφτούμε ότι η προϋπόθεση αυτή δεν είναι πραγματική/οριστική/ ανυπέρβλητη, αλλά αποτελεί κομμάτι της συγκεκριμένης αναπαράστασης, του συγκεκριμένου τρόπου ανάγνωσης και τακτοποίησης του κοινωνικού.

¹¹² Σταύρος Σταυρίδης, «Ο Χώρος της Τάξης και οι Ετεροτοπίες: ο Φουκώ ως Γεωγράφος της Ετερότητας», ό.π., σ.150.

¹¹³ Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται δημοσιευμένη στην παρακάτω ιστοσελίδα:

<https://www.aclu.org/blog/lgbt-rights-criminal-law-reform-hiv-aids-reproductive-freedom-womens-rights/arrested-walking>

άτομα όταν εμφανίζονται στον δημόσιο χώρο. Η Ελένη μιλώντας για την έντονη σεξουαλικοποίηση που υφίσταται η ίδια αναφέρει χαρακτηριστικά,

«Το κυρίαρχο για εμένα είναι η σεξουαλικοποίηση των τρανς ατόμων. Λόγω του ότι αναγνωρίζουν τα τρανς άτομα μόνο με την ιδιότητα της σεξεργάτριας γίνεται αυτόματα μια σεξουαλικοποίηση, η οποία συνδέεται με το ότι φοράει αυτά τα ρούχα και βιάζεται και φτιάχνεται, άρα ψάχνει άντρες.[...] Υπάρχουν άτομα που θα τους πεις έχω μια τρανς φίλη και θα σου κάνουν αμέσως ερωτήσεις σεξουαλικού περιεχομένου π.χ. αν έχει ωραία βυζιά, αν είναι εγχειρισμένη. Κι όλο αυτό για αυτούς τους ανθρώπους είναι μέρος μιας γνωριμίας. Δηλαδή αυτές οι ερωτήσεις του τύπου «έχεις κάνει ποτέ πιάτσα; Που βγαίνεις για πιάτσα;». Μπορεί να θεωρείται και δεδομένο καμιά φορά ότι βγαίνεις για πιάτσα. Εγώ το έχω ακούσει άπειρες φορές, από ανθρώπους που δεν μιλήσαμε ένα λεπτό, από ανθρώπους που ήπιαμε καφέ και μέσα στο πλαίσιο του «τώρα έχω οικειότητα με την τρανς» σκέφτονται «ας το ρωτήσω κι αυτό. Ας μάθω κι αυτό». Ας ρωτήσω κάποια απαράδεκτα πράγματα, ρε παιδί μου, που δεν θα ρώταγα ποτέ κανέναν άλλο άνθρωπο. Οπότε εγώ νομίζω ότι στην δική μου περίπτωση έχει να κάνει ότι με σεξουαλικοποιούν αμέσως και δια παντός.»

Η ταύτιση της σεξουαλικής εργασίας με τις τρανς γυναίκες στην Αθήνα είναι τοποθετημένη-τακτοποιημένη στην Συγγρού, την μεγάλη λεωφόρο που συνδέει το κέντρο της Αθήνας με τις παραλιακές περιοχές. «Θέλουμε να υπάρξει και τρανς κοινότητα πέρα από ορισμένες περιχαρακωμένες κοινωνικά καταστάσεις της Συγγρού», διαβάζουμε στην εισήγηση της ομάδας QueerTrans για την συζήτηση που έλαβε χώρα τον Νοέμβριο του 2010 στο What Queer Fest. Η Συγγρού αποτελεί το μέρος της πόλης όπου η παρουσία των τρανς γυναικών είναι «αποδεκτή» και «αναμενόμενη». «Κάτι σαν καταγωγικός μύθος στον οποίο χρειάζεται να αναφερθούν ή να τον απαρνηθούν»¹¹⁴, όπως χαρακτηριστικά γράφει η Σιμάτη. Ο χώρος που φαντασιακά αλλά συχνά και στην πραγματικότητα τοποθετούνται οι τρανς γυναίκες στην Αθήνα.

Η Εύη μιλώντας για την Συγγρού αναφέρεται σε ένα κομμάτι της πραγματικότητας των τρανς γυναικών που σχετίζεται με την υποχρεωτική σεξουαλική εργασία

«Θεωρώ ότι υπάρχει μόλις βλέπουν μια τρανς γυναίκα να την συνδέουν με την Συγγρού. Απλά δεν θεωρώ ότι είναι πρόβλημα. Είναι πρόβλημα αυτού που κάνει

¹¹⁴ Ανδριανή Σιμάτη, "Κουίαρ σώματα στο δρόμο και η πολιτικοποίηση του πένθους», αδημοσίευτο άρθρο.

αυτή την διαπίστωση. Αυτή την υπόθεση. Γιατί φυσικά όταν κάνει αυτή την υπόθεση βάζει και άλλα πράγματα μέσα, δηλαδή ότι οι πουτάνες είναι κατώτερες, ότι δεν είναι άνθρωποι. Φαντάζομαι ξέρεις τι μισογυνισμός υπάρχει και τι πουτανοφοβία. Ακόμα και οι φεμινίστριες είναι σε φάση «ότι οι πουτάνες καταστρέφουν τον φεμινισμό για εμάς τις υπόλοιπες» ή «πρέπει να τις εμποδίσουμε να κάνουν πεζοδρόμιο γιατί υπάρχει εκμετάλλευση των γυναικών». Ε ναι, αγάπη μου, αλλά ποιος θα τους δώσει μεροκάματο μετά εσύ;»

Έτσι η ίδια ενώ εντοπίζει την σύνδεση των τρανς γυναικών με την Συγγρού εστιάζει κυρίως στην υποτίμηση που υφίστανται κατ' εξοχήν οι τρανς γυναίκες που εκδίδονται και την έλλειψη δυνατότητας βιοπορισμού μέσω άλλης εργασίας. Η αναγκαστική σεξουαλική εργασία, ως τεχνική πειθάρχησης για αυτές που δεν χωράνε στην έμφυλη τάξη, αποτελεί σύμφωνα με την Ραφαέλα και πολλές άλλες τρανς γυναίκες την μοναδική «επιλογή». Η πρόεδρος του ΣΥΔ σε συνέντευξη για το συγκεκριμένο θέμα δηλώνει

«Αγωνιζόμαστε και πιστεύουμε ότι θα καταφέρουμε πάρα πολλά πράγματα. Πρώτον να επαλειφθεί αυτή η αδικία το ότι οι τρανς κάνουν εξαναγκαστική πορνεία. Είναι μονόδρομος αυτό σαν επάγγελμα. Αυτό εμείς θέλουμε να το τελειώνουμε πια. Όποια γουστάρει να το κάνει και να την υποστηρίξουμε. Όποια όμως δεν γουστάρει να έχει την άλλη εναλλακτική, να υπάρχει ο νόμος να την προστατεύει, να μην μπορεί να την διώξει κανένας.»

Καθίσταται λοιπόν σαφές από τα παραπάνω ότι η κυρίαρχη νόρμα έχει την δυνατότητα να παράγει τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης μέσω ενός συνόλου πειθαρχικών τεχνικών και μορφών ορατότητας οι οποίες καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τα υποκείμενα. Σε καμία περίπτωση όμως αυτή η διαδικασία παραγωγής του χώρου της Συγγρού και της σεξουαλικοποιημένης ορατότητας δεν διαμορφώνει ένα πεδίο δημόσιας εμφάνισης αδιαπραγμάτευτο για τις τρανς γυναίκες, αφού το προνόμιο της κατάρτησης ακόμα και αυτού του πεδίου διατηρείται από την κυρίαρχη νόρμα. Η Μπέττυ Βακαλίδου σε συνέντευξη που παραχώρησε στο περιοδικό 10% αναφέρει ότι «τα τελευταία δύο χρόνια υπάρχουν ομάδες νέων παιδιών που κατεβαίνουν τη Συγγρού και πετάνε στις τραβεστί αυγά, γιαούρτια, πέτρες»¹¹⁵. Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η επισφάλεια και η διαρκής απειλή συνοδεύει αυτές που δεν εμπíπτουν στο διπολικό σύστημα ταξινόμησης της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας, ακόμα και στις θέσεις που η ίδια τις τοποθετεί.

¹¹⁵ Συνέντευξη με τίτλο «Καπετάνιος της ψυχής σου» στον δημοσιογράφο Δημήτρη Αγγελίδη, 10%, τεύχος: 21, Ιανουάριος – Μάρτιος 2008. Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται αναρτημένη στην ιστοσελίδα: <http://www.10percent.gr/old/issues/200801/01.html>

Και πάλι αν η Συγγρού είναι ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης στην πόλη για τις τρανς γυναίκες τα όρια αυτής είναι εξ αρχής προκαθορισμένα. Μόνο ως σεξεργάτριες και μόνο μετά το πέρας των καθημερινών «κανονικών» λειτουργιών του μέρους. Η πρόεδρος του ΣΥΔ μιλώντας για τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν κατά την προσπάθεια ανεύρεσης γραφείων για να στεγαστεί το Σωματείο στην Συγγρού σημειώνει

«Πήγαμε να νοικιάσουμε χώρο για το σωματείο και έκαναν απανωτές συνελεύσεις. Και βέβαια ευτυχώς επικοινωνήσα με την δικηγόρο μας και ήρθαν εκεί. Και εμένα με κράτησαν έξω από την συνέλευση της πολυκατοικίας, γιατί ήξεραν ότι δεν θα ήμουν ήρεμη και πήγε η γραμματέας του σωματείου η Α.Κ. Μου είπαν καλά έκανες και δεν ήρθες γιατί λέγαμε απίστευτα πράγματα. Δεν πλησίαζαν δε τους δικηγόρους, γιατί νόμιζαν πως είναι τρανς. Σαν να είχανε χολέρα δηλαδή. Κάποιοι που τα θεωρούν αυτονόητα για μας όμως δεν είναι.»

Η παρουσία ενός Σωματείου, το «αυτονόητο» όπως αναφέρεται παραπάνω, που έχει ως σκοπό ανάμεσα σε άλλους την διεκδίκηση των δικαιωμάτων των τρανς ατόμων κρίνεται ανεπιθύμητη. Τρεις φορές μέσα σε έναν χρόνο χρειάστηκε να μεταφερθούν τα γραφεία του ΣΥΔ κατά μήκος της Συγγρού για να βρουν την σημερινή τους θέση. Αυτός ο χώρος υφίσταται μόνο αν οι τρανς γυναίκες επιτελούν τον ρόλο που τους έχει διανεμηθεί με βάση το σενάριο της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας, δηλαδή εμφανίζονται εκεί ως εργάτριες του σεξ. Οποιαδήποτε άλλη επιτέλεση που ξεφεύγει από το παραπάνω κανονιστικό πρότυπο δεν «χωράει» πάρα μόνο αν διεκδικήσει την παρουσία της, όπως και συνέβη άλλωστε με τα γραφεία του ΣΥΔ.

Τηλεοπτικές εκπομπές

«Η σημασία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στον μοντέρνο κόσμο είναι αναμφισβήτητη.

Για ορισμένα τμήματα της κοινωνίας, τουλάχιστον, τα ΜΜΕ έχουν σε μεγάλο βαθμό αντικαταστήσει παλιότερους θεσμούς (όπως την Εκκλησία ή τα εργατικά συνδικάτα) ως πρωταρχική πηγή κατανόησης του κόσμου. Αφού λοιπόν οι διάφοροι Λόγοι κατέχουν ζωτικό ρόλο στην σύσταση της πραγματικότητας των ανθρώπων, οι συνέπειες της δύναμης και της επιρροής του Λόγου των ΜΜΕ είναι σαφείς.»¹¹⁶

¹¹⁶ Mary Talbot, «*Media Discourse: Representation and Interaction*», Edinburgh: Ediburgh University Press Ltd, 2007 , p.3.

Μέσα από τις συνεντεύξεις αλλά και από την έρευνα στον διαδικτυο αναδύθηκε ένας επιπλέον χώρος, αυτός των τηλεοπτικών εκπομπών. Αν λοιπόν η Άρεντ υπογραμμίζει ότι ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης υπάρχει μόνο όταν πραγματώνεται μέσα από την επιτέλεση των πράξεων ή την εκφορά των λέξεων¹¹⁷ τότε αυτές οι εκπομπές αποτελούν κομμάτι αυτού του χώρου και μάλιστα, σύμφωνα με την Talbot, με αρκετά αυξημένη επιρροή στις μοντέρνες κοινωνίες. Η Εύη λοιπόν απαντώντας στην ερώτηση περί ορατότητας των τρανς γυναικών αναφέρεται εκτενώς στις τηλεοπτικές εκπομπές, «κουτσομπολίστικες» ή «τύπου Θεοδωράκη» ή βραδινές trash-tv¹¹⁸ εκπομπές, όπου «συνήθως» προβάλλονται οι ζωές τους.

«Η ορατότητα των τρανς ατόμων στην Ελλάδα. Χάλια. Χάλια. Δικαιούμαστε ως τρανς να μιλάμε μόνο ως ατομικότητες, μόνο ως εξαιρέσεις. Όχι ως ένας άνθρωπος που τυχαίνει να είναι τρανς. Όχι. Είναι οι τρανς που είναι τελείως διαφορετικοί. Συνήθως είναι σε εκπομπές κουτσομπολίστικες ή σε εκπομπές τύπου Θεοδωράκη, όπου υπάρχει και αντίλογος. Ο αντίλογος είναι απαράδεκτο, γιατί έχεις έναν άνθρωπο που σου λέει είμαι αυτό και υπάρχει και αντίλογος. Αντίλογος σε τι; Σε αυτό; Αντίλογος στο ότι δικαιούμαι να υπάρχω.»

Αυτός ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης, όπως η ίδια εξηγεί, «χωράει» τις τρανς γυναίκες μόνο σε ένα πλαίσιο που επιβεβαιώνει την κυρίαρχη έμφυλη τάξη. Παράγονται έτσι μέσω της διαρκούς σύγκρισης με την νόρμα τα περισσότερο και τα λιγότερο «ανθρώπινα» υποκείμενα, τα «κανονικά» και τα λιγότερο ή μη «κανονικά». Τα υποκείμενα των οποίων η βιωμένη εμπειρία δεν «αρκεί», αλλά μπορεί και «πρέπει» να ακούγεται «αντίλογος», έτσι ώστε να αναδειχθεί ξανά η κυρίαρχη νόρμα.

Η Εύη στην συνέχεια της κουβέντας σχολιάζοντας τον τρόπο που τίθενται οι ερωτήσεις στην εκπομπή «Πρωταγωνιστές» του Σταύρου Θεοδωράκη λέει χαρακτηριστικά

«Είναι σε φάση «είμαι λεσβία» και ίδια βαρύτητα με την γνώμη της λεσβίας που λέει είμαι λεσβία έχει μια παρέα από άντρες που τους ρωτάνε έναν έναν και λένε ότι «εγώ άμα ήτανε η αδελφή μου λεσβία θα την σκότωνα». Χωρίς να το καταδικάζει κανείς, έτσι; Σαν ισότιμη αντίθετη άποψη. Ή στα τρανς άτομα, ρωτάει την Μπάρμπι μια κοπελιά από το πεζοδρόμιο «πότε κατάλαβες ότι είσαι πούστης;». Είναι τόσο χαζή αυτή η ερώτηση, ότι και αν απαντήσει. Αν απαντήσει η άλλη «δεν είμαι πούστης. Πώς μιλάς έτσι;» κερδίζει ο Θεοδωράκης. Αν απαντήσει «είμαι

¹¹⁷ Χάννα Άρεντ, όπ.π., σ.273.

¹¹⁸ Άννη Σιμάτη, όπ.π., σ.

πούστης από τότε», κερδίζει ο Θεοδωράκης. Είναι σαν αυτό που μας ρωτάγανε στο λύκειο «το ξέρει η μάνα σου ότι είσαι πούστης;». Και η απάντηση είναι είτε «ναι» οπότε σε κοροϊδεύουνε είτε «όχι, όχι», οπότε σε κοροϊδεύουνε.»

Δημιουργείται λοιπόν ένας χώρος δημόσιας εμφάνισης όπου η παρουσία των τρανς γυναικών κρίνεται απαραίτητη «κάθε φορά που θέλει να κάνει ο Θεοδωράκης εκπομπή καλούνε όλες εμάς. Ξέρουμε δηλαδή πότε θα κάνει εκπομπή, γιατί μας καλούνε», αναφέρει η ίδια. Η θέση όμως σ' αυτές τις εκπομπές προϋποθέτει το υποκείμενο να απομακρυνθεί από την εαυτή του, αφού καλείται να αποκριθεί σε προσφωνήσεις που δεν το περιλαμβάνουν ενώ παράλληλα η υποκειμενική του εμπειρία υποβιβάζεται.

Διαμορφώνονται κατ' αυτόν τον τρόπο, σύμφωνα με την Βαρίκα¹¹⁹, «συγκεκριμένες θέσεις για τα δρώντα υποκείμενα, εκεί όπου τα τοποθετεί μια προκατασκευασμένη και κανονιστική αντίληψη της «κοινωνίας»», της οποίας στόχος αποτελεί η διατήρηση της εγκυρότητας και η σταθερή αναπαραγωγή της έμφυλης κανονικότητας. Τι γίνεται όμως όταν τα υποκείμενα εμφανίζονται με τρόπους που διαταράσσουν την έμφυλη τάξη; Η Εύη αναφέρεται στην εμφάνιση της Μπέττυς Βακαλίδου στην μεσημεριανή εκπομπή «Φώτης και Μαρία live» για την οποία το κανάλι που προβλήθηκε κλίθηκε από το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης να καταβάλει 30.000 ευρώ πρόστιμο,

«Και όταν βγήκε η Μπέττυ πριν τέσσερα χρόνια, όχι πριν πέντε και μίλησε ωραιότατα στον Φώτη και την Μαρία. Μίλησε αξιοπρεπέστατα. Αξιοπρεπέστατα, τι θα πει κι αυτό τώρα; Αλλά είπε την γνώμη της και ήτανε φανταστική. Το ΕΣΡ έβαλε πρόστιμο, γιατί δεν γίνεται σε ώρα που μπορούν να δουν τα παιδιά μας να παρουσιάζεται μια τρανς γυναίκα ως όχι φρικιό. Οπότε αυτόματα αν δεν διατίθεται να είσαι φρικιό δεν μπορείς να είσαι στον δημόσιο χώρο, στον δημόσιο λόγο, γιατί τρως ποινικοποίηση.»

Το κείμενο που δημοσιεύτηκε πριν την επίσημη απόφαση του ΕΣΡ έγραφε αναφερόμενο στους λόγους για τους οποίους θα έπρεπε να επιβληθεί ποινή στην συγκεκριμένη εκπομπή,

«Αυτή η εκτενής παρουσίαση του συγκεκριμένου θέματος και η προβολή των «τρανσέξουαλ» ως φυσιολογικών ατόμων που ενσωματώνονται ομαλά στην κοινωνία μέσα από ένα μαζικό μέσο επικοινωνίας (την τηλεόραση) και ώρα απογευματινή που οι τηλεθεατές, ανήλικοι και μη, παρακολουθούν αμέριμνοι και ανυποψίαστοι για τη μετάδοση τέτοιου είδους σύνθετων και περίπλοκων από

¹¹⁹ Ελένη Βαρίκα, « Για μια Πολιτική Γραμματική του Φύλου», Αθήνα : ΠΛΕΘΡΟΝ, 2009, σ. 85.

οργανικής, κοινωνικής και ηθικής πλευράς θεμάτων θα μπορούσε να επιδράσει αρνητικά στη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους.»

Το παραπάνω κείμενο περιγράφει ξεκάθαρα την λειτουργία της νόρμας. Αυτό λοιπόν που «τιμωρείται» δεν είναι η προβολή των τρανς γυναικών καθεαυτή, αλλά η αντιμετώπισή τους ως «φυσιολογικά άτομα». Στην περίπτωση αυτή η ισχύουσα έμφυλη κανονικότητα καταργείται, η προβολή της Μπέττυς ως «κανονικού» ανθρώπου υπερβαίνει το σαφές όριο που διαχωρίζει το «σωστά» εμφυλοποιημένα υποκείμενα με τα «λάθος» αποδομώντας την καταστατική συνθήκη πάνω στην οποία χτίζεται η έμφυλη νόρμα. Αυτό εξάλλου εξηγεί και την επιλογή της συγκεκριμένης εκπομπής από το ΕΣΡ ανάμεσα σε όλες αυτές που ανά καιρούς έχουν εμφανιστεί τρανς γυναίκες την ίδια ακριβώς μεσημεριανή ώρα.

Το παραπάνω κείμενο τροποποιήθηκε αρκετά μετά από την διαμαρτυρία που έλαβε χώρα έξω από το κτίριο του ΕΣΡ και την συνάντηση των μελών του Συμβουλίου με εκπροσώπους της ΛΟΑΤΚ κοινότητας. Έτσι η τελική απόφαση για την επιβολή του προστίμου επικεντρώθηκε στην ώρα όπου έλαβε χώρα η προβολή κάποιων βίαιων σκηνών οι οποίες θεωρήθηκαν ακατάλληλες για ανήλικα άτομα τα οποία μπορεί να παρακολουθούσαν την συγκεκριμένη εκπομπή

«Ανεξαρτήτως τούτων η προβολή αυτού του βιαιού συμβάντος (σ.σ. απόπειρα δολοφονίας μίας τραβεστί, όταν ο σύντροφός της μαθαίνει για εκείνη, στην σειρά 4 του Χ. Παπακαλιάτη) εναντίον προσώπου το οποίο είχε πρόβλημα προσδιορισμού φύλου κατέστησε την εκπομπή εκτός των ορίων που επιβάλει η προαναφερθείσα διάταξη του Συντάγματος από την οποία αξιώνεται ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου και η προστασία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας.»¹²⁰

Η παρουσία μιας τρανς γυναίκας η οποία δεν εμπίπτει στο κανονιστικό πρότυπο της έμφυλης κανονικότητας, δηλαδή δεν εμφανίζεται ως «φρικό», επιφέρει κυρωτικές συνέπειες σ' αυτούς που της δώσανε τον «χώρο». Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι διαμορφώνονται πεδία ορατότητας για τις τρανς γυναίκες που ως κύριο σκοπό έχουν να ελέγξουν και να επιτηρήσουν τα «εκτός» της νόρμας υποκείμενα μέσω των περιορισμών που αναφέρθηκαν παραπάνω.

¹²⁰ Μέρος της απόφασης περιλαμβάνεται στο ρεπορτάζ «Τα Επτά Θανάσιμα Αμαρτήματα του ΕΣΡ» του Θέμη Κατσαγιάννη, το οποίο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό 10% στο τεύχος 29. Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα του περιοδικού: <http://www.10percent.gr/periodiko/teychos29/1836-2010-06-20-09-15-32.html>

Σ' αυτό το σημείο είναι βασικό να επισημάνουμε ότι σε καμία περίπτωση αυτό δεν αφαιρεί από αυτές τις εμφανίσεις το μη-ελέγξιμο περίσσειμα νοήματος που παράγεται. Χαρακτηριστική είναι η αφήγηση της Αθηνάς η οποία περιγράφει την τεράστια ανακούφιση που ένιωσε όταν είδε την Τζένη Χειλουδάκη¹²¹ πρώτη φορά στην τηλεόραση και αναγνώρισε ένα κομμάτι της εαυτής της σ' αυτήν, «για εμένα ήταν είδωλο. Με τον δικό της τρόπο μου έδωσε τρομερή δύναμη. Τρομερή δύναμη. Πάνω στις εξάρσεις της, τις προσωπικές, έλεγε όμως και πραγματάκια πολύ καλά». Έτσι για την Αθηνά η εμφάνιση και μόνο μιας τρανς γυναίκας στην τηλεόραση, η οποία «έβαζε τον καθένα στην θέση του», διάνοιξε ένα πεδίο που μέχρι πριν παρέμενε αδιανόητο, μια έμφυλη δυνατότητα - πραγματικότητα που την «χωρούσε». Εξάλλου, όπως επισημαίνει η Μπάτλερ μέσα από την θεωρία της επιτελεστικότητας, τα υποκείμενα μπορούν κάθε φορά να οικειοποιηθούν τους λόγους που τα συνιστούν με μη-συμβατικούς ή μη- αναμενόμενους τρόπους και αυτή η διαρκής δυνατότητα της κοινωνικής ζωής συνιστά μια μόνιμη ρωγμή στην έμφυλη κανονικότητα.

Μέσα από την περίπτωση της Συγγρού και των διάφορων μεσημεριανών ή μεταμεσονύχτιων τηλεοπτικών εκπομπών, που αναφέρθηκαν παραπάνω, αναδεικνύεται η παραγωγική λειτουργία της έμφυλης νόρμας. Ένα σύνολο θέσεων που τοποθετούνται τα «ανυπάκουα» έμφυλα υποκείμενα και που σκοπό έχουν την επιβεβαίωση του κυρίαρχου διπολικού συστήματος έμφυλης ταξινόμησης. Έτσι είτε σεξουαλικοποιώντας πλήρως τα σώματα των τρανς γυναικών, είτε καθιστώντας τα ως «θέαμα» ανοιχτό σε οποιαδήποτε κριτική, σε κάθε περίπτωση αυτός ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης χωράει και παράλληλα διαμορφώνει πολύ συγκεκριμένες μορφές ορατότητας για τις τρανς γυναίκες.

3.Passability ή η δυνατότητα δημόσιας εμφάνισης

Ο όρος passability (δυνατότητα να «περνάς») χρησιμοποιείται εντός της κοινότητας των transgender ατόμων για να περιγράψει μια τρανς γυναίκα ή έναν τρανς άντρα, την οποία ή τον οποίο δεν το ξεχωρίζουν από την εμφάνιση ως τρανς άτομο. Κατά την διάρκεια των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε συχνά από τις ερωτηθείσες σε διαφορετικά κάθε φορά

¹²¹ Η Αθηνά αναφέρεται στο «γεγονός» που απασχόλησε αρκετά την ελληνική τηλεόραση και αφορά την σχέση μιας τρανς γυναίκας (Τζένη Χειλουδάκη) με έναν παντρεμένο εισαγγελέα. Από τον Δεκέμβριο του 1997 και για αρκετούς μήνες πολλές εκπομπές προσπαθούσαν να τοποθετήσουν την παραπάνω σχέση σε μια «ηθική» κλίμακα που ξεκινούσε από το «απαράδεκτο» και κατέληγε στο «ανώμαλο».

συγκείμενα αλλά παράλληλα αναδεικνύοντας μια ξεχωριστή κατηγορία δημόσιας εμφάνισης.

Η Εύη αναφέρθηκε εκτενώς στον συγκεκριμένο όρο επισημαίνοντας την εμπειρική-βιωματική του διάσταση,

«Εγώ έχω το προνόμιο να περνάω, το passing privilege, που σημαίνει ότι τώρα στην καθημερινότητά μου στον δρόμο αν με τσαντίζει κάποια συμπεριφορά είναι σεξισμός προς μια γυναίκα που παρουσιάζεται ως γυναίκα, πεσίματα, βλέμματα. [...] Το passability δεν είναι πολιτικός όρος, είναι βιωματικός. Δεν είναι προϋπόθεση για να είσαι τρανς, δεν το θέλουν όλες οι τρανς. Είναι το να μην σε ξεχωρίζουν από την εμφάνιση ως άτομο με, δεν ξέρω, με άλλο gender. Να μην μπορούν να καταλάβουν ότι έχεις κάνει transition, να μην μπορούν να καταλάβουν ότι δεν ξέρω. Να μην μπορούν να σου επιτεθούν με βάση την εμφάνισή σου ως τραβέλι. Αυτό. Όταν δεν μπορούν να τελειώσουν. Εμένα όταν με δούνε με την κοπέλα μου να φιλιέμαι κάποτε ήτανε ένα περίεργο αγόρι που φιλιότανε με μια κοπέλα. Τώρα είναι δυο λεσβίες. Οπότε το βρίσιμο που θα φάω είναι ως λεσβία. Αυτό είναι passing. Είναι privilege, δηλαδή οφείλουν να το αναγνωρίζουν τα άτομα που το έχουν ως privilege. Και βασικά τα cis άτομα το έχουν ήδη.»

Η ίδια αναγνωρίζει σ' αυτή την δυνατότητα να «περνάει» ένα προνόμιο το οποίο διευκολύνει, όσον αφορά την επικρατούσα τρανσφοβία, την παρουσία της στον χώρο. Δεν της επιτίθενται εξ αιτίας της τρανς ταυτότητας και αυτό της δίνει μια θέση διαφορετική από άλλες τρανς γυναίκες που δεν «περνάνε» στον ίδιο βαθμό. Έτσι οι ενοχλήσεις που δέχεται πια στον δρόμο είναι είτε λόγω σεξισμού είτε όταν καθίσταται ορατή η λεσβιακή ταυτότητα, όπως όταν φιλιέται με την φίλη της.

Βέβαια λίγο αργότερα στην συζήτηση η Εύη υπογραμμίζει ότι «ακόμα και αν περνάω όμως, ότι ο κόσμος είναι εχθρικός προς τρανς άτομα στο δρόμο δεν έχει φύγει για εμένα, δηλαδή αν δω οποιοδήποτε άτομο να φέρεται άσχημα σε ένα θηλυκό αγόρι ή σε ένα πολύ αρσενικό κορίτσι ή σε ένα άλλο τρανς άτομο, εγώ θα φρικάρω. Και φρικάρω». Αν και η ίδια δεν αντιμετωπίζει πια κάποιο πρόβλημα κατά την εμφάνισή της εξ αιτίας της τρανς ταυτότητας, η λεκτική και σωματική βία που δέχτηκε κατά την περίοδο του transition (μετάβασης) αλλά και αυτή που ασκείται σε άλλες τρανς γυναίκες έχουν αφήσει και συνεχώς αφήνουν τα σημάδια τους. Έτσι καθίσταται σαφές ότι όταν κάποια «περνάει» δεν σημαίνει ότι αυτομάτως τίθεται «εντός» της έμφυλης νόρμας σαν να ήταν εκεί από πάντα.

Εξάλλου οι διάφορες πειθαρχικές τεχνικές εγκαθίδρυσης της έμφυλης νόρμας, όπως η καταστολή στην οποία αναφέρεται η Εύη, λειτουργούν με παραδειγματικό τρόπο και σε πολλαπλά επίπεδα.

Η Αθηνά μιλάει για τον τρόπο που βιώνει την δυνατότητα να «περνάει» κατά την διάρκεια των μετακινήσεών της

«Στην κίνηση, στα μέσα μεταφοράς δεν έχω πρόβλημα. Δεν έχω πρόβλημα γιατί είχα πάντα θηλυκά χαρακτηριστικά. Επειδή είχα έντονη τριχοφυΐα μέχρι να κάνω laser προσπαθούσα να την καλύψω με make up, μόνο σ' αυτό το κομμάτι καταλάβαινε ο άλλος. Δεν είχα πρόβλημα όμως γιατί περνούσα, αν ρωτήσεις και άλλες κοπέλες υπάρχει αυτό που λέμε περνάς, το passability όπως λέγεται στα αγγλικά. Ως γυναίκα περνούσα άνετα. Ευτυχώς δηλαδή δεν είχα τέτοιο θέμα. Και τα χέρια είναι κομπλέ για το ύψος μου.»

Η Αθηνά μετακινείται χωρίς πρόβλημα στην πόλη, γιατί όπως αναφέρει η ίδια «περνάει». Όταν η έμφυλη νόρμα δεν διαταράσσεται με κάποιον ορατό τρόπο, ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης δεν υφίσταται τους περιορισμούς που αναλύθηκαν εκτενώς παραπάνω. Διαμορφώνεται έτσι μια άλλη πραγματικότητα για αυτές τις τρανς γυναίκες που η παρουσία τους στον δημόσιο χώρο δεν αμφισβητεί εμφανώς το κυρίαρχο διπολικό σύστημα έμφυλης ταξινόμησης.

Στην συνέχεια της συζήτησης περί ορατότητας η ίδια σημειώνει ότι «υπάρχουν και τρανς γυναίκες και τρανς άντρες που είναι ενταγμένοι μια χαρά στο κοινωνικό σύνολο, απλά δεν είναι ορατοί. Με την έννοια ότι δεν θέλουν και δικαίως ως ένα σημείο να είναι στιγματισμένοι». Ο «στιγματισμός», σύμφωνα με την Αθηνά, έρχεται μαζί με την ορατότητα της τρανς ταυτότητας. Καθίσταται λοιπόν σαφές ότι για να «είναι ενταγμένοι μια χαρά στο κοινωνικό σύνολο» οι τρανς άνθρωποι αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση να μην εμφανίζονται ως τρανς, δηλαδή να βρίσκονται, με όρους εξωτερικής εμφάνισης, «εντός» της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας.

Με βάση τις παραπάνω αναφορές παρατηρούμε ότι όταν η τρανς ταυτότητα δεν είναι ορατή διαμορφώνεται διαφορετικά η χωρική αντίληψη για τις τρανς γυναίκες. Αν λοιπόν η παρουσία των τρανς γυναικών δεν καταλαμβάνει τον χώρο της «κανονικής» έμφυλης επιτέλεσης δεν αποτελεί ιδιαίτερο πρόβλημα. Η συμμόρφωση, όχι πάντα ως εμπρόθετη δράση των ίδιων των υποκειμένων, στις επιταγές της έμφυλης κανονικότητας δημιουργεί χώρο. Εξάλλου είναι σαφές ότι ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης καθορίζεται

από την ανάγκη για ορατότητα της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας. Όσο πιο κοντά, με όρους εξωτερικής εμφάνισης στην προκειμένη περίπτωση, βρίσκεται κάποια σ' αυτήν τόσο πιο πολύ «χωράει».

Δ. Η ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΗ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΑΠΟ ΤΑ ΕΜΦΥΛΑ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΑ

*«Για την έμφυλη, τη σεξουαλική, και τη σωματική ελευθερία.
Για το δικαίωμα του κάθε ατόμου να υπάρξει.»¹²²*

«Εκεί που υπάρχει εξουσία, υπάρχει αντίσταση», γράφει ξεκάθαρα ο Φουκώ κάνοντας οποιοδήποτε κλειστό σχήμα αναπαράστασης του κοινωνικού να μοιάζει το λιγότερο ανεδαφικό και εξωπραγματικό. Αν λοιπόν παραπάνω αναλύσαμε τους τρόπους που η κυρίαρχη έμφυλη νόρμα επηρεάζει τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης των τρανς γυναικών, σ' αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τις αντιστάσεις που δημιουργούνται από τα ίδια τα έμφυλα υποκείμενα. Πώς «δίνουν χώρο στην εμφάνιση»¹²³ τους οι τρανς γυναίκες; Πώς διεκδικούν τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης και πώς φτιάχνουν «άλλους» χώρους; Πώς εν τέλει καθιστούν τις εαυτές τους ορατές ή «υπαρκτές», όπως γράφουν παραπάνω οι QueerTrans;

Είναι βασικό σ' αυτό το σημείο να αναφέρουμε ξανά ότι το σύνολο των τρανς γυναικών, που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις, έχουν κατά κάποιον τρόπο «αναλάβει» την τρανς ταυτότητα, με την έννοια της εμπρόθετης χρήσης της συγκεκριμένης ταυτότητας για την επίτευξη στόχων που αφορούν την άρση των υφιστάμενων αποκλεισμών. Όλες ανήκουν σε κάποια ομάδα ή συμμετέχουν με άλλους τρόπους στο ΛΟΑΤΚ κίνημα. Η Εύη αναφέρεται χαρακτηριστικά σε αυτή την διαδικασία «διεκδίκησης» της ταυτότητας από την εκάστοτε τρανς γυναίκα,

«Πολλά άτομα δεν έχουν καμία όρεξη να είναι τρανς για όλη τους την ζωή. Το τρανς είναι ταυτότητα, πρέπει να την διεκδικήσεις, εκτός από όταν στην φοράνε οι άλλοι «τραβέλι» ρε παιδάκι μου. Είναι ταυτότητα που πρέπει να την διεκδικήσεις.»

¹²² Από κείμενο της ομάδας QueerTrans με τίτλο «Με αφορμή τα γεγονότα στην Σερβία». Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα:
<http://queertrans.espinet.net/index.php?slab=slabid-8>

¹²³ Ο όρος αποτελεί μετάφραση του «spacing appearance», ο οποίος χρησιμοποιείται από την Αθανασίου στο “Dispossession: the performative in the political”, όπ.π., σ.194.

Θέτοντας λοιπόν το ζήτημα της διάκρισης της ταυτότητας ανάμεσα σε αυτήν που το ίδιο το υποκείμενο επιλέγει, αφού η ίδια χρησιμοποιεί τον όρο «διεκδικήσει» και σ' αυτήν που του αποδίδεται έξωθεν, η Εύη αναδεικνύει την ταυτότητα ως πολιτικό εργαλείο ή όπως αναφέρει η Μπάτλερ «ως ένα αναγκαίο σημείο στο τώρα για λόγους στρατηγικής»¹²⁴.

Έτσι εκκινώντας από την τρανς ταυτότητα, τα συνεντευξιαζόμενα υποκείμενα καθώς και οι διάφορες ομάδες που ασχολούνται με το συγκεκριμένο θέμα διεκδικούν ένα σύνολο από αλλαγές και διευθετήσεις που αφορούν την ορατότητα των τρανς ατόμων. Σε κείμενο της ομάδας QueerTrans με τίτλο «Για τις κοινότητες και τα κινήματα» που παρουσιάστηκε κατά την διάρκεια της ομώνυμης συζήτησης στο «What Queer Fest» τον Νοέμβριο του 2012 διαβάζουμε,

«Θέλουμε να υπάρξει τρανς κοινότητα και πέρα από ορισμένες περιχαρακωμένες κοινωνικά καταστάσεις της Συγγρού. Θέλουμε να υπάρχει η τρανς κοινότητα στις συνοικίες αλλά και στην επαρχία. Θέλουμε οι τρανς άνθρωποι να μπορούμε να υπάρχουμε παντού και πολύ πέρα από τα αρνητικά στερεότυπα μιας δήθεν ταύτισης μας με το αγοραίο σεξ ή την ψυχοπαθολογία. Θέλουμε να έχουμε παρουσία σε όλους τους χώρους κοινωνικούς, εργασιακούς, κινηματικούς κλπ και να μπορούμε να είμαστε out σε όλους τους χώρους αυτούς χωρίς να αντιμετωπιζόμαστε με προκατάληψη.»¹²⁵

Τα άτομα της ομάδας κάνουν λόγο για την σημασία της παρουσίας τους στον χώρο και για την επιθυμία τους να εμφανίζονται παντού χωρίς περιορισμούς και έξω από τις στερεοτυπικές αναπαραστάσεις που η κυρίαρχη έμφυλη κανονικότητα επιφυλάσσει για αυτά.

Παρόμοια, η Ελένη στην συζήτηση αναφέρεται κι αυτή με την σειρά της σ' αυτό το «παντού»,

«Με νοιάζει πολύ το παντού. Ή με νοιάζουν οι όχι τόσο αναμενόμενα φιλικόι χώροι. Με νοιάζει αυτό. Με νοιάζει γιατί ξέρω και με εμπιστεύομαι ότι μπορώ να το διεκδικήσω και εκεί. Δεν με βάζω σ' αυτή την διαδικασία, δηλαδή για να πάω κάπου πρέπει να είναι έτσι ή μετά για να πάω κάπου αλλού πρέπει να σιγουρευτώ ότι είναι πάλι έτσι, αλλιώς δεν πάω. Όχι. Δε με βάζω καθόλου σ' αυτήν την διαδικασία. Περισσότερο με έβαζα πριν το transition παρά μετά.»

¹²⁴ Τζούντιθ Μπάτλερ, «Από-μίμηση και έμφυλη ανυπακοή», όπ.π., σ.230.

¹²⁵ Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα της ομάδας: <http://queertrans.espiv.net/index.php?slab=slabid-8>

Η a priori δυνατότητα εμφάνισης «παντού» αποτελεί κομβικό σημείο στις διεκδικήσεις της τρανς κοινότητας. Μια εμφάνιση που δεν θα εξαρτάται από τους όρους που η κυρίαρχη έμφυλη νόρμα έχει επιβάλλει στις τρανς γυναίκες αλλά θα ορίζεται από τα ίδια τα υποκείμενα. Στο ίδιο πλαίσιο, η Αθηνά σημειώνει ότι «οι χώροι μας πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ότι είναι δικοί μας και ότι είμαστε γεννημένοι να ζούμε ελεύθεροι. Απλά θέλει λίγο δουλειά».

Από τις αφηγήσεις των συνεντευξιζόμενων γίνεται κατανοητό ότι αντιλαμβάνονται τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης ως ένα πεδίο διαπραγμάτευσης και όχι ως ένα σύνολο προκαθορισμένων θέσεων, οι οποίες δεν επιδέχονται καμία αλλαγή. Η Ελένη μιλάει για «διεκδίκηση» και η Αθηνά για την «δουλειά» που χρειάζεται να γίνει ώστε να αρθούν οι χωρικοί και όχι μόνο αποκλεισμοί που βιώνουν οι τρανς γυναίκες. Με την χρήση αυτών των όρων όπως και του όρου «ταυτότητα» ή «δικαίωμα», οι συνεντευξιζόμενες εισάγουν στην συζήτηση την εμπρόθετη δράση των υποκειμένων που διεκδικούν τον χώρο τους, «αναλαμβάνουν» την ταυτότητά τους και κερδίζουν σύμμαχες. Εισάγουν θα λέγαμε στην συζήτηση την πολιτική, με την έννοια της διαπραγμάτευσης των κοινωνικών σχέσεων. Εξάλλου η συνεχής ανάγκη για «διεκδίκηση» - «δουλειά», η οποία περιγράφεται σαφώς παραπάνω, προσδίδει στον όρο δικαίωμα μια κινητικότητα. Δεν είναι πια το «κεκτημένο» δικαίωμα για το οποίο κάνουν λόγο οι διάφορες ανθρωπιστικές οργανώσεις αλλά αποτελεί πεδίο διαπραγμάτευσης και αγώνων με στόχο πάντα την «ελευσόμενη δημοκρατία», όπως αναφέρεται σ' αυτήν ο γάλλος φιλόσοφος Ζακ Ντερντά.

Μέσα λοιπόν από τις συνεντεύξεις και την επιτόπια έρευνα προέκυψε ένα σύνολο στρατηγικών, ατομικών και συλλογικών, τις οποίες εφαρμόζουν τα υποκείμενα. Στρατηγικές που ως στόχο έχουν να άρουν τους διαχωρισμούς μεταξύ των «κανονικά» εμφυλοποιημένων σωμάτων και των «περιττών» σωμάτων και να καταστήσουν την παρουσία των τρανς ατόμων διανοητή και άρα δυνατή. Έτσι είτε παρεμβαίνοντας σε χώρους που ήδη υπάρχουν είτε διαμορφώνοντας τους δικούς τους χώρους οι τρανς γυναίκες που συναντήσαμε διεκδικούν έναν χώρο δημόσιας εμφάνισης.

1. Παρεμβαίνοντας στιγμιαία στον χώρο δημόσιας εμφάνισης

Σε συνέντευξη που έδωσε στο περιοδικό 10% η Μπέττυ Βακαλίδου αναφέρεται στα πράγματα που θέλει να κάνει ώστε να διευρυνθεί ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης των τρανς γυναικών,

«Θέλω να παίξω και στο θέατρο, θέλω να κάνω τα πάντα. Όχι για ν' αποδείξω κάτι στον εαυτό μου. Ό,τι ήταν ν' αποδείξω, το απέδειξα. Μου αρέσει όμως να φαίνεται ότι μια τραβεστί μπορεί να κάνει πράγματα. Ότι δεν είναι μόνο η Συγγρού, ότι δεν είναι μόνο αυτές οι τέσσερις-πέντε που βγαίνουν στις τηλεοράσεις και κανιβαλίζονται, ότι δεν είναι όλοι οι ομοφυλόφιλοι οι ντιντήδες που δείχνουν τα σίριαλ και οι παλιές ταινίες.»¹²⁶

Η ίδια κάνει λόγο για «αποδείξεις». Ως τρανς γυναίκα καλείται να «αποδείξει» την δυνατότητα της να υπάρχει με τρόπους που αμφισβητούν τις κυρίαρχες έμφυλες αναπαραστάσεις διεκδικώντας άλλες θέσεις στον χώρο της δημόσιας εμφάνισης. Έτσι η εμφάνιση της ίδιας σε μη αναμενόμενες θέσεις, μιλάει συγκεκριμένα για θέατρο, αποτελεί μια χειρονομία διάνοιξης της νόρμας. Η Μπέττυ αναγνωρίζει ξεκάθαρα την δυνατότητα αλλαγής της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας μέσω των εμπρόθετων δράσεων του εκάστοτε υποκειμένου.

Η Εύη κατά την διάρκεια της συνέντευξης μιλάει για τους τρόπους που η ίδια «έχει βρει» για να διεκδικεί την παρουσία της στον χώρο ως τρανς γυναίκα,

«Συνέχεια συζήτηση, όπου σταθείς και όπου βρεθείς και συμμαχίες από τα κάτω. Αυτό. Δεν έχω βρει κάτι άλλο. Και ούτε κι αυτό δουλεύει πάντα. [...] Για εμένα όποτε γνωρίζω έναν άνθρωπο μέσα σε πέντε λεπτά του λέω ότι είμαι τρανς. Και αυτό το κάνω πολιτικά. Ναι γιατί ξέρω ότι το passing privilege που έχω τους μπερδεύει και τους κάνει να ακούνε δυο πράγματα παραπάνω. Από όταν σε βλέπουνε και είσαι κατευθείαν τρανς και έρχονται επιθετικά. Αυτό. Και ακόμα και σε μια μεγάλη παρέα που δεν μπορώ να το πω σε όλους μόλις αρχίσει και ακούγεται σεξισμός και τρανσφοβία ή ομοφοβία, που πάντα πάντα πάντα ακόμα και σε διαλεγμένες παρέες, λέω «ξέρετε ότι είμαι τρανς, έτσι;». Οπότε παγώνει η συζήτηση και καμιά φορά είναι σε φάση «αυτά τα λένε από πριν όμως». Ωστε να προσέχουμε τι λέμε να μην είμαστε ο κανονικός μας εαυτός. Αυτό κάνω γενικά.»

Μέσα από την εμπρόθετη ανάδειξη της τρανς ταυτότητας και την συζήτηση γύρω από αυτήν η Εύη διαμορφώνει τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης. Η ίδια χρησιμοποιώντας εργαλειακά το δικό της «passing privilege» (προνόμιο να «περνάει») προσπαθεί να διεκδικήσει ορατότητα, να δηλώσει την ύπαρξή της και να δημιουργήσει «χώρο» γι' αυτήν. Η στρατηγική εκφορά του όρου τρανς από την ίδια ως αυτοπροσδιορισμός δημιουργεί μια

¹²⁶ Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται αναρτημένη στην ιστοσελίδα του περιοδικού: <http://www.10percent.gr/old/issues/200801/01.html>

ρωγμή, ένα σημείο αμφισβήτησης, στον χώρο της έμφυλης κανονικότητας, όπου οι τρανς γυναίκες είτε δεν «υπάρχουν» είτε υπάρχουν με πολύ συγκεκριμένους τρόπους όπως αναλύσαμε εκτενώς παραπάνω. Με το να δηλώνει την παρουσία της, να γίνεται δηλαδή ενεργητικά παρούσα, η Εύη καθιστά διανοητή την ύπαρξή της ενώ παράλληλα διευρύνει και τα όρια του ανθρωπίνως διανοητού.

Η ίδια δίνει έμφαση στην πολιτική διάσταση αυτής της χειρονομίας, αφού όπως αναφέρει το «κάνει πολιτικά», και επιπλέον υπογραμμίζει την διαρκή ανάγκη δημιουργίας «συμμαχιών από τα κάτω». Μάλιστα στα πλαίσια της προσπάθειας να δημιουργήσουν τέτοιες συμμαχίες, η QueerTrans, η ομάδα στην οποία συμμετέχει και η Εύη, οργάνωσαν και εξακολουθούν να οργανώνουν διάφορες συζητήσεις σε ανοιχτούς κοινωνικούς χώρους και σε στέκια που έχουν ως στόχο αρχικά την ενημέρωση του κόσμου για τα ζητήματα που αφορούν την τρανς κοινότητα και επιπλέον την ανάδειξη τυχών πολιτικών συμμαχιών. Έτσι η ίδια μιλώντας γι' αυτές τις συζητήσεις αναφέρει,

«μια άλλη κοπέλα το θέτει πολύ καλά όταν λέει ότι «πηγαίνουμε πάντα σ' αυτές τις συζητήσεις για να φάμε bullying συνειδητά», να φάμε τρανσφοβία, να φάμε την άγνοια του καθενός, να αρχίσει να μας λέει «δηλαδή εσύ είσαι άντρας και έγινες γυναίκα και τα έκοψες». Και αυτό. Πας εκεί για να του πεις ότι δεν είναι ακριβώς έτσι. Και να σου πει «γιατί δεν είναι έτσι, αφού έτσι είναι η πραγματικότητα. Και πας κόντρα στην αλήθεια και στην λογική». Πάντα υπάρχουν τέτοια.»

Με άλλα λόγια τα άτομα της ομάδας QueerTrans μέσω αυτών των συζητήσεων διεκδικούν την παρουσία τους στον χώρο όπως αυτά την επιθυμούν. Μιλώντας τα ίδια για τις εαυτές τους ή τους εαυτούς τους και ορίζοντας τους όρους διεξαγωγής του διαλόγου, πράγμα που όπως είδαμε παραπάνω δεν συμβαίνει συχνά στον δημόσιο διάλογο για τις τρανς γυναίκες, παρεμβαίνουν στον ήδη υπάρχον χώρο μεταμορφώνοντάς τον.

Βέβαια ως ατομική ή συλλογική πρακτική, η ανάδειξη της τρανς ταυτότητας από τις ίδιες ως πολιτικό εργαλείο δεν συμβαίνει χωρίς κόστος. Όπως και η Εύη παραπάνω έτσι και η Ελένη αναφέρεται στις δυσκολίες που προκύπτουν και που χρειάζεται να διαχειριστεί από αυτήν την έκθεση,

«Ένα κόστος του ότι θα πεις ανοιχτά ότι είσαι τρανς είναι ότι θα ακούσεις την βλακεία του καθενός και της καθεμιάς απλά επειδή το λες ανοιχτά και άρα αφού το λες ανοιχτά τώρα εμείς μπορούμε να πούμε ότι θέλουμε. Το μοιραζόμαστε τώρα. Το ζούμε μαζί.»

Στο ίδιο πλαίσιο διεκδίκησης ορατότητας για τους τρανς ανθρώπους, το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών διοργανώνει τα τελευταία πέντε χρόνια στο Πνευματικό Κέντρο του Δήμου Αθηναίων διημερίδα αφιερωμένη στην Διεθνή Ημέρα Τρανς Μνήμης¹²⁷. Μέσα από ένα σύνολο ομιλιών, συζητήσεων και προβολών που ως κοινό στόχο έχουν την ανάδειξη των ζητημάτων που αντιμετωπίζει η τρανς κοινότητα στην Ελλάδα τα μέλη του ΣΥΔ επαναδιαπραγματεύονται τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης. Η πρόεδρος του ΣΥΔ αναφερόμενη στο συγκεκριμένο διήμερο σε συνέντευξη που έδωσε στο περιοδικό «ΚΟΚΚΙΝΟ» σημειώνει,

«η Παγκόσμια Ημέρα Μνήμης Διεμφυλικών είναι μια ευκαιρία, πέραν του να τιμήσουμε όσα τρανς άτομα έχασαν λόγω του παράλογου τρανσφοβικού μίσους τη ζωή τους σε όλο τον κόσμο ή έχουν υπάρξει θύματα επιθέσεων μίσους, να αναδείξουμε την τρανς ατζέντα.»¹²⁸

Το διήμερο κλείνει κάθε χρόνο με μία πορεία προς την βουλή η οποία πραγματοποιείται «χωρίς συνθήματα και πανό, με κεριά, σε μνήμη όσων τρανς ανθρώπων υπήρξαν θύματα του τρανσφοβικού μίσους σε όλον τον κόσμο»¹²⁹, όπως αναφέρεται στο δελτίο τύπου του ΣΥΔ.

Το ΣΥΔ επιλέγει για να πραγματοποιήσει το διήμερο ένα κεντρικό δημόσιο κτήριο και μια πορεία που διασχίζει τους κεντρικούς δρόμους της πόλης για να καταλήξει στην Βουλή. Αυτές τις δύο ημέρες η εμφάνιση των τρανς ατόμων λαμβάνει χώρα και χώρο σε «μη αναμενόμενα» μέρη, εκεί δηλαδή που η κυρίαρχη έμφυλη νόρμα τοποθετεί «κανονικά» και ταυτόχρονα «κανονικοποιητικά» τα έμφυλα υποκείμενα που την επιβεβαιώνουν. Μάλιστα η παρουσία τους εκεί τις συγκεκριμένες μέρες εκκινεί από μια προσπάθεια αρχικά να διατηρήσουν αναλλοίωτη την μνήμη των θυμάτων της τρανσφοβίας, δηλαδή των τρανς ατόμων που τα «εξαφάνισαν». Έτσι τα μέλη του ΣΥΔ «δίνοντας χώρο» στα «εξαφανισμένα» μέλη της κοινότητάς τους και διεκδικώντας τον χώρο της δημόσιας εμφάνισής τους στο τώρα, υπονομεύουν την δυνατότητα παντελούς εξαφάνισης που φέρει η κυρίαρχη έμφυλη νόρμα. Αν λοιπόν κάποια τρανς άτομα δολοφονήθηκαν εξ αιτίας της

¹²⁷ Η Διεθνής Ημέρα Τρανς Μνήμης προτάθηκε από την τρανς σύμβουλο (advocate) Gwendolyn Ann Smith προς τιμή της μνήμης της τρανς γυναίκας, Rita Hester, η οποία δολοφονήθηκε το 1998 στο Άλστον της Μασαχουσέτης.

¹²⁸ Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται αναρτημένη στην ιστοσελίδα του περιοδικού: <http://kokkino.org/2012-04-26-23-18-42/#more-2672>

¹²⁹ Ολόκληρο το δελτίο τύπου βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα του ΣΥΔ: <http://www.transgender-association.gr/>

εμφάνισης τους, της εξωτερικής και παράλληλα της δημόσιας, κάποια άλλα τρανς άτομα διατηρούν την μνήμη τους ζωντανή με την παρουσία τους στον δημόσιο χώρο.

Η ορατότητα των τρανς γυναικών αναδεικνύεται ως ένα πεδίο όπου υπόκειται στην πολιτική διαπραγμάτευση και στην εμπρόθετη δράση των υποκειμένων. Στο πλαίσιο αυτό η οργάνωση πορειών ή συγκεντρώσεων σε διαφορετικά σημεία της πόλης αποτελεί ένα πάγιο μέσο που χρησιμοποιείται από τα ΛΟΑΤ κινήματα, μια συλλογική πολιτική δράση που διαμορφώνει τον δικό της προσωρινό χώρο εμφάνισης για αυτές και αυτούς που δεν εμπίπτουν στην κυρίαρχη έμφυλη νόρμα. Έτσι και η ομάδα QueerTrans μετά από τις δυο τρανσφοβικές επιθέσεις σε μικρό χρονικό διάστημα που έγιναν στην γειτονιά των Εξαρχείων αποφάσισε να οργανώσει μια συγκέντρωση στην πλατεία καλώντας όλες τις πολιτικές ομάδες που βρίσκονται στην περιοχή και διάφορες ΛΟΑΤΚ ομάδες να συμμετάσχουν. Στο κείμενο που μοιράστηκε κατά την διάρκεια της συγκέντρωσης διαβάζουμε,

«Σε ποι@ ανήκουν οι πλατείες; Αν όχι σε όλ@ τότε δεν ανήκουν πουθενά. Οι συνελεύσεις της ομάδας γίνονται στο Φεμινιστικό Κέντρο. Δίπλα στην πλατεία. Βρισκόμαστε στην πλατεία minimum μία φορά την εβδομάδα. Κάποια μέλη της ομάδας μένουν στα Εξάρχεια. Δεν θέλουμε να κινδυνεύουμε, δεν θέλουμε να φοβόμαστε, δεν θέλουμε να κρυβόμαστε.»¹³⁰

Στο κείμενο τίθεται ξεκάθαρα το ζήτημα του χώρου. Μέσα από την ερώτηση «σε ποι@ ανήκουν οι πλατείες;» και την απάντηση που την συνοδεύει, τα άτομα της ομάδας QueerTrans υπονομεύουν την θέση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας που θέλει τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης να ανήκει κατά κύρια βάση στα «κανονικά» εμφυλοποιημένα υποκείμενα.

Παράλληλα η ομάδα QueerTrans θέτει το ζήτημα της ορατότητας των τρανς ατόμων. Ακόμα και αν κάποια τρανς άτομα μένουν ή κινούνται στα Εξάρχεια αυτό δεν σημαίνει σε καμία περίπτωση ότι είναι ορατά. Όταν η παρουσία συνοδεύεται από αίσθηση κινδύνου ή από ανάγκη αποσιώπησης της τρανς ταυτότητας, τότε ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης δεν υφίσταται πραγματικά για τα τρανς άτομα. Εξάλλου ο Gordon γράφει ξεκάθαρα ότι «χωρίς ορατότητα, όλες οι συγκρούσεις είναι άνευ νοήματος»¹³¹. Μέσα λοιπόν από αυτή την συγκέντρωση στην πλατεία των Εξαρχείων, στο κέντρο δηλαδή της

¹³⁰ Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται δημοσιευμένο στην ιστοσελίδα της ομάδας: <https://queertrans.espiv.net/>

¹³¹ Neve Gordon, ό.π., σ.137.

περιοχής, η ομάδα QueerTrans επιδιώκει να καταστήσει ορατή την τρανς ταυτότητα. Αυτό καθίσταται σαφές και από τα διάφορα συνθήματα που φωνάχτηκαν από τα μέλη της ομάδας αλλά και από διαδηλώτριες και διαδηλωτές που συμμετείχαν στην συγκέντρωση:

«Λευτέρη, Λευτέρη, Λευτέρη, η κλειτορίδα σου με έκανε ξεφτέρι»

«Τράβα μπρος και μη σε μέλει, σε γουστάρουμε τραβέλι»

«Ανοιχτά σχολεία δίχως τρανσφοβία, θέλουμε τρανς άτομα στα διπλανά θρανία»

Σε μερικές περιπτώσεις μάλιστα η διεκδίκηση της δυνατότητας εμφάνισης στον δημόσιο χώρο απαιτεί την χρήση πιο βίαιων μέσων από αυτά που έχουν αναφερθεί μέχρι τώρα. Η Εύη κατά την διάρκεια της συζήτησης αναφέρεται σε ένα περιστατικό που έλαβε χώρα στην ίδια πλατεία,

«Μετά την εκδήλωση, κρατούσαμε το μπαρ του στεκιού και αρχίσανε να βρίζουνε ένα πολύ θηλυκό αγόρι, που είναι στην ομάδα, στην πλατεία. Έγινε χαμός και τους απειλούσανε. Παρατήσαμε ότι κάναμε, πήραμε δυο καδρόνια, από ένα η καθεμιά, και πήγαμε και τους είπαμε «παιδιά τι γίνετε, δεν μπορεί να περάσει ένα τρανς άτομο από την πλατεία χωρίς να πέσει βρισίδι. Πώς την είδατε;». Και έγινε χαμός. Μια τύπισσα άρχισε και τους υπερασπιζότανε. Τέλος πάντων έγινε ένας χαμός πάλι, μικρός.»

Η χρήση βίας κρίνεται απαραίτητη σε ορισμένες καταστάσεις για την αντιμετώπιση των διαφόρων καθημερινών επιθέσεων. Στην προκειμένη περίπτωση τα καδρόνια, που δεν χρησιμοποιήθηκαν όπως μας πληροφόρησε η Εύη, ήρθαν να απαντήσουν σε μια πρωταρχική και μόνιμη απειλή εξαφάνισης.

Καθιστώντας τις εαυτές τους ορατές σε μη αναμενόμενους χώρους οι τρανς γυναίκες διαρρηγνύουν τους έμφυλους αποκλεισμούς, τα «εντός» και «εκτός» της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας. Η εμπρόθετη εκφορά του όρου τρανς, η διοργάνωση συγκεντρώσεων και συζητήσεων για την ανάδειξη των διαφόρων ζητημάτων που αφορούν της τρανς κοινότητα στην Αθήνα, η εκδήλωση που οργανώνεται με αφορμή την Ημέρα Μνήμης των διεμφυλικών ατόμων, αποτελούν μερικές από τις συλλογικές ή ατομικές πρακτικές που εφαρμόζονται και έχουν ως σκοπό την διεκδίκηση ενός χώρου δημόσιας εμφάνισης. Αν λοιπόν το συγκεκριμένο κεφάλαιο επικεντρώθηκε στους στιγμιαίους και σημειακούς τρόπους παρέμβασης στο επόμενο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με την δημιουργία «μόνιμων» χώρων δημόσιας εμφάνισης.

2. Παράγοντας τους «δικούς» τους χώρους

«...μια γυναίκα χρειάζεται λεφτά και ένα δικό της δωμάτιο αν πρόκειται να γράψει.»¹³²

Το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί κομμάτι μιας ολόκληρης διάλεξης με τίτλο «Ένα δικό σου δωμάτιο» που έδωσε η Βιρτζίνια Γούλφ στα τέλη του 1928. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι για να μπορέσει να υπάρξει μια γυναίκα ως συγγραφέας απαιτείται αρχικά ένας χώρος εντοπισμού της συγκεκριμένης ταυτότητας. Ένας χώρος στον οποίο η ίδια η συγγραφέας θα δύναται να σκεφτεί την εαυτή της μ' αυτούς τους όρους αλλά και ένας χώρος ως όριο και σημείο επαναπροσδιορισμού της σχέση της με τους άλλους, δηλαδή με τον έξω κόσμο. Με την ίδια επιτακτικότητα, που θέτει το ζήτημα της ύπαρξης ενός χώρου η Βιρτζίνια Γούλφ παραπάνω, αναδύεται και από τις συνεντευξιαζόμενες η ανάγκη δημιουργίας δημόσιων χώρων από τρανς άτομα και για τρανς άτομα. Από στρατηγική διεκδίκησης ορατότητας ως βασική προϋπόθεση για την συγκρότηση της ίδιας της τρανς κοινότητας αυτοί οι χώροι αποτελούν ουσιαστικά πεδία διαπραγμάτευσης και υποκειμενοποίησης των τρανς γυναικών.

Δύο από τους βασικούς χώρους που λειτουργούν τα τελευταία χρόνια στην Αθήνα είναι το Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, του οποίου τα πρόσφατα αποκτημένα γραφεία βρίσκονται στην ευρύτερη περιοχή της Συγγρού, και η ομάδα QueerTrans, η οποία στεγάζεται στο Φεμινιστικό Κέντρο στην περιοχή των Εξαρχείων. Η Μαρίνα Γαλανού, νυν πρόεδρος του ΣΥΔ και ιδρυτικό μέλος, σε συνέντευξη που έδωσε στον διαδικτυακό ραδιοφωνικό σταθμό «MYCY.radio» εκθέτει τους λόγους που κατέστησαν την ίδρυση του Σωματείου μείζονος σημασίας για την τρανς κοινότητα,

«Το ΣΥΔ δημιουργήθηκε τον Μάιο του 2010 ερχόμενο να καλύψει ένα κενό καθώς δεν υπήρχε μια οργάνωση που να εξειδικεύετε στα τρανς θέματα, για να διεκδικήσει ισότητα για τους τρανς ανθρώπους, να οργανώσει δομές αλληλεγγύης εντός της τρανς κοινότητας, να βάλει τα τρανς θέματα στο πολιτικό τραπέζι. Το τελευταίο ήταν όπως καταλαβαίνεις και ο κυρίως στόχος. Να μιλήσουμε για την ταυτότητα φύλου και να μπει το θέμα στην πολιτική ατζέντα.»¹³³

¹³² Virginia Woolf, "A Room of One's Own", New York: Penguin Group, 2004, p.4.

¹³³ Από απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη της Μαρίνας Γαλανού στην διαδικτυακή ραδιοφωνική εκπομπή «Over the Rainbow» στις 13 Σεπτεμβρίου 2014. Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται στην ιστοσελίδα: <http://listenagain.mycyradio.eu/index.php?id=2925>

Το ΣΥΔ αποτελεί για την ίδια το πεδίο συλλογικοποίησης των διεκδικήσεων της τρανς κοινότητας και παράλληλα ακρογωνιαίος λίθος για την οργάνωση της ίδιας της κοινότητας και των δομών αλληλεγγύης που υφίστανται στο εσωτερικό της.

Παράλληλα σε μια μετάφραση που συνοδεύει το κείμενο αυτοπαρουσίασης της ομάδας QueerTrans διαβάζουμε,

«Το να δημιουργούμε κοινότητα και το να διαθέτουμε ορατότητα ως Τρανς άνθρωποι αποτελεί ένα σημαντικό μέρος της συλλογικής μας χειραφέτησης και ασφάλειας. Η αλληλεγγύη στα πλαίσια της Τρανς κοινότητας είναι απαραίτητη εάν θέλουμε να ακουστεί η φωνή μας και οι ζωές μας να παραμείνουν ακέραιες.»¹³⁴

Στο παραπάνω απόσπασμα η δημιουργία κοινότητας και η «ορατότητα» συνδέονται άμεσα με την «συλλογική» «χειραφέτηση» και «ασφάλεια». Αυτό λοιπόν που καθιστά τους παραπάνω χώρους σημαντικούς είναι από τη μια ότι αποτελούν εντοπισμένα κομμάτια της κοινότητας και από την άλλη ότι διεκδικούν με την ύπαρξη τους καθεαυτή και με τις δράσεις τους έναν χώρο δημόσιας εμφάνισης για τα τρανς άτομα. Η χρήση μάλιστα των όρων «να δημιουργούμε» και «να διαθέτουμε» υποδηλώνουν την διαρκή προσπάθεια που χρειάζεται για την παραγωγή αλλά και την διατήρηση αυτών των χώρων και παράλληλα ορίζουν τον χώρο της δημόσιας εμφάνισης ως ένα πεδίο συνεχούς διαπραγμάτευσης.

Επιπλέον πέρα από την ορατότητα και την από κοινού διεκδίκηση δικαιωμάτων για τα τρανς άτομα, η ομάδα QueerTrans θέτει και το θέμα της ύπαρξης «ασφαλών» χώρων. Το ζήτημα των «ασφαλών» χώρων έχει απασχολήσει και συνεχίζει να απασχολεί ιδιαίτερα την κοινότητα των τρανς ατόμων στην Ελλάδα και παντού. Ως «ασφαλείς» χώροι νοούνται, σύμφωνα με τον Cameron, οι χώροι στους οποίους έχει καταβληθεί ιδιαίτερη προσπάθεια ώστε να δημιουργηθεί ένα περιβάλλον μη καταπιεστικό και μη επικριτικό για τα τρανς άτομα¹³⁵. Μάλιστα η Αθηνά στην ερώτηση περί ανάγκης ύπαρξης αυτών των χώρων αναφέρει χαρακτηριστικά,

«Εγώ εννοείται ότι έχω ανάγκη να πηγαίνω σε χώρους που νιώθω πραγματικά ασφάλεια. Υπάρχει το ΣΥΔ. Εκεί πέρα αλίμονο πρέπει να νιώθουμε ασφάλεια. Δεν πρέπει να υπάρχει αντιπαλότητα. Πρέπει να γίνεται κάτι σαν καταφύγιο. Επίσης

¹³⁴ Το παραπάνω απόσπασμα αποτελεί κομμάτι της μετάφρασης κειμένου που δημοσιεύτηκε αρχικά στο περιοδικό «Pink and Black Attack #3». Ολόκληρο το κείμενο βρίσκεται αναρτημένο στην ιστοσελίδα: http://www.anarkismo.net/article/17090?userlanguage=it&save_prefs=true

¹³⁵ E. Courtney Cameron, ““I am not alone in this”: An ethnographic exploration of transgender community in Calgary, Alberta, Canada”, Master’s (two years) Thesis in Social Studies of Gender, Major in Social Anthropology, Supervisor: Tova Hodjestrang, Lund University, 2012, p. 45.

υπάρχει και μια άλλη ομάδα το Queertrans, η οποία κάνει πάρα πολύ καλή δουλειά. Και με το φόρουμ εμένα με έχουνε βοηθήσει απίστευτες φορές. Ψυχολογική υποστήριξη. Τα πάντα. Και εκεί είναι ασφαλής χώρος. Αυτό όμως που πρέπει να γίνει κατανοητό είναι ότι ασφαλής χώρος πρέπει να γίνεται παντού.»

Οι όροι «ανάγκη» και «καταφύγιο» αναδεικνύουν ξεκάθαρα αυτή την επιπλέον λειτουργία των παραπάνω χώρων για τα άτομα της κοινότητας, ως μέρη ψυχολογικής υποστήριξης, ενδυνάμωσης και ασφάλειας. Αυτή ακριβώς την δυνατότητα περιγράφει και η ακαδημαϊκός Petra L. Doan στο βιωματικό άρθρο της «The tyranny of gendered spaces – reflections from beyond the gender dichotomy» όταν γράφει ότι «βρίσκοντας ασφαλείς χώρους στους οποίους μπορούσα να επιτελέσω το φύλο μου, μου έδωσε δύναμη και διατήρησε την δυνατότητά μου να συνεχίζω να εκφράζω την έμφυλη ποικιλότητα μου και να είμαι ανοιχτά τρανς και στην ευρύτερη κοινότητα»¹³⁶.

Ένας ακόμα χώρος ο οποίος διεκδικεί ορατότητα για τα τρανς άτομα και αποτελεί κομμάτι της ΛΟΑΤΚ κοινότητας, αν και δεν έχει δημιουργηθεί από κάποια συλλογικότητα, είναι το βιβλιοπωλείο – εκδοτικός οίκος «Πολύχρωμος Πλανήτης», το οποίο βρίσκεται σε πολύ κεντρικό σημείο της πόλης απέναντι από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο των Αθηνών. Το εγχείρημα αυτό ξεκίνησε τον Ιούλιο του 2004 από μια τρανς γυναίκα, την Μαρίνα Γαλανού, και συνεχίζει μέχρι σήμερα την ενεργητική του παρουσία. Η ίδια μιλώντας για τους λόγους που την οδήγησαν στην δημιουργία του συγκεκριμένου χώρου αλλά και τους στόχους του αναφέρει,

«Κυρίως ήθελα να αναδείξω αυτό που λέμε ΛΟΑΤ κουλτούρα και πνεύμα. [...] Να δείξουμε ότι αυτό που θα μπορούσαμε να σχηματοποιήσουμε ως ΛΟΑΤ κουλτούρα δεν έχει καμία σχέση με το ροζ που προβάλλουν τα ΜΜΕ στην Ελλάδα. Ένα βιβλιοπωλείο εξειδικευμένο που θα μπορεί να βρει κανείς συγκεντρωμένη και καλά ταξινομημένη την ΛΟΑΤ λογοτεχνία, ποίηση, μελέτες για την σεξουαλικότητα και για το φύλο.»¹³⁷

Η Γαλανού κάνει λόγο για μια «άλλη» ορατότητα από αυτή, την «ροζ», που παράγουν τα ΜΜΕ για τα τρανς άτομα. Μια ορατότητα αδιαμεσολάβητη από τον παραμορφωτικό φακό

¹³⁶ Petra L. Doan, “The tyranny of gendered spaces – reflections from beyond the gender dichotomy”, όπ.π., σελ.647.

¹³⁷ Από απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη της Μαρίνας Γαλανού στην διαδικτυακή ραδιοφωνική εκπομπή «Over the Rainbow» στις 13 Σεπτεμβρίου 2014. Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται στην ιστοσελίδα: <http://listenagain.mycyradio.eu/index.php?id=2925>

της τηλεόρασης και των μεσημεριανών εκπομπών, όπου οι τρανς γυναίκες εμφανίζονται αποκλειστικά, όπως αναλύσαμε παραπάνω, σε συγκεκριμένες θέσεις. Στον Πολύχρωμο Πλανήτη, μέσα από την παράλληλη λειτουργία του εκδοτικού οίκου, ο λόγος δίνεται στα ίδια τα υποκείμενα να μιλήσουν για τις ζωές τους. Με μια σειρά από αυτοβιογραφικά βιβλία όπως το «Αίγλης και κρίσης γωνία» της Τζένης Χειλουδάκη, το «Το ταξίδι της ζωής μου» της Εύας Κουμαριανού, το «Πόσο πάει... Η απαγωγή του Κώστα Ταχτση» της Μπέττυς Βακαλίδου, οι εμπειρίες των τρανς γυναικών στην Ελλάδα από το 1980 μέχρι σήμερα διεκδικούν έναν χώρο δημόσιας εμφάνισης.

Πέρα όμως από εκδοτικός οίκος ο Πολύχρωμος Πλανήτης ως βιβλιοπωλείο αποτελεί έναν χώρο στον οποίο μπορούν να συζητηθούν ελεύθερα διάφορα ζητήματα που απασχολούν τα τρανς άτομα. Η Μαρίνα Γαλανού αναφέρεται στην καθημερινή εμπειρία της από τον χώρο με τα παρακάτω λόγια,

«Επειδή δυστυχώς, και λέω δυστυχώς γιατί το είδα το έζησα, πολλά νεαρά παιδιά αλλά και μεγαλύτερα σε ηλικία λόγω προκαταλήψεων ντρέπονται να πάνε ακόμα και στα μεγάλα βιβλιοπωλεία εδώ στην Αθήνα να ζητήσουν ανοιχτά αυτό που θέλουν ας πούμε σε σχέση με την ομοφυλοφιλία. Να διαβάσουν έτσι ως μία διέξοδο. [...] Επίσης μας έχει τύχει να έρθουν γονείς που ανακάλυψαν ότι το παιδί τους ήταν γκέι λεσβία ή τρανς και ήρθαν να αναζητήσουν μελέτες. Ή και πολλές φορές, αυτό το έζησα κι εγώ μέσα στο βιβλιοπωλείο, συνάντησα γονείς που είχαν την ανάγκη να μιλήσουν και πιστέψτε με ότι κάποιες στιγμές, κάποιες συναντήσεις με κάτι τέτοιους γονείς ήταν πολύ συγκινητικές. Και μην σας φανεί περίεργο. Επίσης ένας άλλος άνθρωπος 65 ετών παντρεμένος που μια ζωή το έκρυβε από τους δικούς του, από την οικογένειά του, και ήρθε και μαςμίλαγε δακρυσμένα ότι έστω σ' αυτή την ηλικία μπόρεσε να μιλήσει και να απελευθερωθεί. Πιστεύω ότι είναι πάρα πολύ σημαντικό ότι ο άλλος έρχεται σε έναν χώρο τον οποίο τον νιώθει δικό του και μπορεί να εκφραστεί ελεύθερα.»¹³⁸

Η περιγραφή της Γαλανού αναδεικνύει ξεκάθαρα την σημασία ύπαρξης του συγκεκριμένου χώρου για τα τρανς άτομα και ευρύτερα για ολόκληρη την ΛΟΑΤ κοινότητα. Χώρος συνάντησης, έκφρασης και ψυχολογικής υποστήριξης. Ο Πολύχρωμος Πλανήτης δεν αποτελεί απλά ένα μέρος στην πόλη αλλά έναν άλλο Πλανήτη, όπως εύστοχα αναφέρει το όνομα του. Ένας Πλανήτης στον οποίο η τρανς εμπειρία, ανάμεσα σε άλλες, «υπάρχει» και

¹³⁸ Από απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη της Μαρίνας Γαλανού στην διαδικτυακή ραδιοφωνική εκπομπή «Over the Rainbow» στις 13 Σεπτεμβρίου 2014. Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται στην ιστοσελίδα: <http://listenagain.mycyradio.eu/index.php?id=2925>

παράγει τους δικούς τις λόγους πέρα από το κυρίαρχο κανονιστικό- κανονικοποιητικό σύστημα έμφυλης ιεραρχίας. Ένας Πλανήτης συνύπαρξης και γι' αυτό «Πολύχρωμος».

Παράλληλα με τους παραπάνω χώρους τα τελευταία χρόνια έχουν κάνει την εμφάνιση τους στο διαδίκτυο και δυο ιστότοποι: το Queertrans Forum (<https://queertrans.espiv.net/forum/>) και το TRANSS (<http://www.trans.gr/>), το οποίο αυτοχαρακτηρίζεται ως «Το πρώτο Ελληνικό Transsexual Portal»¹³⁹. Οι παραπάνω διαδικτυακή χώροι συμβάλουν στην ανάδειξη των ζητημάτων της τρανς κοινότητας στην δημόσια σφαίρα ενώ λειτουργούν και ως χώροι ανταλλαγής εμπειριών και ενδυνάμωσης των ίδιων των υποκειμένων.

Η Αθηνά στην ερώτηση για την χρησιμότητα του QueerTrans Forum αναφέρει χαρακτηριστικά,

«Το QueerTrans Forum το ξεκινήσαμε έτσι, γιατί δεν ήμασταν όλοι όλες Αθήνα και λοιπά. Δίνεται ένας χώρος για πιο ντροπαλά άτομα που θέλουν να ζητήσουνε, απλά συμβουλές για ορμόνες και γιατρούς, τα οποία δεν θα ερχόντουσαν στην συνέλευση. Για πολιτική δεν δίνεται τόσο χώρος. Έτσι πιστεύω. Δηλαδή τα άτομα που είναι ενεργά πολιτικά στο Φόρουμ είναι τα άτομα που έρχονται στην συνέλευση, μείον μια κοπελιά που είναι στην Κύπρο και δεν μπορεί να έρχεται. [...] Για τα ελληνικά δεδομένα βέβαια είναι καλό που υπάρχει το QueerTrans Forum. Είναι κάτι που θέλαμε να 'χαμε εμείς όταν ξεκινάγαμε. Δηλαδή εγώ αν δεν είχα τα Αγγλικά Φόρουμ δεν ξέρω τι θα έκανα. Στην αρχή, το 2000.»

Για την ίδια η αξία του Φόρουμ έγκειται στο γεγονός ότι λειτουργεί σαν χώρος συνάντησης και αλληλοϋποστήριξης μεταξύ των τρανς ατόμων. Στην ιστοσελίδα υπάρχει η κατηγορία «Βοήθεια! Είμαι Τρανς!» με υποκατηγορίες «Τεχνικές οδηγίες για τρανς αγόρια (f2m¹⁴⁰)» και «Τεχνικές οδηγίες για τρανς κορίτσια (m2f¹⁴¹)», όπου μπορεί όποιος και όποια ενδιαφέρεται να ρωτήσει και να πληροφορηθεί από τα διάφορα μέλη του Φόρουμ για ζητήματα που αφορούνε την μετάβαση (transition) ή να συζητήσει για τυχόν ζητήματα που αντιμετωπίζει λόγω της «τρανσοσύνης¹⁴²», όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται σε κάποια από τις απαντήσεις. Αυτή η λειτουργία της ιστοσελίδας είναι πολύ κομβική, όπως άλλωστε υπογραμμίζει και η Αθηνά, ιδιαίτερα για άτομα που βρίσκονται στην αρχή της μετάβασής

¹³⁹ Η πρόταση αυτή αναγράφεται στην κεφαλίδα της ιστοσελίδας.

¹⁴⁰ Female to Male.

¹⁴¹ Male to Female.

¹⁴² <https://queertrans.espiv.net/forum/index.php?topic=924.0>

τους και που όπως γίνεται κατανοητό οι χώροι στους οποίους μπορούν να εκφραστούν, χωρίς να στιγματιστούν ή χωρίς να παθολογικοποιηθούν, είναι εξαιρετικά λίγοι στην Αθήνα.

Από την άλλη, το TRANSS επικεντρώνεται στην τακτική δημοσίευση ειδήσεων που αφορούν άμεσα την τρανς κοινότητα, σε βιωματικά άρθρα και σε άρθρα επικαιρότητας υπογεγραμμένα κυρίως από τρανς γυναίκες τα οποία βρίσκονται τοποθετημένα στην κεντρική σελίδα, στην κατηγορία με τίτλο «Γνώμη...» και στην κατηγορία «Η άποψη του Transs.gr» κατ' αντιστοιχία. Με μια επίσκεψη στην ιστοσελίδα μπορεί οποιαδήποτε ή οποιοσδήποτε να ενημερωθεί για νομοθετικά ζητήματα γύρω από το ζήτημα της ταυτότητας φύλου στην Ευρώπη αλλά και ανά τον κόσμο, για παραβιάσεις των δικαιωμάτων των τρανς ατόμων ή ακόμα και για την εμπειρία του να δουλεύεις ως σεξεργάτρια στην Συγγρού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ

«Αισθάνομαι ότι η ζωή είναι ένας διαρκής αγώνας για όλους τους ανθρώπους. Για κοινωνικές ομάδες όπως οι τρανς, αυτός ο αγώνας είναι πολύ πιο σκληρός, γιατί δεν είναι ισότιμος. Το θέμα δεν είναι προσωπικό, να σας απαντήσω για τον εαυτό μου – και δεν με πολυενδιαφέρει να το κάνω. Θέλω μια κοινωνία που οι τρανς θα μπορούν να βρίσκονται ισότιμα στο παιχνίδι αυτό. Που θα μπορείτε να πάτε σε μία τράπεζα, στον γκισέ ενός ταχυδρομείου, σε μία οποιαδήποτε δημόσια ή ιδιωτική υπηρεσία και να σας εξυπηρετήσει μία τρανς γυναίκα ή ένας τρανς άντρας. Που οι νεαροί τρανς άνθρωποι θα μπορούν να τελειώνουν κανονικά το σχολείο τους χωρίς να γίνονται αντικείμενο εκφοβισμών και παρενοχλήσεων ή και βίας και δε θα αναγκάζονται να το παρατήσουν.»¹⁴³

«Οι άνθρωποι υλοποιούν την δυνατότητά τους να αλλάζουν τις συνθήκες που τους βάζουν στην θέση τους, δηλαδή τους υπάγουν στις έμφυλες προϋποθέσεις του ανήκειν.»¹⁴⁴

«Γράφω επειδή δεν ξέρω ακόμη τι να σκεφτώ για κάτι που θα ήθελα τόσο να σκεφτώ, με αποτέλεσμα το βιβλίο να μετασχηματίζει και εμένα και αυτό που σκέφτομαι»¹⁴⁵, αναφέρει ο Φουκώ σε μια συζήτηση με τον D. Trombadori. «Ολοκληρώνοντας» λοιπόν αυτή την προσπάθεια διερεύνησης της σχέσης του χώρου με την συγκρότηση και διατήρηση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας, επιχείρησα να επιστρέψω στα αρχικά ερωτήματα που είχα θέσει, κυρίως για να εντοπίσω τι προέκυψε μετά από αυτή την διαδικασία μετασχηματισμού. Είναι σημαντικό σ' αυτό το σημείο να τονίσω ότι σκοπός της έρευνας εξ αρχής δεν ήταν η διαπίστωση μιας μονοδιάστατης σχέσης του χώρου με την κυρίαρχη έμφυλη νόρμα ως απάντηση στο αρχικό ερώτημα, για αυτόν εξάλλου τον λόγο θα αποφύγω να αναφερθώ σε «συμπεράσματα» στην παρούσα φάση. Ωστόσο διαβάζοντας ξανά την εισαγωγή συνειδητοποίησα ότι η επιλογή μελέτης της συγκεκριμένης σχέσης μέσα από τους τρόπους που χαρτογραφείται ο χώρος της δημόσιας εμφάνισης από τις τρανς γυναίκες αποτέλεσε μια στρατηγική επιλογή, την οποία θα προσπαθήσω να εξηγήσω παρακάτω.

Ο Φουκώ, στην συνέχεια της παραπάνω συζήτησης, κάνει λόγο για μια αναδρομική ματιά στο κείμενο μέσα από την εμπειρία η οποία μπορεί να οδηγήσει σε έναν

¹⁴³ Απόσπασμα από συνέντευξη της Μαρίνας Γαλανού στο ιντερνετικό περιοδικό PROPAGANDA. Ολόκληρη η συνέντευξη βρίσκεται αναρτημένη στην ιστοσελίδα: <http://propaganda.gr/thelo-mia-kinonia-orou-trans-tha-antimetopizonte-os-anthropi-elpizo-na-ti-thelete-ki-esis/2/>

¹⁴⁴ Αθηνά Αθανασίου, «Ο χώρος στην αριστερή σκέψη.» βιβλιοπαρουσίαση στο Γεωγραφίες, τεύχος 21, 2013, σελ. 173.

¹⁴⁵ Μισέλ Φουκώ, «Το μάτι της εξουσίας», Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2008, σελ.225.

μεθοδολογικό στοχασμό αναφορικά με την μέθοδο που θα έπρεπε να ακολουθηθεί¹⁴⁶. Στην συγκεκριμένη περίπτωση αυτή η αναδρομική ματιά έφερε στο φως ένα πρόταγμα εκτροπής της κυρίαρχης έμφυλης νόρμας και των «κλειστών» προσεγγίσεων του χώρου που εμπειρείχε η συγκεκριμένη μεθοδολογική προσέγγιση. Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη του χώρου της δημόσιας εμφάνισης μέσα από τις εμπειρίες των Άλλων της έμφυλης κανονικότητας έφερε μια υπόσχεση διάνοιξης των δυνατοτήτων του μέλλοντος όχι μέσα από ένα ρομαντικό πρίσμα αλλά από μία άμεση και επιτακτική ανάγκη επιβίωσης.

Έτσι η επιτόπια έρευνα και οι συνεντεύξεις ανέδειξαν τον χώρο ως ένα πεδίο που δρομολογείται αλλά και λοξοδρομεί¹⁴⁷, όπως χαρακτηριστικά γράφει η Αθανασίου, η κυρίαρχη έμφυλη νόρμα, δηλαδή ως ένα πεδίο διαπραγμάτευσης άρα πολιτικής. Βέβαια ο όρος πολιτική δεν νοείται εδώ μόνο με την έννοια των ατομικών δικαιωμάτων, που συχνά χρησιμοποιείται ως άλλοθι για την επικράτηση νεοφιλελεύθερων πολιτικών, αλλά θέτει και το ζήτημα της αξίας της «δημόσιας εμφάνισης». Χωρίς ένα «χώρο δημόσιας εμφάνισης» το έμφυλο υποκείμενο δεν μπορεί να συγκροτηθεί, ή όπως αναφέρει η Μάσσεϋ «δεν μπορούμε να «γίνουμε» χωρίς τους άλλους»¹⁴⁸ και είναι ο χώρος που προσφέρει αυτή την δυνατότητα.

Εκκινώντας λοιπόν από τις «μη κατοικήσιμες ζώνες» της κοινωνικής ζωής σύντομα η διερεύνηση της σχέσης του χώρου με την κυρίαρχη έμφυλη νόρμα οδηγήθηκε από τα ίδια τα υποκείμενα της έρευνας στην αναζήτηση τρόπων διεκδίκησης ενός «χώρου δημόσιας εμφάνισης». Μέσα λοιπόν από την μετασχηματιστική πολιτική δράση τους αυτές οι παράφωνες επιτελεστικότητες επιχειρούν να άρουν το α-διανόητο της ύπαρξής τους και να θέσουν υπό διερώτηση τα θεμέλια της κυρίαρχης έμφυλης κανονικότητας μαζί με τις βιαιότητες και τους αποκλεισμούς που αυτή παράγει. Αυτή λοιπόν η δυνατότητα διεκδίκησης χώρου, ο «αγώνας» όπως αναφέρει στο παραπάνω απόσπασμα η Μαρίνα Γαλανού, είναι που θέτει την σχέση του χώρου με την συγκρότηση της κυρίαρχης έμφυλης νόρμα διαρκώς υπό διερώτηση.

¹⁴⁶ Όπ.π., σελ.225.

¹⁴⁷ Αθηνά Αθανασίου, όπ.π..

¹⁴⁸ Doreen Massey, «Για το Χώρο», Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 2008, σ. 100.

The Skin of Transgender¹⁴⁹

Translation is the skin of transgender,
gender's carriage, its conveyance: we carry it we bring it
across time from one place to another
as if there is no friction
in between.

Translation like law does not carry
does not bind
documents across borders:
birth certificate SSN driver's license passport doctor's note if lucky green card.

Translation like pronoun fails
becomes interpretation, imposition, the transposition of one body on to an other
not one, not two: it multiplies with each border crossed or
not crossed.

There is always friction: meaning not like an object transported
and dropped into a new place, but meaning
like skin
it bears scars, rips and tears, hydrated nourished and
worn.

It's the story we make of our lives
to get a job to get
hormones to get a ride to get across time to get
home.

It's how we make our name make ourselves
make sense
how we find
how we invent
common language
not just words
not just voice
your hands my hands
sign language
act it out
show me
point
skin flexes over adam's apple: whose sign?

¹⁴⁹ Enke Ann Finn, "Translation" in *Transgender Studies Quarterly*, Volume 1, Number 1-2, Duke University Press, 2014, pp: 241-244.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανασίου Αθηνά, «Εισαγωγή: Φύλο, εξουσία και υποκειμενικότητα μετά το 'δεύτερο κύμα'», στο Αθηνά Αθανασίου (επιμ.), *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*, Αθήνα: νήσος, 2006.
- Athanasiou Athena, “‘Who’ is that name” in *European Journal of English Studies*, Volume 16, Number 3, p. 199-213.
- Αθανασίου Αθηνά, «Ο χώρος στην αριστερή σκέψη.» βιβλιοπαρουσίαση στο *Γεωγραφίες*, τεύχος 21, 2013, σελ. 172-173.
- Άρεντ Χάννα, «Η ανθρώπινη κατάσταση (vita active)», Αθήνα: γνώση, 2008.
- Αποστολίδου Άννα, «Καλειδοσκοπικά σώματα. Η διασεξουαλικότητα και η κατασκευή εναλλακτικής θηλυκότητας στην σύγχρονη Ελλάδα», στο Μάρθα Μιχαηλίδου και Αλεξάνδρα Χαλκιά (επιμ.), *Η παραγωγή του κοινωνικού σώματος*, Αθήνα: Κατάρτι & Δίνη, φεμινιστικό περιοδικό, 2005.
- Βαΐου Ντίνα και Χατζημιχάλης Κωστής, «Ο χώρος στην αριστερή σκέψη», Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς | νήσος, 2012.
- Βακαλίδου Μπέττυ, «Μπέττυ. Καπετάνιος της ψυχής μου», Αθήνα: τυπωθήτω, 2007.
- Βαρίκα Ελένη, « *Για μια Πολιτική Γραμματική του Φύλου*», Αθήνα : ΠΛΕΘΡΟΝ, 2009.
- Butler Judith, “Doing justice to someone. Sex reassignment and allegories of transsexuality” in *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, Volume 7, Number 4, 2001, p.621-636.
- Butler Judith, “Doing justice to someone. Sex reassignment and allegories of transsexuality” in *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, Volume 7, Number 4, 2001, p.621-636.
- Μπάτλερ Τζούντιθ, «Από-μίμηση και έμφυλη ανυπακοή» στο Κώστας Γιαννακόπουλος (επιμ.), *Σεξουαλικότητα. Θεωρίες και πολιτικές της ανθρωπολογίας*, Αθήνα: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2006.
- Μπάτλερ Τζούντιθ, «Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο», Αθήνα: ΕΚΚΡΕΜΕΣ, 2008.
- Μπάτλερ Τζούντιθ, «Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας», Αθήνα: ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 2009.
- Μπάτλερ Τζούντιθ, «Λογοδοτώντας για τον εαυτό», Αθήνα: ΕΚΚΡΕΜΕΣ, 2009.
- Butler Judith and Athanasiou Athena, “Dispossession: the performative in the political”, Cambridge: Polity Press, 2013.
- Γαλανού Μαρίνα, «Ταυτότητα και έκφραση φύλου. Ορολογία, διακρίσεις, στερεότυπα και μύθοι», Αθήνα: Σωματείο Υποστήριξης Διεμφυλικών, 2014.
- Cameron E. Courtney, ““I am not alone in this”: An ethnographic exploration of transgender community in Calgary, Alberta, Canada”, Master’s (two years) Thesis in Social Studies of Gender, Major in Sosial Anthropology, Supervisor: Tova Hodjestrang, Lund University, 2012.
- Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα, «Ανθρωπολογία, ψυχανάλυση και η συγκρότηση του (ανθρωπολογικού) υποκειμένου», στο περιοδικό *Εκ των Υστέρων*, τ.14, 2006, σελ. 136-169.

- De Lauretis Teresa, «Technologies of Gender. Essays on Theory, Film and Fiction», Bloomington: Indiana University Press, 1987.
- Derrida Jacques, “The spatial arts: an interview with Jacques Derrida”, in P. Brunette and D. Willis, *Deconstruction and the visual arts: art, media, architecture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Derrida Jacques, “Points...Interviews, 1974-1994”, CA: Stanford University Press, 1995.
- Derrida Jacques και Roudinesco Elisabeth, «Συνομιλίες για το αύριο», Αθήνα: ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ, 2005.
- Doan Petra L., “The tyranny of gendered spaces – reflections from beyond the gender dichotomy”, in *Gender, Place & Culture: A Journal of feminist geography*, Volume 17, Number 5, p. 635-654.
- Enke Ann Finn, “Translation” in *Transgender Studies Quarterly*, Volume 1, Number 1-2, Duke University Press, 2014, pp: 241-244.
- Fabian Johannes, “Time and the Other: how anthropology makes its object”, New York: Columbia University Press, 1983.
- Foucault Michel, “Questions on geography”, in *Power/knowledge: selected interviews and other writings, 1972-1977*, London: Harvester Wheatsheaf, 1980.
- Φουκό Μισέλ , «Εξουσία, γνώση και ηθική», Αθήνα: ύψιλον, 1987.
- Φουκώ Μισέλ, «Το μάτι της εξουσίας», Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2008.
- Φουκώ Μισέλ, «Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής», Αθήνα: Πλέθρον, 2011
- Haraway Donna J., “Situated Knowledges: The science question in feminism and the partial perspective.” In *Simians, Cyborgs, and Women: The reinvention of nature*, London: Free Association Books, 1991.
- Gamson Joshua, “Publicity traps: television talk shows and lesbian, gay, bisexual and transgender visibility, in *Sexualities*, volume 1, 1998, 11-41.
- Gordon Neve, “On visibility and power: an Arendtian corrective of Foucault”, in *Human Studies*, vol.25, 2002, p. 125-145.
- Haraway Donna J., “Situated Knowledges: The science question in feminism and the partial perspective.” In *Simians, Cyborgs, and Women : The reinvention of nature*, London: Free Association Books, 1991.
- Irigaray Luce, *Αυτό το φύλο που δεν είναι ένα: Ερωτήσεις*, στο Φεμινιστική Θεωρία και Πολιτισμική Κριτική, Αθήνα: Εκδ. νήσος, 2006.
- Καρασιώτου Σωτηρία – Μαρία, «Έμφυλος καταμερισμός εργασίας και εργασιακές κουλτούρες στους χώρους της συμβολικής οικονομίας», Διπλωματική εργασία στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του χώρου. Πολεοδομία και χωροταξία», επιβλέπουσα καθηγήτρια: Βαΐου Ντίνα, 2014.
- Kitchin Rob and Lysaght Karen, “Heterosexism and the geographies of every day in Belfast, Northern Ireland”, in *Environment and Planning A*, volume 35, 2003, 489-510.
- Κουμαριανού Εύα, «Το ταξίδι της ζωής μου», Αθήνα: ΠΟΛΥΧΡΩΜΟΣ ΠΛΑΝΗΤΗΣ, 2012.

Μαρνελάκης Γιώργος, «Μεταλλαγές των ιδεών για την έννοια του φύλου», συλλογή άρθρων για το μάθημα «Έμφυλες Πολιτισμικές Προσεγγίσεις του Αστικού Χώρου» που διδάσκεται στο ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική-Σχεδιασμός του Χώρου της Σχολής Αρχιτεκτόνων του ΕΜΠ στην κατεύθυνση Πολεοδομία και Χωροταξία.

Marnelakis Giorgos, "Crossing methods, crossing epistemologies: how to make the research of the city perfectly queer", in Anastasia- Sasa Lada (edit.), Teaching gender, diversity and urban space. An intersectional approach between gender studies and spatial disciplines, Utrecht: ATHENA3 Advanced Thematic Network in Women's Studies in Europe, the Graduate Gender Programme at Utrecht University and the Center of gender Studies, Utrecht University, 2009.

Massey Doreen , "Space, place, gender", Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994.

Massey Doreen , «Για τον Χώρο», Αθήνα: ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ, 2008.

Παπανικολάου Δημήτρης, «Στρέλλα: μια ταινία για όλη την οικογένεια», στο Πάνος Χ. Κούτρας και Παναγιώτης Ευαγγελίδης, Στρέλλα, Αθήνα: ΠΟΛΥΧΡΩΜΟΣ ΠΛΑΝΗΤΗΣ, 2010.

Serano Julia, "Whipping girl. A transsexual woman on sexism and the scapegoating of femininity", California: Seal Press, 2007.

Serano Julia, "Psychology , Sexualization and Trans-Invalidations", keynote talk at the 2009 Philadelphia Trans-Health Conference.

Σιούμπουρας Φώτης, «Πεζοδρόμιο. Ομοφυλόφιλοι, τραβεστί, εγχειρισμένες, λεσβίες, διαφθορεία-πόρνες, προστάτες», Αθήνα: ΚΑΚΤΟΣ, 1980.

Σιμάτη Ανδριανή, "Κουίαρ σώματα στο δρόμο και η πολιτικοποίηση του πένθους», αδημοσίευτο άρθρο.

Σταυρίδης Σταύρος, «Ο Χώρος της Τάξης και οι Ετεροτοπίες: ο Φουκώ ως Γεωγράφος της Ετερότητας», στο Ουτοπία: διμηνιαία έκδοση θεωρίας και πολιτισμού, τεύχος: 72, 2006, σ.145-158.

Stryker Susan and Whittle Stephen, "The transgender studies reader", New York: Routledge, 2006.

Talbot Mary, «*Media Discourse: Representation and Interaction*», Edinburgh: Ediburgh University Press Ltd, 2007.

Τσαρούχας Κώστας, «Αγόρια στην πορνεία», Αθήνα: Δωδώνη, 1995 (α' εκδ.1981).

Valentine David, "'The calculus of pain': Violence, anthropological ethics and the category of transgender", in Ethnos: Journal of Anthropology, Volume: 68, Number:1, p. 27-48.

Valentine David, "Imagining transgender: an ethnography of a category", Durham: Duke University Press, 2007.

Woolf Virginia, "A Room of One's Own", New York: Penguin Group, 2004